

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1335

1336

1337

1338

83

4-66

84-31

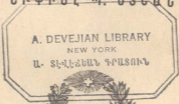
ԼԻԻՏՕ գրքի ՀԱՆԷ գրք

ԱՐԲԱ ՔՕՆՍԹԱՆԹԻՆ

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Յ

Ե Ի Փ Ի Մ Է Պ. Օ Տ Ե Ա Ն

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

956

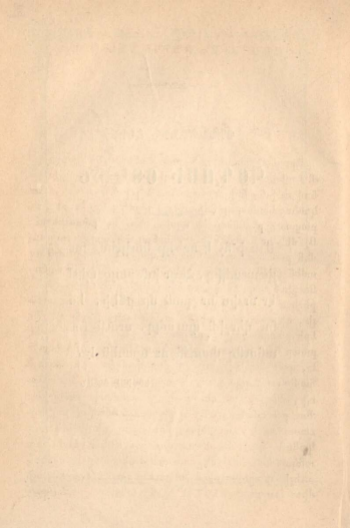
18158-59

ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ ԶՕԲՍ

ՊՕՂՈՍԻ ՕՏԵԱՆ

Այս ի՛նչ է որ կը նուիրեմ քու
յիշատակիդ, Հայր իմ. բայց պէ՛տք
էր արժա որ բան մը ընէի, ես
քու վերջին զուակդ, որուն քու
անունդ փառքն ու պսակն է :

ԵԻՓԻՄԷ ՕՏԵԱՆ

Սիրելի Քոչր խմ,

Արքա Քօնստանդէնի բարգմանութիւնդ կարգացի մեծ ախորժով : Եթէ այսպիսի բարգմանութիւնք խիղճով ու խնամով պատրաստուած ըլլան , լեզուն անա կամաց կամաց կը նոխանայ , բառերը կը նշգրտեն , եւ բացատրութիւնները կը սկսին ^{նկար} նկար իմաստներու : Ոչ մէկ բան մէկէն ի մէկ կրնայ փոխուիլ , բայց ամեն բան կամաց կամաց կը փոխուի . լեզուներն ալ ամեն բանի պէս են : Հեղինակութիւն եւ բարգմանութիւն երկուքն ալ կը ծառայեն այս նպատակին . բերես բարգմանութիւնը հեղինակութենէն ալ աւելի , զի բարգմանութիւնը աւելի պատշաճորիչ է , եւ եթէ բարգմանօրը խաբերայ մը չ'է , պէտք է զտնտրել զամբաստանութիւնը զոր հեղինակը գործածեր է , զտնտրել հանկ լեզուին մէջէն կամ լեզուին նոյնին համեմատ ի լոյս բերէ : Թարգմանօրը պէտք է մաքուր , մազլլցի , ու վերջապէս հաւասարի բնագրին : Քու բարգմանութիւնդ ոչ թէ միայն նմանած այլ հաւասարած է : Ուղղախօս չ'ես միտք , զի լեզուն զեռ կանոն չ'ունի եւ բերես զու ալ , ինծի պէս , այս անկանոնութեան մէջ առաւելութիւն մը կը զտնտրես , աւելի փոփոխութիւն եւ աւելի տարածութիւն . այլ միտք հաղցախօս ես , եւ ոչ մէկ անգամ կարծեմ զքր-

չի գ ներեւ հանդպած է խիս բառ մը կամ խիս բացատրութիւն մը : Ուստի բարգմանութիւնը մեծ բարեմասնութիւն մ'ալ ունի, ինչ որ գրեթէ ալ մեծ բարեմասնութիւնն է, ինչ որ յասկութիւնն է ամեն գեղեցիկ բանի, պարզութիւն եւ բնականութիւն :

Ի՞նչ գեղեցիկ վէպ է վէպն որ բնութե եւ բարգմանելու : Եւ չորս տարի է, նա մանաւանդ շատ տարի է, այսպէս գեղեցիկ վէպ չը կարդացի : Ըստ վիճակագրական հաշուոյ՝ օրը վէպ մը կը հրատարակուի Բարիզի մէջ. բայց տասն տարին մէկ անգամ չը հրատարակուի աշխարհի վէպ մը : Անտարակոյս՝ հրգօր երեւակայութեան գործք մը չ'է Հարկվիլիին այս գործքը. անտարակոյս չ'է ժողոված նա, իր գրեթէ մէջ, ինչ որ մարդկութիւնը անձինք ունի որք երկազներու կը նմանին, ինչ որ աշխարհի իր պատանձուներու ունին որ նակասագիտներու կը նմանին, որք իրար մղելով եւ իրարու բախելով, իրենց հզօր զննացիին մէջ զոր կը գծեն նախառ ու կորովի ձեռներ, կոխկռտելով ծաղկանց բերքերն ու բոյսք բարուց անմեղութեան, կոխենէ ի կոխեն ու հանգոյցէ ի հանգոյց, բուռն կիւրեւր եւ աւելի բուռն եղելութեանց դաւակցութեան մը միջեւէն, սոսկումէ ի սոսկում, կը հասնին մինչեւ ինչ որ վերջին բառն է ամենայնի — մահ : Կամ թէ՛ խուճապ որ խուճենք բարեպէր կամ փառասէր կեանքներու մէջ, որք չ'ուզեցին կծկիլ՝ ամփոփուիլ, որք աննուէր ժամանակի եւ աննպաստ պարագայից մէջ հոլովեցան, յորս ըսկզբնական հակասութեանց խառնուելով նաեւ այն հակասութիւնն որ կը ձնին տարագայման անհամասնութիւններէ, կեննիւններ ձեւացան խորին եւ

անու, որպէս խուրճի թ ծածու, ուր հուսկ ուրեմն կուզան խրիլ հոն կամ փոքրիլ՝ փոքրիկ մակոյկն ալ ու մեծ առաքատարը: Ոչ այս՝ ոչ այն. ոչ ալ նոյնիմ նկարագրութեան մէջ նեղութիւն բնտելով ու գայթակղութեան մէջ հրապոյր, տեղոյ եւ ժամանակի գոյներուն հաւատարմութեամբ, հազաններու հասարակ կենաց ընդօրինակութիւնն ընելու ելած է, ինչ որ սոսկալի չէ՝ բայց մեծ ալ չէ, այնպիսի իրական աշխարհի մը մէջ փոխադրելով ընթերցողը՝ ուր գծուծ շաներ ու աղկաղկ կիւրեր միայն կը բարձրն ու ի սես կուզան, ուր խղճմանաց, պատնոյ եւ սիրոյ առուսուրի մը մէջ բռնուած կը տեսնես ամեն կարգի մարդիկ, ի վանառ հանելով՝ սա իր սկզբունքներ, նա իր առաքինութիւնը, մին հաւատքը, միւսը սէրը, սա իւր տոմարն զինանշանը, նա իր տալանը. ինչ որ զգուանի կուսայ մարդուն, կարծես կիներ՝ պատկոնող պատանիներ, շամփուռ ծերունիներ՝ որոնց տունը ապականութիւն մըն է բարձր եւ անբարձի մանկութեան, շուտութեան եւ տուայտութեան շուրջը դարձող ճորիկ երիտասարդներ. եւ անոնք որ իրենց անձը ասելու շատ պատնառներ ունին՝ զայն ամենուն սիրոյն ընծայելու պատրաստ վարուներ: Երաւ է որ՝ Բարիգի կեանքն ալ լի է այսպիսեօք:

Վէպն ինչու է. որպէս զի մարդը միսրբարուի իրականութենէն: Այսպէս է իմ բարգմանած վէպը. անոյց գոյնով՝ անոյց հոտով՝ զակի-ծաղիկ, որ զակի օրուան զգացումը կուսայ մարդուն. կամ բէրսն ներոնսիքը՝ որ կը փչէ առաւօտոց. բոլոր բուրմունքներ բերելով հետք, երբ նննդուկներն ու

խայտիկներն իրենց բոյներէն դուրս կ'ելնեն ու օդին մէջ կը սարսածուին նլուրսալով : Ոչինչ կայ հոն բուռքն ու բռնազրօսիկ . գործօղութիւնը հանդարտ ու բնական կարգով յառաջ կ'ընթանայ , սահուն ու հասուն , կենդանի այլ ոչ կասաղի ջուրի մը պէս , որ առանց եզերքները պատելու՝ փայփայելով կարծես կ'անցնի , ծառերուն տակէն , խիւներուն վրայէն , աս եւ անդ՝ մեր անուշակ մեր սեւորակ ցոլացնելով երկնից գոյները ու վայրացն ու կը բաւալէ մեր շողրն ու մեր շափահունկը՝ մինչեւ որ հասնի հորիզոնին ընդ որ մարդու աչքը կը զօրէ հեռուէն՝ ծիածաւալ դառե՛ր՝ մտականույզ դալարեօ՛ք ու ծովն ալ կապուտակ ալիքներով :

Իրականութիւն . ո՞վ կ'ըսէ թէ այսպիսի գործօղութիւն մը՝ իրականութեան հետ չը համեմատիք երբէք , ո՞վ կ'ըսէ թէ մարդու կեանքին պարագայները չ'են նկիր նաեւ երբեմն բարեյաջող պատահականութեանց , ո՞վ կըսէ թէ ամեն մարդ՝ հաւասար կերպով՝ դրժբախտութեան կնիքը կը կրէ ձեռք օրէն մինչեւ մեռած օրը : Ես որ առաջ չ'էի հաւատար , նիմա կը հաւատամ բացառութեանց . եւ մանաւանդ կը հաւատամ այն երկու նկարագիրներուն որք երկու հրաշակիւն են այս վէպին մէջ , կոեալ Բան թէ գրեալ , Արքայ Քոնստանթինն ու Օրիորդ Պէրիեան : Ի՛նչ պայծառ դէմքեր երկուէն ալ , որոնց ինքնուրոյն անձնակաւորութիւնք առջի տղերէն կ'ըսկսին զատուիլ որոշուիլ , երբալով կը հաստատուին ու գրհին վերջը իրենց բոլոր ընդարձակութիւնը կ'ըստանան :

Մեր ազգայնոց ականջները շատ լեցուցած են շար երէցներու վէպերով . շատ Հայեր կան որ Գաղղիա-

ցի ու Խալացի բոլոր ֆանանայից համար անուն մը միայն գիտեն , ժէզուիք : Սակայն նշափ շահ է բարի երէցներուն բիւր , մանաւանդ գիւղերուն մէջ : Իր պատճօնին բնութեամբն իսկ բարի կ'ըլլայ պարզ ֆանանայն , այն որ բերեա կարեւորագոյնն է Եկեղեցական դասակարգութեան մէջ , այն որ ժողովուրդին հետ կը կենակցի , այն որուն համար մարդոց սիրեքը զաղտնիք չ'ունին , այն որուն առջեւ անպատճուակ կը հոլանին մարդկային բուռառութիւնն ու տեսակ տեսակ խեղճութիւններ , այն որուն պատճօնն է մխիթարել եւ օրհնել , այն որուն պատճօնն է առաւօտ եւ երեկոյ աղօթել ամենուն համար :

Այսպէս է Աբբա Փօնսրանքէն : Այն բնութիւններէն է նա որ ոչ բոլորովին անստորակայ , ոչ ալ մանաւանդ ստորափառ . խոյանալ չ'են կարող , այլ մանաւանդ սողալ չ'են կարող . խրքին ապառաժուտ տեղեր չ'են սիրեր , դիւր դաշտն ու անմեռու հորիզոն կը սիրեն . Բիշ բան գիտեն , այլ գիտցածնին աստեղ են , ուղղութիւն , պարտաւորութիւն , սէրն ընկերին եւ Ասուծոյ : Աբբա Փօնսրանքէն բարի մարդ եւ բարի ֆանանայ է : Հարուստին բարեկամ՝ զի աղփասին բարեկամն է . հիւանդին մահնին ու հոգեվաթիւն սնարին միտ ներկայ , ինչպէս միտ ներկայ է Ասուծոյ տանը մէջ : Քիչ մը մանուկ , քիչ մ'ալ ծեր . շուրջ մարդու մը պէս ստակը կը ցանկ ու լիանն կուտայ ուզողին չ'ուզողին . կծծի մարդու մը պէս կը համրէ ու կը համրէ ու կը փայփայէ ոսկիներն որ իրենը չ'են եւ որ պիտի անհետ ընեն ցափանքն ու տառապանքը իր գիւղէն : Կերուխումէ չը փախչի ու քիչ մ'ալ անձնդիւր է . նստելով զոն

չ'ըլլար, քիչ մ'ալ բնկողմանիլ կ'ուզէ ու հանգիստ
բիկնաբոս կը բնուէ. այլ կը նայիս պատերազմի
կ'երբայ որ Լովերնին զճնուի անոնց որ հայրենեաց
համար պիտի մեռնին: Եւ այն ինչ սիրով՝ անհուն
գորովով՝ զուրգուրալով կը սիրէ ժանը, իր բարե-
կամին որդին որ իր աչացն առջեւ մեռած էր պա-
տերազմի դաշտին վրայ: Եւ իրեն համար է որ ժան
կ'անի կը զարգանայ, ամեն տեսակ ձիւրերով, սպայ
բանակին մէջ՝ զոյս իր գիւղին մէջ, պատկանելի
եւ սիրելի. ու իրեն համար է որ շնորհաց եւ նազո-
յից դէտոյ մը, Պէքիան, ծովեր անցնելով կ'ելլայ
կուզայ, հետք բերելով շնորհաց գերագոյնը, սէրը,
որպէս զի Աբրա Քոնստանթին՝ իր ձեր օրերուն՝ ժա-
նին երջանկութիւնը տեսէ:

Եւ ո՞վ է այդ ազգիկը, շնորհաբաւ գեղանի, ար-
ժարի հաններ ունի եւ հաններ ունի բարձր ու փա-
փուկ զգացումներու. որ մահամերձ մանկան՝ Նիհար
բարկահար այտերուն վրայ ժպիտ կ'աւել, ու ձեր ե-
րէցին՝ արտուէն աչներ կը բերէ, երբ եկեղեցոյն
մէջ դաշնակ կ'աւել որ լսեր էր ժամանակաց հետէ:
Ի՞նչ տեսակ ազգիկ է այդ, խիզախ՝ յանձնապաստան
եւ անխոռով՝ ամենուն առջեւ միջեւ սիրոյ առջեւ
ալ. մեծ տոյր ունի, բնայր ունի, ինճն է որ իր ան-
ձին կը հրամայէ, այնպէս պիտի բնէր երէ հայր ու
մայր ալ ունենար: Քառասնի կը վարէ, կ'աշտանա-
կէ, ուր ալ ըլլայ, երբ ալ ըլլայ, նոյն իսկ անձ-
նեայ պատանոյ մը հետ երէ ըլլայ: Յապորակի կը
հասնի, կը նայի համարձակ, կը խօսի համարձակ,
կը շարժի համարձակ. ու երբ իր կակուղ ճնաւ
ձեռները զինուորականի մը խնոր ձեռներուն մէջ

կը զնէ, զինւորականին խնոր ձեռն է որ կը զո-
ղայ : Բէխան՝ դեսպան՝ Բաշազուն՝ արեայազուն՝
անգղիական լորսեր ու հայացի լորսեր, դարպապ են
կազմեր իր չորս դին՝, յօններն ի վեր ^(իւր զօրքն) կը պնտէ, ու
կ'երթայ ժանին ձեռք կը խնդրէ ու իրեն ամուսին
կ'ածէ :

Ամերիկացի է :

Պէրիկուպին նկարագիրը լաւ բնութենաբան համար՝
պէտք է նանչած ըլլալ Ամերիկացի աղջիկներ : Անոնք
ոչ բնաւորութեամբ ոչ դաստիարակութեամբ կը նը-
մանին Եւրոպացի աղջկանց : Ամերիկացի աղջիկ մը
նոր եւ ուժով հողի վրայ բուսած ծաղիկ մըն է որ
ամեն կողմէ ծիլ կ'արձակէ բաց օդի մէջ. Եւրոպա-
ցի աղջիկը գրեթէ նման է ջերոցի մէջ հալած տուն-
կի. մէկուն արեւ պէտք է որ չը նհողի, միւսին զոց
սեղ պէտք է որ գոյնն ու հոսք սրահէ. Եւրոպացի
աղջկան բնաւորութիւնը՝ հինցած բնկերութեան մը
նըրութիւնները, պատշաճից պատկառանք ու ձեւա-
մարտիւնն ունի. Ամերիկացի աղջիկը՝ ազատութեան
առաքինութիւնն ունի : Ամերիկացի աղջիկը՝ կրնայ
շառագունիլ, Եւրոպացի աղջիկը՝ միշտ կ'աղաքա-
րի : Եւրոպացի աղջիկը՝ կը սիրահարի, Ամերիկացի
աղջիկը՝ կը սիրակցի որ տեսնուելուն մէկ կերպն է
եւ որ հետեւան մ'ալ եթէ ունենայ, այն եւս ամուս-
նութիւնը կ'ըլլայ ի շնորհս անկաստութեան եւ ազա-
տութեան աղջկանց : Եւրոպայի մէջ աղջիկները կ'ա-
մուսնացնեն, Ամերիկայի մէջ կ'ամուսնանան. ծը-
նողաց միջնորդութիւնը եւ օժիտ հարկաւոր չ'են հոն :
Բայց Ամերիկացի աղջիկը որչափ կարելի է ետ կը
նըգէ, չը փութացնէր ամուսնութեան ժամը, զի վար-

ժարանէն մինչեւ ի վինակն ամուսնութեան՝ այդ միջոցին է որ կ'ըսուի նա զգալ իննգինը ու հանչնալ զաշխարհ. այդ միջոցին է որ կը վայելէ նա ազատութիւն եւ անկախութիւն. անկէ ետքը պիտի սկսի պարտաւորութեանց խիստ կեանք եւ Ամերիկացի աղջկան ազատութիւնը ալ կը լմրննայ. ինչու կը լմրննայ. վասն զի՝ երէ կեղծուպատիր ամօրխածութիւնն ու կեղակարծ պարտաւորութիւններ չ'են կապեր կաշկանդեղ զնա, սակայն՝ երբ իրական եւ լուրջ պարտաւորութիւնը կը խօսի՝ Ամերիկացի աղջիկը կը հրնազանդի (*): Ամերիկացի աղջիկը՝ ազատ է մինչեւ որ ամուսնանայ, Եւրոպայի աղջիկը՝ ազատ կ'ըլլայ երբ ամուսնանայ: Եւրոպայի ընկերութեանց մէջ՝ կիներ ամենայն ինչ է, Ամերիկայի ընկերութեանց մէջ՝ աղջիկը ամենայն ինչ է. աղջիկները կը նախագահեն ամեն տներու, զուարեութեան վերաբերեալ ամեն հանդէսներու: Պարահանդէսի մը մէջ երէ եստուն կանայք ըլլան, հաբիւր աղջկունի կը զտնուին: Ամերիկայի մէջ աղջիկներն ընդունելութեան օր ունին:

Այս էական տարբերութիւնը Եւրոպացի աղջկան ու Ամերիկացի աղջկան վինակին ու ընթացքին մէջ, բոս իս, բոլորովին ի նպաստ է Ամերիկացի աղջկան

(*) Երբ ամենէն մեծ Ամերիկացին մեռաւ, կիներ տասն եւ ութ ամիս փակուեցաւ մեաց տներէն մէջ առանց զուրո ոտք կտխելու, պատուհանի մ'առջեւ նստած՝ ուրկէ կը տեսնէր հետուանց ամուսնոյն զերեզմանը, մինչեւ այն օր ուր ինք ալ մեռաւ: Զ'եմ ըսեր թէ ամեն Ամերիկացի Վաշինկթըն է, ոչ ալ ամեն Ամերիկացի անոր կեռչ նման, այլ անաչառ պտտմիջ ու նանապտորդներ կը վկայեն թէ ամուսնական սէրն ու հաւատարմութիւնը՝ ազգային աւանգուծեան ու բարոյից անանչառ մասն է յ'Ամերիկա:

^(առջև)
գոր անըստանելի բրած են ընկերութեան սովորու-
թիւններն ու ազգային բարքը : Ասկէ ծագած է անձ-
նականութեան հօր զգացումն որ ունին Ամերիկացի
ազգիւնն . ոչ երբէք այլուր եւ ոչ իսկ յԱնգղիա ձեռ-
այնչափ զարգացած ու զօրացած է ու այն ձեռն
հառագայքմամբ կ'ըլլան բարի եւ առաքինի . երբ
մարդ իր անձին տէրն է , երբ մեծ կը զգայ սիրտը ներ-
սի դին , այն ասեմն դուրս կը ծառայի : Ուրիշ տեսա-
կէտով՝ այս անձնականութեան զգացումն է միայն՝
որուն յառաջ բերած արդիւնքները արժէք կրեան ու-
նենալ մարդկային գործոց մէջ , եւ իր ուղղակի ու
ընդհանրապէս սիրելի արտայայտութիւնն են՝ անկեղ-
ծութիւն եւ համարձակութիւն : յանդգնութեան չափ :
Նախ քան թէ ըլլալու է , ապա կարելի է երջանիկ ըլ-
լալ : Եւ այս է այս վէպին ալ եզրակացութիւնը Պէ-
րինային համար , քանզի եւ երջանիկ :

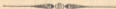
Եւ այս վէպին մէջ ուր եղբերակական բան մը չը
կայ , ինչ արտաբար տեսարաններ կան սակայն . այն-
չնափ իրաւ է որ մարդու սրտին առջեւ մեծ ու պրզ-
տիկ չը կայ եղելութեանց : Եւ ինչ աւելի արտաբունդ
ու արտաբար տեսարան կրնայ ըլլալ , քան երբ յան-
կարծ կը սրտի ուղղափառ քահանայն որ սամբը-
կե մնացե էր երկու Ամերիկահեաց առջեւ զորս
երկու հեռեկանուհի կը կարծէր , լսելով իրենցմէ
քէ ուղղափառ են եղեր : Ուղղափառ են եղեր , կը
գոչէ ձեռ երէցը . ուղղափառ են եղեր , կ'աղաղակէ
պատառ Բօլինը , բրբռալով բոլոր անձովը արահին
սեմին վրայ , աղցանի ամանը ձեռքը . ուղղափառ
են եղեր , կը հնչէ արձագանգն երիտասարդ սպային
ականջին՝ որ նա ալ շագոյրն ի ձեռին կը ներկայա-

հայ եւ որուն անորոճ ձայն մ'արդէն ուրիշ բան ալ սկսեւ էր մտնել սրտին մէջ այն միջոցին : Այսպէս վառ հոգումը գրուած ուրիշ տեսարաններ ալ կան , որ կը խօսին ու կը բարձրանան , գործիքնակ՝ երկու հազար Ֆրանկնոց ծարւերու տեսարանը որ նոր յուզմանց եւ նոր ու շառաչածայն արտայայտութեանց պատճառ կ'ըլլայ երէցին ու Քօլինին կողմէն : Այլ ինչ որ վեր կը ձանձ իմ սրտն ու արտառն ալ աչքերս , վերջին տեսարանն է՝ այն . . . երբ կամաց մը երիցասան դուռը կը զարնեն ու ապաստաններ է ժամ եւ ուր յանկարծ կ'երեւնայ Պէրինան . . . եւ ս'լ ժամ ոչ եւս կրնայ փախչիլ՝ երջանկութեան ձեռքէն :

Այսպէս է անա այս վէպը , արժանի որ բարգմանէր , արժանի որ կարդան հայ ընթերցողք , արժանի որ նուիրես զայն , ինչպէս մտադիր ես , մեր Հօրն յիշատակին :

Քոյր

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

Ա.

ՏԱՔ արեւուն, փոչիով ծածկած ճամբուն վրայէն, ծեր քահանայ մը կ'երթար՝ դեռ կարին ու հաստատուն քայլուածքով: Արդէն եռսուն տարիէն աւելի էր որ Քօնսթանթէն արբան երէցն էր այն փոքրիկ դիւղին որ կը քնանար հունա դաշտին մէջ, Լիզօթ ըստած բարակ առուակի մը եզերք:

Գառորդ է մ'ի վեր արբայ Քօնսթանթէն Լօնկփայի դղեակին պատը բռնէր կ'երթար. դղեակէն ներս մտնելու վանդակին առջեւ հասաւ, որ բարձր եւ միաձոյլ, հինաուրց քարերէ երկու սիւնակնեքու վրայ էր յեցած՝ որք ժամանակէն մնչած ու կրծուած էին: Երէցը կանկ առաւ եւ տխրութեամբ նայեցաւ երկու սառար կապոցա յայտադիրներու որ սիւնակներուն վրայ փակցուած էին:

Այս յայտադիրները կը ծանուցանէին թէ՛ չորեքչարթի օրը, 18 մայիս 1881, կէս օրէն ժամ մը վեր-

Չը՝ Լօնկիալի կալուածին վաճառու մը տեղի պիտի
ունենար Սուվինեի քաղաքական դատարանին ա-
ճառքի ասանին մէջ, չորս մասի բաժնուած .

Ա . Լօնկիալի գղեակը եւ իրեն կցորդ շէքերը ,
փաստոր աւազաններ , ընդ արձակ համատասնք (1)
հարիւր յիսուն արտավար արածութեամբ գարա-
տան (2) մը պատերով շրջապատած՝ եւ որուն վէջէն
էյանցնի Լիզոթ գետը : Վաճառման գին՝ վեց հար-
իւր հազար ֆրանք .

Բ . Սպիտակ-թագին աղարակը , երեք հարիւր
արտավար . վաճառման գին՝ հինգ հարիւր հազար
ֆրանք .

Գ . Ռօզըսէյի աղարակը , երկու հարիւր յիսուն
արտավար . վաճառման գին՝ չորս հարիւր հազար
ֆրանք .

Դ . Միանի մայրեւորն (3) ու պուրայները , (4) չորս
հարիւր յիսուն արտավար պարունակութեամբ . վա-
ճառման գին՝ հինգ հարիւր յիսուն հազար ֆրանք :

Եւ այս թիւերը յայտարարին ներքեւ գումարուե-
լով՝ երկու միլիան յիսուն հազար ֆրանքի պատկա-
ռելի գումարը ցոյց կուտային :

Այսպէս ուրեմն՝ այս շքեղ կալուածքը մաս մաս
պիտի ըլլար՝ որ երկու դարերէ ի վեր ազատ մնա-
ցեր էր յոշտամանէ՝ եւ անեղծ փոխադրուէր էր
յորդուց որդի Լօնկիալի ընտանեաց մէջ : Յայտա-
դիրը կը ծանուցանէր նաեւ թէ՛ այսպէս մաս առ
մաս աճառքի գրուելէն ետքը՝ թոյլտուութիւն պի-
տի ըլլար միացնելու եւ կալուածն ամբողջ անդրդի

(1) Communs. (2) Parc.

(3) Futaie. (4) Bois. եւ Forêt anisée .

Հանելու . այլ պատաստը շատ մեծ էր եւ հաւանա-
կան որ բնաւ գնօղ մը չը պիտի գանուէր ամբողջին :

Տը Լօնկիլալ մարքիզուհին վեց ամիս առաջ մեռած
էր . 1875 ին կորուսեր էր իր միակ որդին՝ Ռօպէտ
ալ Լօնկիլալ . ժառանգորդներն էին մարքիզուհւոյն
երեք թոռները . Բիէն , Էլէն եւ Քամիլլ : Էլէն եւ
Քամիլլ անշտափահաս ըլլալուն հարկ եղեր էր կալ-
ուածն անուրդի գնել : Բիէն՝ քսան երեք տարե-
կան երիտասարդ մը՝ խենդութիւններ ըրեր՝ կիսով
չափ սնանկացեր , հետեւարար չէր կրնար Լօնկիլա-
լը գնել միտքէն անցընել :

Կէս օր էր : Մէկ ժամէն Լօնկիլալի գղեակը նոր
տէր մը պիտի ունենար : Եւ ո՞վ պիտի ըլլար այս տէ-
րը : Ո՞ր կիներ պիտի գար նստէր այն հինաւուրց օ-
թոցներով ծածկուած մեծ սրահին մէջ , վառարա-
նին անկիւնը , մարքիզուհւոյն՝ գիւղացին երէցին վա-
ղեմի բարեկամուհւոյն տեղ : Նա վերականգներ էր
գիւղին եկեղեցին . նա յանձն առեր էր գեղարանին
ամեն պէտք եղած նիւթերը մատակարարել եւ հո-
գալ , զոր երէցին սպասուհին Բօլինը՝ կը բանեցը-
նէր երիցատան մէջ . նա էր որ շարաթը երկու ան-
գամ իր Լանտօին մէջ , ուր խանած էին ազոց փոք-
րիկ հանդերձեղներն եւ բրդէ՝ հաստ շրճագգես-
տիկներ , կուգար Փօնաթանիէն արբան կ'առնէր եւ
անոր հետ կ'երթար աղխասաց որսարշախին , ինչպէս
որ կ'ըսէր ինք :

Բո՛ւր ասոնք մտածելով՝ ծերունի քահանան նորէն
սկսաւ քայլ առնել . . . : Ապա՝ սա ալ կը մտա-
ծէր , —էն մեծ սուրբերը մանր մանր տկարութիւն-
ներ ունեցած են , —կը մտածէր նաեւ իր երեսնա-

մենի քաղցր ստիպումով եանց որ յանկարծ ընդ հասեր էին : Ամեն հինգ շաբթի եւ կիրակի օրերը գլեակը կը ձաշէր . . . Ռոբան կը շփացնէին , կը շոյէին , կը փաղաքշէին գինքն ի գլեակը . . . Փոքրիկ Քամիլը , որ ութ տարեկան էր , կուգար ծանկերուն վրայ կը նստէր ու կ'ըսէր իրեն ,

— Գիտէ՞ք , աէր երէց , ձեր եկեղեցւոյն մէջ կուգեմ որ սրահուիմ . այն օրը անուշիկ մայրիկս շատ շատ ծաղիկներ պիտի գրկէ , անանկ որ եկեղեցին ծաղիկներով պիտի լինայ , լեփ լեցուն պիտի ըլլայ . . . Մարեմայ ամիսէն⁽¹⁾ աւելի : Մեծ սարակ գի մը պէս պիտի ըլլայ , ձերմակ , ձերմակ , ձիւղ ձերմակ ,

Մարեմայ ամիսը . . . Եւ ահա ճիշտ Մարեմայ ամիսն էր . երբեմն խորանը , այս օրերս , գլեակէն քերուած ծաղիկներուն տակ կը ծածկուէր : Այս տարի միայն մէկ քանի խեղճ փունջեր փայրի շուշաններու ու ձերմակ եղբււանեաց կը տեսուէր խորանին վրայ , ոսկեղօծեալ ձենասպակէ անօթներու մէջ : Ժամանակաւ Մարեմայ ամսուն ամեն կիրակիները ձայնաւոր Պատարագի տանն եւ ամեն երեկոյ , օրիորդ Հէպէս , տիկին տը Լանկիայի ընթերցում հին , կուգար փոքրիկ գաշնապիները զարնելու , զոր մարքիզու հին նուիրած էր եկեղեցւոյն . . . Այսօր խեղճ գաշնապիներ լուսովեան գատասպարուած ոչ եւս կը ձայնակցէր տիրացուներու ձայնին եւ ման անց երգերուն : Օրիորդ Մտուպօ , թղթատարութեան տրնօրէնը , որ Քիչ շատ նուագածու էր եւ շատ յոժար

(1) Կարօրիկներ մայիս ամիսը Ս. Կուսին նուիրած են , եւ կ'ըսեն Մարեմայ ամիս :

գալու օրիորդ Հէպէսին տեղ նուազեւու, սակացն
Հէր համարձակէր, զի կը վախնար որ գիւղապետին
կողմէն նշանակուի իբրեւ կղերական. որովհետեւ
գիւղապետը սաղաստատո՞ (1) էր: Իր յատկագրում
թեան վնասակար կրնար ըլլալ այսպիսի բան մը:

Գարստատանին պատին ծայրը հասեր էր. այն գա-
րստատանին՝ որոյ ամեն մանուածեւ կը ազնեւորը ըն-
տանի էին ծերունի երէցին: Ճամբան կը շարունա-
կուէր այժմ Լիզոթի եզերքը, եւ վտակին անդիի
կողմը կը տարածուէին երկու աղարակներուն մար-
գապետներն ըր. սպա, անկէ անդին, կը տարա-
ծուէր Միսի բարձրաբերձ մայրեւորը: Բաժնուէր
. . . մաս մաս պիտի բաժնուէր այս կալուածքը. . . :
Այս մտածութիւնը խեղճ քահանային սիրտը կը կը-
տրրակէր: Իրեն համար, եստուն տարիէ ի վեր, այս
ամենը յարակից էին, մէկ մարմին կզած էին: Քիչ
չատ իր ինչքն կզած էր, իր իրն կզած էր, այս հոյակապ
ստացուածքը: Ինքզինքն իր տանը մէջ կը գգար երբ
Լօնկվալի հոգևուն վրայ կը կրօնէր: Շատ անգամ
կը պատահէր որ յօժարակամ կանկ կ'առնէր ցրտնի
ծայրածուալ արտի մը առջեւ, հասկ մը ցրտն կը
փրցունէր կը տարկէր ու կ'ըսէր իւրովի:

— Մն անգր, ազուոր հատիկ, ամուր ու ստաք:
բաւ հունձք մը պիտի ունենանք այս տարի:

Եւ խնդութեամբ կը շարունակէր ճամբան իր ար-
տերուն, իր արտաներուն եւ իր մարմանդներուն
միջեւէն: Կարճ խօսքով, իր կենաց ամեն բաներով,
իր ամեն ստիպութիւններով, իր ամեն յիշատակնե-

(1) Libre penseur.

բովն այս կալուածին կապուած էր, որհասական այն կալուածին :

Արբան կը նշմարէր հեռուն Սպիտակ-Քաղին ագարակը, որուն կարմիր աղիւսէ ծածքերը մայրեւոր անտառին կանաչին վրայ որոշ կ'երեւնային : Հոն ալ երէցն իր տանը մէջ էր : Պէճնար՝ մարշիպուհւոյն ագարակապետը՝ իր բարեկամն էր, և Երր ծերունի քահանան աղքատաց ու հիւանդաց բրած այցելութիւններէն ուչ կը մնար, Երր՝ արեւը հորիզոնին մօտենալով՝ արբան քիչ մը խոնջէնք կը գգար իր ծրնկաց վրայ ևւ ձգտում ստամբոսին մէջ, կանկ կ'ատնէր ևւ Պէճնարին տունը կ'ընթէր. խոզի ճարպով շինուած համեմալոց միտով ևւ զեանախնձորով կը խրախճանար ու մրգօղիի կթիւնէն կը պարպէր. յետոյ, ընթրիքէն վերջը, ագարակապետը իր սեւ պառաս զամբիկը կը լծէր իր փոքր երկանիւ կառքին ու երէցն ի Լօնկիալ կը տանէր : Այս երկու բարեկամները բոլոր ճամբան կը ճաճային ու կը կուրտակին . . . : Երէցը կը յանդիմանէր գ'ագարակապետը՝ թէ յատարազի չէր երթար, ևւ նա սասցէս կը պատասխանէր .

— Կի՞նս ու ազջիկնեքս կ'երթան ինծի համար . . . : Դուք գիտէք, ախր երէց, որ մեր մէջ այսպէս է. կի՞նեքն ունին կրօնք մարդոց համար. անունք պիտի բանալ տան արքայութեան դռները մեզի :

Եւ շարամուտութեամբ կը յաւելուր, խարազանի փոքրիկ հարուած մը կարկառելով սեւ զամբիկին .

— Եթէ արքայութիւն մը կայ :

Մերունի երէցը վեր կ'ստանուր նստած աւզէն :

— Ինչպէ՞ս, եթէ կայ : Բայց անշունչա կայ արքայութիւն մը :

— Ուրեմն դուք հոն պիտի ըլլաք, տէր երէց : Կըսէք թէ ապահով չէ՛ հոն ըլլալնիդ . . . Ես կ'ըսեմ թէ ապահով է . . . հոն պիտի ըլլաք դուք, հոն պիտի ըլլաք . դուք կայեած ձեր ծովաները պիտի գիտէք եւ պիտի շարունակէք մեր փոքրիկ գործըրովը գրողիլ . . . : Ու պիտի ըսէք սուրբ Պետրոսի . . . զի սուրբ Պետրոսն է որ արշայութեան բանալիներն ունի, այնպէ՞ս չ'է՛ :

— Այո՛, սուրբ Պետրոսն է :

— Ուրեմն, պիտի ըսէք սուրբ Պետրոսին, եթէ ուզէ դուք երեսիս գոցել, առարկելով թէ պատարագի շէի երթար . պիտի ըսէք իրեն . « Բան, ինչ ալ ըլլայ թողէք որ անցնի . . . Պէտեարն է անի, մարջիպուհուցն աղարակապեաներէն մէկն է, բարի մարդ մըն է . քաղաքապետական խորհրդին անդամ էր եւ մայրապետներուն մետառն համար քուէ տուաւ, զորս կ'ուզէին փարձարանէն փտարել : » Այս խօսքը սուրբ Պետրոսին սիրաք պիտի շարժէ, ուստի ստպէ՛ս պիտի պատասխանէ . « Է՛հ ուրեմն, անցիր նայինք, Պէտեար . այլ ապէկ գիտցիր տէր երէցին հաճոյք ընելու համար է : » Զի դուք վերն ալ երէց պիտի ըլլաք, եւ Լօնկվալի երէց : Շատ ախաւր բան կ'ըլլար արքայութիւնը ձեզի համար, եթէ արգելք ըլլար որ Լօնկվալի երէց մնար :

Լօնկվալի երէց, այո, բոլոր կենացը մէջ զայս միայն եղած էր . չէր երազած եւ չէր ուզած ըլլալ ուրիշ բան : Երեք շորս անդամ առաջարկեր էին իրեն դուստական մեծ երէցութիւններ, ճոխ եկա-

մուտով, մէկ կամ երկու տեղապահով. մերձերէր : Անի իր փոքրիկ եկեղեցին կը սիրէր, փոքրիկ գիւղը, փոքրիկ երիցատունը : Հոն առանձին էր նա, հանգիստ, ամեն բան ինք ընելով. անդադար ընդ ուղի եւ ընդ ճանապարհ, այրելին կամ անձրեւին տակ, հովին ա կարկուտին գէմ : Մարմինը խոնջէնքէն կարծրացած էր, այլ հոգին քաղցր ա գոզար էր մնացած :

Իր երիցատան մէջ կ'ապրէր, գիւղական մեծ տուն մը՝ որ գերեզմանոցով միայն կը զատուէր եկեղեցիէն : Երբ երէցը սանդուղին վրայ կ'ելնէր ասանձենինեքուն ա գեղձենինեքուն սասերը կապելու համար, սգափն վրայէն գերեզմաններ կը տեսնէր որոնց վրայ վերջին ազօթքները ըսեր եւ հողի առաջին թիւն պարպեր էր : Յայնժամ, իր պարտազգանի պաշտօնը կատարելով հանդերձ, մաքէն փոքրիկ ազօթք մը կը զուրջէր մեռածներուն մէջ այնպիսեաց փրկութեան համար որոնց նկատմամբ սիրաբ հանգիստ չ'էր եւ որք կրնային քաւարանին մէջ բռնուած ըլլալ : Միամիտ եւ անխոտով հաւատք մ'ունէր :

Իսկ այս գերեզմաններուն մէջ, գերեզման մ'ալ կար որ միւսներէն աւելի յաճախ կ'ընդունէր իր այցելութիւնները եւ ազօթքները : Ասի իր վաղեմի քարեկամին, տարթէօս Ռէյնօսի, գերեզմանն էր, որ իր բազկացր մէջ մեռած էր 1871ին, եւ ինչ պարագայներով : Տէպթէօրը Պէննարին պէս էր, երբէք պատարագի չ'էր երթար, նաեւ երբէք չ'էր երթար խոստովանանքի. այլ այնքան բարի էր, այնքան սղորմած, այնքան կարեկից սաստապելոց . . . :

Մեծ մասատանջութիւն , մեծ սրտատանջութիւն և զամէր Եր Երէցին . ուր զայցած Եր արդեօք իր Ռէյնօ բարեկամը : Ապա միտքը կը բերէր զիւզական բրձիչկին ազնիւ կեանքը որ անձնու բացութեամբ և քաջարտութեամբ լի էր , կը յիշէր անոր մահը , նա մանաւանդ մահը , ու կը ըսէր ինքնիրեն .

« Արքայութեան մէջ , արքայութեան մէջ միայն կըրնայ ըլլալ նա : Ամենարարին Աստուած թերեւս զբրկեց զնա քիչ մ'ի բարան . . . առ ի ձեռ . . . այլ Հինգ վարկեանէն հանկէ հանած պէտք է ըլլայ . . . »

Ահա այս բաները կ'անցնէին ծեր Երէցին մտքէն երբ կը շարունակէր ճամբան դէպի Սուվինեի : Քաղաք կ'երթար մարքիզու Հւոյն փաստարանին տունը , իմանաու համար թէ կաշուածին վաճառումն ինչ արդիւնք ունեցաւ և սրտը էին Լօնկվալի նոր տիրութեանը : Արբան տակաւին մէկ հաղարանութիւն ճամբայ ունէր ընելիք Սուվինեի առաջին տուները հասնելէն առաջ . Լափառտանսի դարաստանին պատը բռնէր կ'երթար , երբ գլխուն վրայէն ձայներ լսեց որ գինքը կը կանչէին .

— Տէր Երէց , տէր Երէց :

Այս սեղ , թմրիներու երկար ծառատունկ մը սրմը պատելով՝ դարաստի մը կը ձեւանար և արբան , գլխը վեր առնելով արկին ար Լափարտանանու իր սրդին Յօլը տեսաւ :

— Ո՛ւր կ'երթար , տէր Երէց . հարցուց կամուհին :

— Սուվինեի , դատարանը , հասկնաու համար . . . :

— Հոս կեցիք . . . Պ . ար Լաւնաք Հոս պիտի գայ , վաճառումն վերջը , արդիւնքը մեզի պատմելու :

Քանիք անիք էն արքան դարտապինն վրայ ելաւ :

Քէսիք ուր աք Լաննիլի՛ կամաւ հի Լափարտանախ շատ դժբաղդ եղած էր : Տասնեւութ տարեկան եղած ստանը յիմարտի ինն մը ըրած էր , միակն իր կենաց մէջ , այլ անդարմանելի : Սիրոյ համար , խանդովն ու բռնն եռանդով յափշտակեալ , ամուսնացեր էր Պ . ար Լափարտանախ հետ որ այն ժամանակի էն հրապուրիչ եւ էն մտացի մարդոց մէկն էր : Պ . ար Լափարտանախ չ'էր սիրեր գինքը , եւ միայն ի հարկէն ստիպեալ կ'ամուսնանար . իր հայրենական հարստութեան մինչեւ վերջին ստակը կերեր հասցուցեր էր , եւ երկու երեք տարիէ ի վեր ճար ճարակ ընելով ինքզինքը կը բռնէր ընկերութեան մէջ : Օրիորդ ար Լաննիլի այս ամենը գիտէր եւ այս մասին ինքզինքը խորել չէր ուզեր . այլ կ'ըսէր ինքն իրեն . « Պիտի սիրեմ գինքը մինչեւ որ նա ալ գիտ սիրէ » :

Ասկէ առաջ եկած էին բոլոր իր դժբաղդութիւնները : Իր կեանքը հանդուրժելի կ'ըլլար եթէ գ'ամուսինը այդքան սիրած չ'ըլլար , այլ սակայն շափտիկանց կը սիրէր : Ըրածն այս եղաւ որ սիրելով սիրելով⁽¹⁾ յոգնեցուց գ'անի : Նա նորէն սկսաւ ու շարունակեց իր սոջի անկարգ կեանքը վարել : Տասն եւ հինգ տարիներ անցան այսպէս երկար նահատակութեան , գ'որ կրեց արկինն ար Լափարտանախ անկարեկան⁽²⁾ համակերպութեան մը արտաքին ջրջողը , համակերպութիւնն որ չը կար սրտին մէջ : Ոչինչ կրնար գ'ինքը ստիպել կամ բուժել այս սէրէն որ գ'ինքը կը կեղեքէր :

(1) Obséder. (2) Impassible. (անայնայն)

Պ. արք Լափառ տանու մեռաւ 1869 ին. առանկէ շորս
աարեկան զաւակ մը կը թողուր, որուն վրայ ար-
գէն կ'երեւեռային իր հօրը ըստ թերութիւնները
և ըստ յատկութիւնները: Տիկին ար Լափառ տան-
սի հարստութիւնը թէ և է ծանրապէս վտանգի են-
թարկուած չէր, այլ քիչ մը խախտած ու պակասած
էր: Տիկին ար Լափառ տանու Բարիպի տպարանը ծա-
խեց ու գիւղը քաշուեցաւ. շատ խնայութեամբ և
շատ կանոնաւորապէս կ'ապրէր, ինքզինքը ըստ
գին իր որդւոյն գաստիարակութեանը նուիրելով:

Սակայն հան ալ վիշաք և անբութիւնք կը սպա-
սէին իրեն: Բայ ար Լափառ տանութիւն և յիմ, սիրուն
և բարի էր, այլ բացարձակապէս ըմբոստ ամեն
հարկեցուցման և ամեն աշխատութեան գէմ: Յու-
սահասակցուց այն երեք շորս գաստիարակներն որք
ընդունայն ջանային այս սղուն գլխին մէջ լուրջ
բան մը մտայունելու: Սէն-Սիսի վարժարանը ներ-
կայացաւ ու չընդունուեցաւ, և սկսաւ արագ ար-
ագ ու խեղ խելաւ երկու երեք հարիւր հազար
ֆրանք տակը Բարիպի մէջ:

Այս ընկէն ետքը՝ Ափրիկէի որսորդք անուն զօ-
րագնդին մէջ մտաւ. իր սկզբնաւորութեանը հա-
մար այն բազմն ունեցաւ որ Սահարայի վրայ դըր-
կուած փոքրիկ վաշտի մը մասնակցեցաւ. քաջարար
վարուեցաւ հան, ընդ հուպ փոխ-ապայի աստիճան
ասաւ, և երեք տարի ետքը փոխ-տեղակալ պիտի
անուանէր և ան հա մանկամարդ ու հուց մը սիրահա-
րեցաւ որ Ալթէրիի թատրոնին մէջ Մասալ Անկո կը
խաղար: Բային ժամանակը լրացեր էր, սրաշտոնը
ձգեց և Բարիպ կ'իսա իր մատաղասի գուսանուհ-

ւոյն հետ . . . ապա անոր յաջորդեց պարուհի մը . . .
 ապա դերասանուհի մը . . . հուսկ ապա ձիարշաւի
 մէջ խաղացող կինն մը : Ամեն տեսակը կը փորձէր :
 Գառարհոտպարաներու փայտն սչլ թշուառ կեանք
 քովն ապրեցաւ . . . : Սակայն Բարիզի մէջ երեք
 շորս ամիս միայն կ'անցնէր : Մայրը եստուն հա-
 զար ֆրանքի թօշակ մը կապած էր իրեն եւ յայ-
 տարարած էր թէ՛ քանի որ ինք ողջ է՝ ստակ մը ա-
 ւելի չը պիտի առնէ ամուսնանալէ առաջ : Բոլ ա-
 զէկ կը ճանչէր իր մայրը եւ գիտէր որ անոր խօս-
 քերը ծանրակշիռ էին : Ուստի, Բարիզի մէջ ազէկ
 հանդիսանալ եւ ցնծուն կեանք վարել տղևուկ, իր
 եստուն հազար ֆրանքը, մարտէն մայիս ամիսնե-
 րուն մէջ կ'ուտէր կը հասցնէր, յետոյ ամենայն հը-
 լութեամբ կուգար Լափառսանս գաշարապուարձ
 կեանք անցնելու . երբեմն որսի կ'երթար, երբեմն
 ձուկ բռնելով կը գրազէր եւ կամ ձի կը հեծնար հը-
 բուստու որաց (1) դնդին սպաներուն հետ որք Սու-
 գինեիի գորանայն էին : Գառսուսչի նորթիկներ (2)
 ու այլ իճներ (3) յաջորդած էին Բարիզի գառաննե-
 րուն եւ դերասանուհիներուն, առանց մտացնելու
 գ'անտեր : Քիչ մը բնառելով՝ կարելի է միշտ գըտ-
 նել գառաներու մէջ՝ այլ իճներ, եւ Բոլ շառ կը
 բնառէր :

Երէցն որ ախկին որ Լափառսանսի առջեւն ե-
 րաւ .

— Կրնամ՝ ըսաւ անոր ախկինն որ Լափառսանս,
 առանց Պ. որ Լառնարի գարուն սպասելու՝ քակ
 ձեզի թէ որոնք են Լոնկվալը գնօզները : Կատարե-

(1) Artilleur. (2) Modiste. եւ la mode նորոյ՞. (3) Grisette.

լապէս հանգիստ եմ եւ չ'եմ կասկածիր մեր առակ-
 ցութեանն⁽¹⁾ յաջողութեանը : Որպէս զի անմտարար
 իրարու գէժ շը մարտնչինք , համաձայնեցանք մէ-
 ջերմիս , գրացիս Պ . ար Լաոնաք , Պ . Կալլաո՝ Բա-
 րիզի մեծունակ սեղանաւոր մը ու ես : Պ . ար Լաո-
 նաք՝ Միսնը պիտի առնէ . Պ . Կալլաո՝ գզեալը եւ
 Սպիտակ-Թագը . ես՝ Ռօզըրըն : ^{Իր} Կը ձեզ կը ճան-
 չեմ , տէր երէց , հիմա ովքը է անգոհի մէջ ըլլաք
 ձեր աղքատներուն նկատմամբ . սակայն սպահով ե-
 ղիք : Այս Կալլաոնէրը շատ հարուստ մարդիկ են
 եւ ձեզի շատ ստակ կուտան :

Այս միջոցին՝ փոշուց ամպի մը մէջ կառք մը ե-
 րեւցաւ հեռուն ճամբուն վրայ :

— Ահա Պ . ար Լաոնաքը , գոչեց Բօլ : Իր պէ-
 շասպիկները ⁽²⁾ կը ճանչնամ :

Երեքն ալ՝ փութով գարտափնէն վար իջնելով՝ գրդ-
 եակը վերադարձան . . . Դղեակ հասան այն միջո-
 ցին ուր կառքը կանկ կ'առնէր գրան առջեւ :

— Էհ , ի՞նչ եղաւ . հարցուց արիկին ար Լափառ-
 տան :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ , պատասխանեց Պ . ար Լաո-
 նաք , ոչինչ կրցածք գնել . . . :

— Ի՞նչպէս , ոչի՞նչ . հարցուց արիկին ար Լափառ-
 տան , գոյնը նեակելով ու սաստիկ յուզուելով :

— Ո՛չինչ , ո՛չինչ , բոլորովին ոչինչ , ո՛չ մէկս , ո՛չ
 միւսս :

Եւ Պ . ար Լաոնաք՝ կառքէն վար ցատկելով՝ պատ-
 մեց թէ ինչ տեղի ունեցեր էր Սաւիթեիի գառա-
 բանի անտրդի ասեանին մէջ :

(1) Combinaison. (2) Poney. (Ձիջիւղաւ Ընդոցալի)

— Առջի բերան , ըստ , ամեն բան յաջող գնաց :
Դոգեակը Պ . Կալլառին վրայ մնաց վեց հարիւր հա-
զար յիսուն ֆրանքի : Ուրիշ հետամուտ չը գտնուե-
ցաւ . . . : Յիսուն ֆրանքի անուրջը բաւական եղեր
էր : Ասոր փոխարէն , Սալիասկ-Թագին համար փոք-
րիկ պայքար մը տեղի ունեցաւ : Անուրջը հինգ հա-
րիւր հազար ֆրանքէն մինչեւ հինգ հարիւր քսան
հազար ֆրանքի ելաւ , եւ գարձեալ յաղթութիւնը
Պ . Կալլառին կողմն էր : Ռօզըռէլի համար նոր
պայքար եւ աւելի սաստիկ . այն ալ վերջնապէս ձեր
վրայ մնաց , աիկին , չորս հարիւր յիսուն հազար
ֆրանքի . . . : Իսկ եւ Միսնի անտառը առանց մըրց-
ման առի հարիւր ֆրանք աւելցնելով : Այսպէս ա-
մեն բան ընկած կերեւոր . ամենքն արդէն ստքի
երէր էին երթալու , ամենքը մեր փաստարաններուն
չուրջը կը ժողուրէին խմանալու համար թէ ո՞վ են
գնողները : Սակայն Պ . Պոսպիէ , վաճառումը ըս-
տանձնօղ գտտաւորը , լուսթիւն կը պահանջէ , եւ
բարապանը վաճառման կը հանէ չորս մասերը մի-
ացեալ , երկու միլիօն հարիւր յիսուն կամ հարիւր
փոթաւն հազար ֆրանքի . միտքս չէ՛ որն է ճիշ-
դը . . . : Հեղձական շունչ մը կը շրջի ասեանին
մէկ ծայրէն միւսը : Ամեն կողմէ սա խօսքերը
կը լսուէին . « Բաներնիդ նայեցէք , ո՛չ որ , ո՛չ որ
պիտի ըլլայ . . . » Մէյ մ'ալ կարճահասակ ժիպէ-
սը , փաստարան մը որ ստաջին կարգին մէջ նըս-
տեր էր եւ որ մինչեւ այն ասեան՝ կենդանութեան
նշոյլ չէր տուած , ստքի կերէի եւ չկրտէ հան-
գարտութեամբ . « Չորս մասը միասեղ գնող ու-
նիմ , երկու միլիօն երկու հարիւր հազար ֆրան-

քի : • Կայծակի հարուստ մըն էր կարծես : Մեծ ազազա՛լ մըն է ելաւ ու ապա յաջորդեց խոր լուս-
թիւն : Սրահը լեցուն էր սոցարակապետներով եւ
հողագործներով որք քաղքին շորս բռնորէն եկած
էին : Հողի համար այսքան ստակ , ակնածելով իմն
կապէ՛ին կը մնային . . . : Սակայն Պ . Կալլաս գէտ
ի Սանտաիէին կը ծօխ , այն փաստարանն որ իր
կողմէն գին կ'աւելցնէր . . . : Պայքարը կը սկսի Ժի-
պէսին ու Սանտաիէին մէջ . . . : Երկու միլիոն հինգ
հարիւր հազար ֆրանցի կը հանեն գինը . . . : Պ .
Կալլաս պահ մը կը վարանի . . . : Ապա կ'որոշէ . . . :
Մինչեւ երեք միլիոնի կ'ելլայ . . . : Հոն կը կենայ եւ
կալուածք Ժիպէսին վրայ կը մնայ . . . : Ամենքը վը-
րան կ'ընան , կը շրջապատեն գինքը , կը ջախջա-
խեն . . . : Անոնք , անոնք , գնողին անոնք : —
Ամերիկացի մըն է , կը պատասխանէ Ժիպէս , ար-
կին Սքօթ :

— Տիկին Սքօթ , գոչեց թուր Լափառտանս :

— Կը ճանչնաս գինքը . հարցուց արկին տը Լա-
փառտանս :

— Կը ճանչնամ մի . . . կը ճան . . . : Ոչ բնաւ . . . : Սա-
կայն իր տունը պարահանդէսի գացի , վեց շաբաթ
կայ :

— Իր տունը պարահանդէսի գացիր ու գինքը
չեւ ճանչնար . . . : Ինչ տեսակ կին է ուրեմն :

— Սիրալի (1) , գրգանոյշ (2) , մաստիպար (3) ,
հրաշալիք մը :

— Եւ միթէ կո՞յ Պ . Սքօթ մը :

(1) Ravissant. (2) Délicieux. (3) Idéal.

— Անշուշտ, բարձրահասակ քու մայթ⁽¹⁾ մը : Պարահանդէսին ներկայ էր . . . : Յուցրցին ինծի . . . : Աջին ձախին կը բարեւէր ըստ գիպուածի : Բնաս չէր գրօնէր, ասոր տարակոյս չ'ունիմ . . . : Մեզի կը նայէր եւ կարծես թէ ինքնիրեն կ'ըսէր . « Ի՞նչ են այս մարդիկը . . . : Ի՞նչ ընել եկեր են հոս իմ տանս մէջ . . . » Մենք հոն գացեր էինք տիկին Աքօթը եւ օրիորդ Բէնուսիփալ՝ տիկին Աքօթին քոյրը տեսնելու . . . : Եւ այս ալ կ'արժէր որ երթայինք :

— Աս Աքօթնէրը կը ճանչնա՞ք, ըսաւ տիկին ար Լափառտանս, Պ. ար Լառնաքըն ուղղելով խօսքը :

— Այո՛, տիկին, կը ճանչնամ . . . : Պ. Աքօթ մեծահարուստ մեծափարթամ Ամերիկացի մըն է, որ անցեալ տարի եկաւ ի Բարիզ հաստատուեցաւ . . . : Այս անունը լսելուս պէս հասկցայ որ յաղթանակը երբէք անորոշ չէր մնացած : Կալլատ կանխառ յաղթուած էր : Աս Աքօթնէրը նախ սկսան Բարիզի մէջ երկու միլիօնի սպարան մը գնել, Մօնսօի գարատանին մտակրը :

— Այո՛, Միւսիլլօ փողոցը, ըսաւ Բօլ, ըսի ձեզի թէ իրենց տունը պարահանդէսի գացի . այս էր . . . :

— Թող որ Պ. ար Լառնաքը խօսի : Դու քու տիկին Աքօթին տունը պարահանդէսի երթալու պատմութիւնդ ետքը կ'ընես մեզի :

— Այսպէս ահա մեր Ամերիկացիները Բարիզ տուն տեղ կ'ըլլան, շարունակեց Պ. ար Լառնաք, եւ սակին կը սկսի տեղալ : Իրաւ իրաւ ետքէն տեսած մարդիկ որք ստակը խենդի պէս պատահաններէն վար նետելով կը զուարճանան : Այս մեծ

(1) Blond որ եւ խառնեալ.

Հարատու թիւեր նոր բան է . կը պատմեն թէ՛ տի-
կին Աքօթ՝ տասը տարի առաջ կը մուրաց եղեր Նիւ-
Յօրքի փողոցներուն մէջ :

— Կը մուրաց եղեր :

— Այնպէս կ'ըսեն , տիկին : Կարը այս Աքօթին
հետ ամուսնացեր է , որ Նիւ-Յօրքի սեղանաւորի
մը որդին է . . . Եւ յանկարծ դատ մը վաստկելով՝
իրենց ձեռաց մէջ ունեցեր են ոչ թէ միլիօններ ,
այլ տասնաւոր միլիօններ : Ամերիկայի մէջ՝ տեղ մըն
ալ , արծաթի հանք մը ունին , բայց ծանրակշիւ
հանք մը , ճշմարիտ հանք մը , արծաթի հանք մը . . .
Երուն մէջ արծաթ կայ . . . : Ա՛հ , պիտի տեսնէք
ինչ պիտի անք , ինչ պիտի անք պիտի փայլին Լօնկ-
վալի մէջ . . . : Մենք ամենքս ալ աղքատի կերպա-
րանք պիտի ունենանք երկրին մէջ : Կ'ըսեն թէ օրը
Հարիւր հազար ֆրանք ունին ծախք ընելու :

— Ահա մեր դրացիները . գոչեց տիկին ար Լա-
վարտանս : Բախտախնդիր մը : Եւ այս բան մը չէ
տակարին . . . Հերե տիկտառ հի մը , տէր արբա , բո-
ղոքականու հի մը :

Հերե տիկտառ հի մը , բողոքականու հի մը : Խեղճ
երէց , նա ալ գ'այս մտածեր էր անմիջապէս , երբ
սա բառերը հնչեր էին ականջին . Ամերիկուհի մը ,
Տիկին Սօք : Դպեակին նոր տիրուհին չը պիտի եր-
թար պատարագ տեսնելու : Իրեն ինչ հոգն էր որ
ժամանակաւ մուրացած ըլլար նա : Ինչուն պէտք
էր որ ունենար քանի մը տասնեակ միլիօններ :
Չէր նա կաթողիկ : Չը պիտի մկրտէր ինք այսու-
հետեւ Լօնկվալի մէջ ծնած երախաները , եւ գրգ-
եակին մատուռն ալ ուր այնքան անգամներ պա-

ասարազ ըսեր էր, բողոքականաց ազօթ արանի պի-
տի փոխարկուէր, ուր պիտի լուսէր միայն կալ վի-
նական կամ լուսերական հաժուի մը ստանաւանի
խօսքը :

Բայց այս սրտաբեկ ու ցաւագին մարդոց մէջ՝
միայն Բօլ ար Հաճառ տանս պայծառ կ'երեւնար :

— Բայց եւ այնպէս, սիրալի հերեօտիտուհի մը,
բտաւ, նա մանաւանդ, երկու սիրալի հերեօտիտ-
ուհիներ : Տեսնելու է զ'իրենք ի Բարից Պալատի
պարակին մէջ ձիով, երկու փոքր ճորտիկներ ⁽¹⁾
ետեւնուն ձգած հասակներն սաշափ բարձր . . . :

— Օ՛ն ուրեմն, Բօլ, պատմէ մեզի ինչ որ գի-
տես, սա պարահանդէսն որ կ'ըսէիր պահ մ'ա-
ռաջ . . . Ի՞նչպէս եղաւ որ այս Ամերիկուհեաց
պարահանդէսին գացիր :

— Ամենամեծ գիպուածով մը . . . : Հօրաբրօժս
Վարանդինի ընդ տնելութեան օրն էր այն իրկուն . . . :
Ես ալ հոն գացի ժամը տասներե . . . եւ՝ բարձ, շատ
գութարճայի չ'են Վարանդին հօրաբրօժս չորեքշաբ-
թիները . . . : Քսան փայրկեան կար որ հոն էի երբ
Ռօֆէ ար Բիւմսթէնը տեսայ որ կամայուկ մը
կծիկը կը գնէր : Ներքնագաւթին մէջ հասայ դասց
զ'ինքն ու ըսի. «Միտսին տուն դառնանք : — Օ՛հ,
եւ տուն չ'եմ երթար կոր : — Ո՛ւր կ'երթաս ու-
րեմն : — Պարահանդէս : — Որո՞ն տուն : — Աքօթ-
ներուն . գու ալ հետ կուգան : — Բայց, հրաւիր-
ուած չ'եմ : — Եւ ո՞չ ես : — Ինչպէս, եւ ո՞չ դուն :
— Ո՛չ, բարեկամներէս մէկը հետ պիտի առնեմ :
— Բարեկամդ կը ճանչնայ Աքօթները : — Հապիւ

(1) Groom. (զրոյթ շաւայ)

հազ, այլ բառական՝ մեզ երկուքս ալ ներկայացնելու համար . . . : Էլկուր դուն ալ . . . : Տիկին Աքօթը պիտի տեսնաս : — Մհ, ես տեսած եմ զնա ձեռով Պուլօնեի պարակը : — Զիտն զբայ ուսարաց չ'ըլլար : Ուսերը տեսած չ'ես . . . մանաւանդ թէ ուսերը պէտք է տեսնալ . . . : Բարիցի մէջ, այս միջոցիս, տակէ աղէկ բան չը կայ . . . : Եւ ահա, զայցի պարահանդէսը . . . եւ տեսայ տիկին Աքօթին կարմիր մազերը . . . եւ տեսայ տիկին Աքօթին սպիտակ ուսերը . . . եւ յուսամ թէ պիտի տեսնեմ զանոնք վերասին, երբ Լօնկվալի մէջ պարահանդէսները ըլլան . . . :

— Բ՛ն, բաս տիկին ար Լափառտանս, արբան ջուշներով անար :

— Մհ, աէր արբայ, ներողութիւն կը խնդրեմ ձեռէ . . . : Արդեօք էվէլ պակաս բան մը ըսի . . . : Զէ, կարծեմ . . . :

Կեղծ քահանան չէր լսած անգամ : Իր մտածութիւնն ուրիշ տեղ էր : Նա արդէն, զիւզին փողոցներուն մէկուն մէջ, կը կարծէր տեսնալ զբղեակին բողբոսկան հովիւը՝ որ ամեն տան առջև կանկ կ'առնէր եւ դռներու տակէն աւետարանահան փոքրիկ տետրակներ կը սահնցնէր :

Բօշիբ պատմութիւնը շարունակելով՝ խանդափառ նկարագրութիւն մը սկսաւ ընել տիկին Աքօթի սպարանին, որ հրաշալիք մըն էր . . . :

— Յոսի ճաշակով . . . ու ^{այսինքն} պիտի (^{այսինքն} 1) զարդարանքով, զբայ բերաւ տիկին ար Լափառտանս :

— Բնաւ, մայրիկ, բնաւ . . . պիտի փորոս (²) բան չը կայ հոն . . . Աքանչելի կարասիներ, եւ անոնց

(1) Griad. (2) Tapageur. (այսինքն)

կարգ աղբու թիւնն ալ շնորհալի և նորահնար . . . : Անբաման ջերոց մը երեքարական լուսով ողորունքն թրասեղանն ալ ջերոցին մէջ խաղողով ակազմուն ձողարարմի մը ներքեւ . . . ապրիլ ամսուն . . . փրցուր փրցուր ձեռքդ լեցուր : Քօթիցոնի զարդերուն ծախքը միայն քառսուն հազար ֆրանքի եղած էր : Գոհարներ , նուշկատարներ ⁽¹⁾ , գրգանոյշ գեղորներ ⁽²⁾ . . . մէյ մէկ յիշատակ անոնցմէ առնել ասնելու խնդրանք : Ես բան մը չտուի , այլ շատերը ձեռքերնին լեցուն գացին . . . : Բիւմաս թէն՝ այն իրիւնը պատակց ինձի տիկինն Աքօթին պատմութիւնը . . . տակայն բողբոլին Պ . ար Լառնաքին պատմածին պէտքէր . . . : Ռօժէն ըստ թէ՛ կաշմբուսն լարիչներ ⁽³⁾ համափեր էին տիկինն Աքօթը իր մանկութեանը և թէ ուր ուրեմն հայրը գ'անի գտեր էր որ ձիւ վրայ կը ճախրէր տեղափոխիկ կրկէսի մէջ , գրօշակներու վրայէ կ'ստատատէր , և թզթէ շրջանակներու միջեւէն կ'անցնէր . . . :

— Զի խաղցնօղ ուրեմն , գոչեց տիկինն ար Լափառասանս , աւելի կ'ախորժէի որ մուրացիկ ըլլար :

— Եւ մինչդեռ Ռօժէ կը պատմէր ինձ Բըրի ժուռնալի այս նոր վէպը , կը տեսնէի որ փողին ⁽⁴⁾ ծայրէն ելեր կուգար տօնափաճատաց կրկէսներու մէջ ձի խաղցնօղ այն կիներ , սնդ ուսներու եւ ժանեակներու հիասքանչ խառնակոյտի մը մէջ , և կը հիանայի այն ուսերուն , այն շրացուցիչ ուսերուն , որոնց վրայ կը ծփար վէտ վէտ՝ կահոյրի ⁽⁵⁾ խցանի չտաի խոշոր աղամանդներով քայտամանեակ մը :

(1) Bonbonnière. և նուշիկ Bonbon. (2) Bibelot. (3) Saltimbanque. որ և սահափար. (4) Galerie. (5) Carafe

Կըսէին թէ՛ Երևմտից սրաշտանեան արքունական թագին ազամանդ ներուն կէտը գաղանի տիկին Սքոթին ծախեր է, և այսպէս նախորդ ամիսը՝ հաշուեցուցակին մէջ՝ տասնուհինգ միլիոնի յաւելում մը ունեցեր է: Աւելցուր նաև որ շատ մեծ կերպ ունէր փոքրիկ լարուհին և այնքան փառաւորութեան մէջ անդոյր և անխառն:

Բօլ՝ այնքան թափ առեր էր որ հարկ եզաւ որ մայրը կեցնէ գինքը: Պ. ար Լաւնաքին առջև՝ որ գշարեալ⁽¹⁾ իմն էր, միամտաբար իր բոլոր ուրախութիւնը գուրս էր թափեր՝ զի այն հրաշափառ Ամերիկուհին գրացի պիտի ըլլար իրեն:

Փօնսթանթէն արքան կը պատրաստուէր Լոնկփալի ճամբան բռնելու. իսկ Բօլ՝ գ'անի երթարու վրայ տեսնելով՝ ըսաւ.

— Ո՛հ, չէ՛, չէ՛, տէր արքայ, չը պիտի թողում ձեզ որ երկրորդ անգամ ստքով ընէք Լոնկփալի ճամբան, այս սատաիկ տաքուն: Ներեցէք որ ձեզ կառքով տանիմ մինչև հոն: Շատ կը ցախիմ այսպէս վշտացեալ տեսնելով ձեզ: Ձեզ գրօսցնել պիտի փորձեմ: Ո՛հ, որքան ալ սուրբ ըլլաք, գարձեալ կը խնդացնեմ ձեզ երբեմն իմ խենդ խելօք խօսքերովս:

Կէս ժամ վերջը, երկուքն ի միասին, երէցն ու Բօլ, քովէ քով նստած գէպ ի գիւղ կը գլխին կասքը: Բօլ կը խօսէր ու կը խօսէր անդադար: Մայրը հոն չ'էր որ համ գնէր՝ շափ գնէր: Ուրախութիւնը անշափ էր:

— Չէ՛, տէր արքայ, կը սխալիք ողբերգական կերպ մը աստով իրաց... Տեսէք սա փոքրիկ գամ-

(1) Déplotté. շխշոջ շարժող

բիկս, ինչպէս կը դռսթէ (1)։ Թաթերը ինչպէս վեր
կը վերցնէ։ Չէիք տեսած զայն։ Գիտէք քանիի
զնած եմ։ Չորս հարիւր ֆրանք։ Պարտիզպանի մը
յոսկնակին քեզիքնեւուն մէջ գտայ հանեցի, տասն-
ուհինգ օր կայ։ Երբ մէյ մը վազքն առնու, մէկ
ժամու մէջ շորս փարսախս ճամբայ կ'ընէ։ ալ պէտք
է բոլոր ձեռքով սանձը բռնել։ Տեսէք, տեսէք
ինչպէս իրեն կը քաշէ... Ազէ՛. Թօ՛... Թօ՛...
Թօ՛... Արտարարու բան մը չ'ունիք, այնպէս չ'է՛,
տէր արբա։ Կ'ուզէք պարակին մէջէն երթալ։ Ա-
զէկ կ'ըլլայ որ հովթփիք քիչ մը... Եթէ գիտ-
նայիք, տէր արբայ, որքան կը սիրեմ ձեզ... եւ
որքան կը յարգեմ... Եստ անձորք խօսքեր
չ'ըրի, այնպէս չ'է, պահ մ'առաջ, ձեր առջեւ։
Եթէ ըրի շատ կը ցաւիմ...։

— Չէ՛, զաւակս, բան մը չը լսեցի ես։

— Ուրեմն գպրոցի տղայոց ճամբէն երթանք։

Չախ կողմը՝ պարակին մէջ մանեղէն ետեւ՝ Բօլ
իր առջի խօսքին եկաւ։

— Չեզի կ'ըսէի, տէր արբա, թէ իրաւունք
չ'ունէիք իրերն ողբերգական կերպով նկատելու։
Կ'ուզէք որ այս մասին իմ կարծիքս բտեմ ձեզի։
Եստ ազէկ եզաւ որ ստանկ եզաւ։

— Եստ ազէկ։

— Այո՛, շատ ազէկ... Աւելի կ'ուզեմ որ Լօնկ-
փան Աքօթներունն ըլլայ, քան թէ Կալլաուներուն։
Չը լսեցիք Պ. ար Լաւնաքը՝ որ պահ մ'առաջ կը
պարսառէր զ'իրենք՝ ստակնին խենդ խելառ վատ-
ներնուն համար։ Երբէք խենդութիւն չէ ստակը

(1) Trotter. [առ-բալ]

վատնելը : Խենդութիւնը սրահէն է : Չեր աղքատ-
 ները . — զի աղէկ գիտեմ որ ձեր աղքատները կը
 մտածէք ամեն բանէ աւելի . — էյ ուրեմն , ձեր
 աղքատներուն համար բարի որ մըն է այսօր : Ահա
 քիմ կարծիքս : Կրօնքը . . . այո՛ , կրօնքը . . . : Պա-
 տարազ լսելու չը՛ սխառի երթան . . . : Ա՛սի վիշտ
 կը սրտնստէ ձեզի , բնական է , այլ ստակ սխառի
 դրկեն ձեզի , շատ ստակ . . . և դուք սխառի առնէք
 անոնց զրկածը , և իրաւունք ունիք առնելու : Տե-
 սա՞ք , դուք ալ չէ՛ չէք ըսեր կոր : Բոլոր երկրին
 վրայ սակիէ անձրեւ սխառի տեղայ . . . : Շարժում մը ,
 գրիւնդիւն մը որ . . . քառաձի կառքեր , փռչեան-
 գոյր⁽¹⁾ , հեծեթեակներ⁽²⁾ , թղթենի որսարշաւք⁽³⁾ ,
 խոնջենի որսակալութիւնք⁽⁴⁾ , սարահանդէսներ ,
 հրախաղութիւններ . . . : Եւ հաս , այս պարակին մէջ ,
 այս ծառատունկին մէջ ուր ահա կ'անցնինք , շատ
 չ'անցած Բարիզը սխառի գտնեմ նորէն թերեւս :
 Պիտի տեսնեմ նորէն այն երկու ամազօնները և այն
 երկու փոքրիկ ճորտերը՝ որ կ'ըսէի պահ մ'առաջ :
 Եթէ գիտնայիք ինչ աղուորիկ են ձիու վրայ , եր-
 կու քոյրերը : Առաւօտ մ'իրենց ետեւէն Պուլօնի
 անտառն հիւ եկայ ի Բարիզ : Դեռ աչքիս դէմն են :
 Մոխրագոյն գլխարկներ ունէին բարձր ձեւով , փոք-
 րիկ սեւ քղեր՝ աղէկ մը փակած երեսնուն վրայ ,
 և երկու երկայն ամազօններ հազած էին լայն մէջ-
 քով , կրնակը վերէն վար մէկ կարով . . . և պէտք
 է որ կին մը պանծալի կերպով ձեւաւոր եղած ըլ-
 լայ՝ որ այս ձեւով ամազօն հազնի . . . : Վասն զի ,

(1) Poudré. (2) Postillon. (3) Rallye-paper. (4) Chasse à
 courre.

նայեցէք, տէր արքա, մէջքը լայն ամազօնով խա-
թէութիւնն անկարեւի է . . . :

Երէցը՝ քիչ մը ստենէ ի վեր՝ ընաւ ուշադրու-
թիւն չէր ընծայեր Բօլին ճառատանայ: Կառքը
բաւական երկար և կատարելապէս ուղիղ ծառա-
տունկի մը մէջ մտեր էր: Այս ծառատունկին ծայ-
րէն երէցը ձիաւոր մը տեսաւ որ ձին չորս վազըը-
նելով⁽¹⁾ կուգար:

— Նայեցէք, ըսաւ երէցը Բօլին, նայեցէք. ձեր
աչքերը աւելի լաւ կը տեսնան. սա եկողը ժանը
չէ՞ մի՞:

— Այո՛, ժանն է. իր մոխրագոյն ճայիկը կը ճանչ-
նամ:

— Բօլ՝ ձիերը կը սիրէր, և միշտ, ձիաւորին նա-
յելէ առաջ, ձիուն կը նայէր: Սրբարեւ, ժանն էր
եկողը. և, հետուէն երէցն ու Բօլը նշմարելով՝ իր
ֆերին հաներ օղին մէջ կը սատանէր, երկու ոս-
կեղօծ ժապաւէններովն որ ունէր: Ժան Սուվինեի
կեցող հրեատարաց գունդին մէջ տեղակալ էր:

Մէկ քանի վայրկեանէն ահա փոքր կառքին քովն
էր հասեր, և, կ'ըսէր երէցին.

— Չերտունէն կուգամ, կնքահայր. Բօլինը ըսաւ
թէ Սուվինեի գացեր էք, վաճառ ման համար. . . :
Ըսէք, ո՞վ առաւ դղեակը:

— Ամերիկուհի մը, տիկին Աքօթ:

— Եւ Սպիտակ-Թանգը:

— Նոյն տիկին Աքօթը:

— Հապա Ռօզըրթէն:

— Դարձեալ տիկին Աքօթը:

(1) Galop. որ և ֆուտսթայի.

— Հապա անասնը . . . միշտ տիկին Աքօթը :

— Ինչպէս որ ըսիր, պատասխանեց Բօլ . . . : Եւ ես կը ճանչնամ այդ տիկին Աքօթը . . . գրօսեալք պիտի Լօնկիպալի մէջ . . . : Ես քեզ կը ներկայացընեմ . . . : Միայն թէ տէր արքային ցաւ կը պատճառէ կոր . . . վասն զի Ամերիկա հի մը, բողոքական մըն է :

— Ա՛հ, իրաւ, խեղճ կնքահայրս . . . : Ինչ որ է, վաղը կը խօսինք ասանց վրայ : Ձեզի հետ պիտի ճաշեմ վաղը. Բօլ ինին իմաց տալի : Հիմա ժամանակ չունիմ կենալու, կարգն իմա է այս շարժու, և պէտք է որ ժամը երեքին զօրանոցը գտնուիմ :

— Արախաղութեան համար, ըսաւ Բօլ :

— Ա՛յո՛, սրախաղութեան համար . . . : Ի կրկին տեսութիւն Բօլ . . . : Ի վաղիւ, կնքահայր :

Սկաւ նորէն շորս վազել⁽¹⁾. Բօլն ալ իր ձին թող տուաւ որ երթայ :

— Այս ժամը, ըսաւ Բօլ, ինչ բարեմոյն տղայ է :

— Ո՛հ, այո :

— Աշխարհիս մէջ ժամէն լաւագոյն քան շը կայ :

— Ձէ, շը կայ արդարեւ :

Երէցը դարձաւ նորէն ժամը տեսնելու, որ անասին խորութեանը մէջ անյայտ կ'ըլլար :

— Ո՛հ, կայ այս, դուք կաք, տէր արքայ :

— Ո՛չ, ես չէ՛, ես չէ՛ :

— Ուրեմն, ձեզի քան մը ըսեմ, տէր արքայ, աշխարհիս մէջ ոչինչ կայ լաւագոյն քան դուք երկուքնիդ, դուք և ժամը : Ահա՛ այս է ճշմարտութիւնը . . . : Ո՛հ, տեսէք, ինչ ազէկ տեղ դասթե-

(1) Galopet. (խաւարտի շտապ)

լու համար . . . : թողում որ Նինիչ քայլ քիչ մը . . . :
Նինիչ դրի ձիւս անունը :

Բօլ, խարազանին ծայրովը Նինիչին կողը գըղ-
ուեց, որ սկսաւ դժոխարչաւ դասթեւ, և Բօլ ցըն-
ծալով ըսաւ .

— Բաց նայեցէք, տէր արքայ, այն ի նշտէս թա-
թերը վեր կ'առնէ. նայեցէք մէյ մը : Եւ ի նշ կա-
նանաւոր կերպով . . . : Ըշմարտա մեքանիկ մըն է . . . :
Ճուեցէք որ տեսնէք :

Արքան, Բօլին հաճոյք ընելու համար, ծուեցաւ
քիչ մը տեսնելու համար՝ Նինիչ այն ինչպէս քա-
րերը վեր կ'առնէ . . . այլ ինք ուրիշ բան կը մտա-
ծէր :

Բ.

Այս հրետաւորաց տեղակալին անունն էր Ժան
Ռէյնօ : Որդին էր նա՝ գիւղական բժիշկին՝ որ կը
հանդէժը Լօնկվալի գերեզմանատան մէջ : Երբ Քօնա-
թանթէն արքան եկաւ 1846 ին իր փոքրիկ ժողո-
վրդ ապետութեան տիրանալու, աօքթէօս Ռէյնօ
մը՝ Ժանին մեծ-հայրը, գեղածիծաղ տան մը մէջ
ընտելութիւն հաստատած էր, Սուվինեի ճամբուն
գրաց, Լօնկվալի և Լափառտանսի երկու գղեակնե-
րուն մէջ :

Մասնէլ՝ աօքթէօս Ռէյնօի որդին՝ իր բժշկական
ուսմունքը աւարտեր էր Բարիզի մէջ : Շատ աչ-

խառնող մէկն էր ու չը գտնուած բարձր մտքի տէրս
Դասատուութեան աստիճանի մրցման մէջ առաջին
ընդունուողն եղաւ : Որոշած էր Բարիզ մնալ, և հոն
փորձել բազդը . . . և արդէն ամենայն ինչ կը խօս-
տանար իրեն փայլուն և երջանիկ ապագայէջ, երբ ի-
մացաւ՝ 1852 ին՝ իր հօրը մահուան լուրը որ կաթ-
ուածահար եղեր էր : Մտասէլ վազեց եկաւ ի Լճնկ-
փալ, սիրտը պատասա բզիկ եղած : Կը պաշտէր իր
հայրը : Ամիս մը մօրը քով մնալէն ետեւ՝ յայտնեց
անոր թէ պէտք էր Բարիզ վերադառնալ :

— Արդարեւ, ըսաւ մայրը, պէտք է որ երթաս :

— Ի՛նչպէս, երթամ . . . : Պէտք է որ ի միասին
երթանք : Կը կարծես որ քեզ միս մինակ հոս պիտի
ձգեմ . . . : Քեզ ալ հետ կը տանիմ :

— Ե՛ս երթամ Բարիզ ապրիմ . . . : Թողնում այս
երկիրը ուր ծնայ, ուր հայրդ ապրեցաւ, և ուր
մեռաւ . . . : Չէ, զաւակս, երբէք չ'եմ կրնար ընել
գ'այս, երբէք : Դու մինակ գնա՛, որովհետեւ քու
կեանքդ ու ապագայդ հոն են : Ես քու սիրտդ կը
ճանչնամ : Գիտեմ որ չը պիտի մտնաս գ'իս, պիտի
գաս գ'իս տեսնել ստէպ, շատ ստէպ :

— Չէ, մայր իմ, պատասխանեց, պիտի մնամ :

Եւ մնաց . . . : Իր յոյսերը, իր իղձերը, մէկ վայր-
կենի մէջ՝ ամեն բան մարեցաւ անհետացաւ : Բան
մը միայն տեսաւ նա . պարտաւորութիւնը, որ կը
պահանջէր որ չը թողու իր տարիքոս և հիւան-
դոս մայրը : Այս՝ պարզութեամբ ընդունուած և
պարզութեամբ կատարուած պարտաւորութեան մէջ՝
երջանկութիւնը գտաւ : Եւ այնպէս ալ է, երջան-
կութիւնը պարտաւորութեան մէջ է միայն :

Մտասէլ մտադիւր և ի սրտէ յարմարեցաւ իր նոր կենցաղին : Իր հօրը կեանքը վարել սկսաւ , հետեւելով անոր քաջած շուղին . . . : Ինքզինքը բոլորովին գիւղային բժիշկի աննշան արհեստին տուաւ , առանց կսկծարու և առանց մտքէն ուրիշ բաներ անցնելու : Հայրը քիչ մը ստակ թողած էր իրեն , քիչ մ'ալ հող : Ամենայն պարզութեամբ կ'ապրէր , և իր կեանքին կէսը աղքատաց կը նուիրէր , որոնցմէ չուզեց երբէք ստակ մը ընդունիլ : Եթէ պերճանք⁽¹⁾ մ'ունեցաւ , այն ալ այս եղաւ :

Ճամբուն վրայ մանկամարդ ազջկան մը պատահեցաւ , առանց հարստութեան , սիրուն և միայնակ աշխարհի մէջ : Ամուսնացաւ անոր հետ : Ասի կ'անցնէր 1855 ին . իսկ՝ հետեւեալ տարին՝ մեծ վիշտ մ'ու մեծ տրտալութիւն մը հանդերձեր էր աօքթէօս Ռէյնօի . իր պատաւ մօրը մահը և իր ժամ որդւոյն ծնունդը :

Վեց շաբաթ անըրպեամբ , արքայ Քօնսթանթին անընցեալներու ազօթքը զուրցեց մեծ-մօրը գերեզմանին վրայ և թոռանը մշրտութեան գանտեցաւ կնքահայրի պաշտօնով :

Տառապեալներու և հոգեվարքներու անարին քով այնքան իրար հանդիպեր էին այս քահանան և այս բժիշկը , որ՝ մէկ սրտով ու մէկ աշխուժով իրարու մօտեցեր ու իրարու կապուեր էին : Մի և նոյն ընտանիքէ , մի և նոյն ցեղէ կը զգային զ'իրենք , գրթասիրաներու , արդարներու և բարեզործներու ցեղէն :

Տարիներ յաջորդեցին տարիներու , խաղաղ , ա-

(1) Luxe.

նուչ, հանդարտ, աշխատութեան և պարտականութեան լիուրի սիրտանոց մէջ: Ժան կը մեծնար. . . : Իր առաջին ուղղադրութեան դասերը հօրմէն առաւ, առաջին ըստինքնի դասերն ալ երեցէն: Ժան ուշիմ և աշխատասէր էր. այնքան մեծ յառաջադիմութիւններ ըրաւ որ երկու վարժապետներն ալ, — մանաւանդ երէցը, — մէկ քանի տարիներ անցնելէն ետքը անճր'իլ սկսան: Աշկերտը շատ վարպետ եղեր էր իրենց համար: Այս միջոցին էր որ կոմսուհին, ամուսնոյն մահու ընէն վերջը, եկաւ ի Լափառտանս հաստատուեցաւ: Հետը դաստիարակ մը բերած էր իր սրղւոյն Բօլին համար, որ թէև սիրուն գողորի'լ, այլ ծոյլ և յոյլ պղտիկ մարդուկ մըն էր: Այս երկու տղաք մի և նոյն տարիքն ունէին. իրենց էն մատաղ հասակէն ի վեր գիրար կը հանչնային:

Տիկինն ար Լափառտանս շատ կը սիրէր աօքթէօս Թէյնան. որ մը առաջարկութիւն ըրաւ անոր.

— Ամեն առաւօտ ժանը ինձի գրկեցէք, ըսաւ, իրկունները նորէն ձեզի կը դարձնեմ: Բօլին դաստիարակը նշանաւոր երիտասարդ մըն է. մեր երկու տղաքն ի միասին կ'աշխատեն . . . : Ասով ծառայութիւն մ'ըրած կ'ըլլաք ինձի: Ժանը բարի օրինակ կ'ըլլայ Բօլին:

Այսպէ՛ս ալ կարգադրեցին. և արդարեւ, փոքրիկ քաղքենին⁽¹⁾ առհմիկ պատանւոյն աշխատութեան ու ջանքի ընտիր օրինակներ տուաւ. այլ այս ընտիր օրինակները հետեւօղ չ'ունեցան:

Պատերազմը ծագեցաւ: Սեպտեմբեր 14 ին, ա-

(1) Bourgeois.

սաւօտեան ժամը եօթին, Սուվինեիի պահապան
գօրքերը, որք պատերազմի երթալ որոշուած էին,
քաղքին մեծ հրապարակին վրայ կը ժողովուրդէին-
վաշտին քահանայն էր արքա Քօնսթանթէն, և Կի-
րարութապեան էր տօքթէօն Ռէյնօ: Եւ այն մտա-
ծութիւնն ունեցեր էին երկուքն ալ մի և նոյն պա-
հուն. քահանան վաթսուն երկու տարեկան էր,
բժիշկը յիսուն:

Զորաց վաշտը Լօնկվալի մէջէն անցնող ճամբան
բռնեց զնաց բժիշկին տանը առջեւէն անցնելով:
Տիկին Ռէյնօ և ժան ճամբուն եզերքը կը սպասե-
ին: Տղայն հօրը թեւերուն մէջ նետուելով ըսաւ.
« Զիտ ալ տօր, հայր, զիտ ալ տօր: » Տիկին Ռէյ-
նօ կուլար: Տօքթէօնն երկար երկար համբարեց
երկուքն ալ. ապա ճամբան շարունակեց:

Հարիւր քայլ անդին՝ ճամբան անկիւն մը կը յօ-
րինէր: Բժիշկն ետին դարձաւ, կնօջն ու որդւոյն
վրայ արձակեց երկար նայուածք մը... վերջինը:
Ա՛լ չը պիտի տեսնէր զիրենք:

1871 յունվար 8 ին, Սուվինեիի գօրքերը՝ Վիլլէր-
սէքսէլ անանին վրայ կը յարձակէին՝ զոր գրաւեր
էին Բրուսիացիք, և որոյ որմերուն գագաթները ա-
տամնածեւեր ու իրենք ալ տուներուն մէջ ամբա-
ցեր էին: Հրացաններն սկսան պարպուիլ: Զինուոր-
ներուն մէկը՝ որ առաջին կարգին հետ կ'երթար՝
զնտակ մը կերաւ կործարին ու վար ընկաւ: Վայր-
կեան մը շփոթ ու վարանք տիրեցին: Աստ՝ «Յա-
սա՛նջ, յասա՛նջ» պօռացին սպաները: Մարդիկն
անցան իրենց ընկերօջ մարմնացն վրայէն, և՛ զըն-
տակներու կարկուտի մը ներքեւէն՝ մտան ի գիւղ:

Տօքթէօս Ռէյնօ և արքա Քօնսթանթին զօրաց
հետ կը քալէին : Վիրաւորելոյն քով կանկ առին :
Բերնէն արիւն կը յորդէր :

— Ոչինչ կայ ընելիք , ըսաւ տօքթէօսը . կը մեռ-
նի ահա , այ մերն է :

Քահանան ծնրադրեց հողեվարքին քով և բժիշ-
կը՝ ոտքի ելնելով՝ դէպ ի գիւղ ուղեւորեցաւ : Տա-
սը քայլ չէր ըրած որ կանկ կ'առնէր , երկու թե-
ւերն օդին մէջ կը տատանէր ու մէկ հարուածով
գետին կը տապալէր : Քահանայն քովը վազեց : Մե-
ռած էր , քունքին վրայ գնտակ մը գալով սպան-
նուեր էր :

Իրկունը՝ աւանը մերն եղած էր . և հետեւեալ օ-
րը՝ Վելլերսէքսէլի հողեվարքին մէջ տօքթէօս Ռէյ-
նօի մարմինը կը թաղէին : Երկու ամիս վերջը՝ ար-
քա Քօնսթանթին՝ իր բարեկամին դազազը Լօնկ-
վալ կը բերէր , ու դազազին ետեւէն կ'երթար որբ
տղայ մը , երբ դազազն եկեղեցիէն դուրս կը հա-
նէին : Ժան իր մայրն ալ կորուսեր էր : Ամուսնոյն
մահը իմանալով , խեղճ կինը , քսանուշորս ժամ ո-
չընչացած ու զարնուած մնացեր էր , առանց բառ
մ'արտասանելու , առանց արտասօք մը թափելու :
Ետքը վրան տենդ եկեր էր , ետքը զառանցանք ,
սպա տաանուհինգ օրէն մահը :

Ժան միայնակ մնացեր էր աշխարհի վրայ : Տասն
ու չորս տարեկան էր : Այս ընտանիքէն՝ որոյ ան-
դամները՝ մէկ դարէ ի վեր բարի ու պարկեշտ ե-
ղած էին ամենքն ալ , մէկ տղայ մը միայն կը մնար
գերեզմանի մը վրայ ընդ գծեալ և որ կը խօստանար
ինքն ալ ըլլալ՝ ինչ որ եղեր էր իր մեծ-հայրը և

ինչ որ եղեր էր իր հայրը, սգարկեշտ և բարի: Կան այսպիսի ընտանիքներ Ֆրանսայի մէջ և շատ կան, ու շատ աւելի քան զ'որ իշխեն ըսել: մեր խեղճ երկիրը զանազան բաներու համար անսպասելիաբար գրապարտած են ամենք ի վիպասանից, որք՝ խիստ ու շափազանց նկարագրու թիւններ կ'ընեն: Իրաւ է որ բարի մարդկանց պատմութիւնը շատ անգամ նայնօրինակ կամ վշտագին է: Ներկայ պատմութիւնըն ալ ապացոյց մըն է ահա:

Փանին կսկիծը այր մարդու կսկիծ մ'եղաւ: Երկար ատեն տխուր և երկար ատեն լռակեաց մնաց: Իր հօր թաղման իրկունը՝ արքա Քոնսթանթին երիցատունը տարաւ զ'ինքը: Օրն անձրեւոտ և ցուրտ եղեր էր: Փան վառարանին անկիւնն էր նստած: Քահանան իր աղօթագիրքը կը կարդար: Պառաւ թօլինը կ'երթար ու կուգար՝ ամեն բան իր տեղը դնելով կը շակէր: Փամ մ'անցեր էր այսպէս լռին, երբ փան, յանկարծ գլուխը վեր առնելով.

— Կնքահայրդ իմ, ըսաւ, հայրս ստակ ձգեց ինձի:

Այս հարցումն այնքան տարօրինակ էր որ արքան ապեցաւ մնաց, կը կարծէր թէ սխալ հասկցեր էր:

— Կը հարցնես ինձ թէ հայրդ . . . :

— Կը հարցնեմ ձեզի, կնքահայր, թէ հայրս ստակ ձգեց ինձի:

— Այո՛, ձգած ըլլալու է ստակ . . . :

— Շնոր, այնպէս չէ՛: Լսած եմ շատ անգամ թէ հայրս հարուստ է եղեր: Ըսէք ինձ թէ որքան ստակ թողած կրնայ ըլլալ:

— Բայց չը գիտեմ . . . : Այնպիսի բաներ կը հարցնես որ . . . :

Կեղծ քահանան կը գգար որ սիրար կը յօշտի : Այսպիսի հարցում մ'ընել այնպիսի վայրկեան մը : Այլ սակայն կը կարծէր ճանչնալ ժանիին սիրար , և , այս սրտին մէջ չէր կրնար այս տեսակ մտածութիւններ տեղի ունենալ :

— Կ'ազաչեմ , կնքահայր , բնէք , շարունակեց ժան քաղցրութեամբ : Վերջէն պիտի հասկցնեմ ձեզի թէ ինչու համար կը հարցնեմ :

— Է՛յ լաւ , կ'ըսեն թէ հայրդ երկու երեք հարիւր հազար ֆրանք ունէր :

— Եւ այս շատ ստակ է :

— Այո՛ , շատ ստակ է :

— Եւ այս բոլոր ստակը ի՞նչ է :

— Այո՛ , բոլոր այս ստակը քուկդ է :

— Ա՛հ , լա՛ւ է , փասն զի այն օրը ուր իմ հայրս սպաննուեցաւ հոն , պատերազմին առնն , Բրուսսայիք սպաննեցին նաեւ մի և նայն ժամանակ՝ Լօնկփալցի խեղճ կնօջ մը որդին . . . Գլխման խաթունին որդին , գիտէ՞ք : Սպաննեցին նաեւ Ռօզալիին եղբայրը , որուն հետ կը խաղայի երբ տղայ էի : Ուրեմն , որովհետեւ ես հարուստ եմ և որովհետեւ անոնք ազքատ են , հօրս ինծի թողած ստակին՝ Գլխման խաթունն ու Ռօզալիին կ'ուզեմ որ մասնակից ըլլան :

Այս խօսքերը լսելով՝ քահանան սաքի ելաւ , ժանին երկու ձեռքերը բռնեց և իրեն քաշելով՝ թեւերուն մէջ առաւ ողջագուրեց : Սպիտակ գլուխը եկաւ հանգչիլ խաբտեալ գլխին վրայ : Երկու խոշոր արտասուքներ ելան ձերունի քահանային աչերէն , յամբարար գլորեցան այտերուն վրայէն ու սահեցան երեսին խորշոմներուն մէջ :

Սակայն երէջն հարկադրեցաւ րացաւորել ժամին որ՝ թէն իր հօրը ժառանգութեան աւերն եղեր էր, այլ տակաւին իրաւունք չունէր իր ուզած կերպովը գործածելու զ'այն: Ընտանեկան խորհուրդ մը պիտի ունենար վրան, խնամակալ մը:

— Դուք անշուշտ, կըբահայր: մեզ տղոյն զմեզ նման

— Ո՛չ, ես չէ, զաւակս, քահանայ մը իրաւունք չունի խնամակալութիւն ընելու: Կը կարծեմ թէ՛ պարտն Լընիանը պիտի ընտրեն, Աուգինեի նախորդ, որ հօրդ լաւագոյն բարեկամներէն մէկն էր: Անոր հետ պէտք է խօսիս ու պէտք է յայտնեալ քովս փութաք:

Արդարեւ՝ ընտանեկան խորհուրդը՝ պարտն Լընիանը որոշեց խնամակալութեան պաշտօնը փարելու: Այնքան ստատիկ ու այնքան սրտաշարժ եղան ժամին թախանձանքն որ նախորդ հաճեցաւ եկամուտներուն մէջէն երկու հազար չորս հարիւր ֆրանքի գումար մը հանել ու ամեն տարի՝ մինչեւ ժամին չափահասութիւնը՝ զ'այն գումարը Գլէման խաթուներն և փոքրիկ Ռոզալիին մէջ բաժնել:

Տիկին՝ տը Լափաւտանս՝ այս պարագային մէջ՛ կատարելապէս փարուեցաւ: Գնաց Քօնսթանթնէն արքան գտաւ:

— Ժանը ինձի տուէք, ըստ, տուէք զ'անի բարովին՝ մինչեւ իր ուսմանց աւարտումը: Ամեն տարի արձակուրդի տանն ձեզի կը բերեմ: Ես ձեզի ծառայութիւն մը բրած չը պիտի ըլլամ, այլ ձենէ կը խնդրեմ որ այս ծառայութիւնն ընէք ինձի: Իմ որդւոյս համար ասկէ աւելի բարեյաջող բան չ'ես կրնար ցանկալ: Ժամանակի մը համար Լափաւտան-

որ թողուլ յանձնառու կ'ըլլամ, Բօլ՝ Սէն-Սիռ մըտնալ գինուոր ըլլալ կ'ուզէ : Բարիզի մէջ միայն կըրնամ գաստառու և ամեն օճան (1) գանել : Երկու արգաքն ի միասին հան կը տանիմ, ի միասին եզրօր պէս կը գաստարակուին աչքիս առջև : Կտրու թիւն չեմ ընէր երկուքին մէջ, կրնաք ապահով ըլլալ :

Գժուարին էք այսպիսի առաջարկութիւն մը չ'ընդունիլ : Մերունի երէցը շատ իսկ կ'ուզէր ծանն իրեն հետ պահել կարենալ, և սիրաբ կտոր կտոր կ'ըլլար մտածելով այս բաժանմանն : այլ ինչ կը սահանջէր տղուն շահը, ահա այս միայն պէտք էր հարցնել իւրովի : Մնացածը բան մը չ'էր : . . . Ժանը բերել ասին :

— Զուակս, ըստ անոր աիկին ար Լափառաանս, կ'ուզեն ինձի և Բօլին հետ գալ ապրիլ քանի մը տարի : Ձեզ երկուքդ ալ Բարիզ պիտի տանիմ :

— Շատ բարի էք, աիկին, այլ որքան փափաքելի էր ինձ որ կարենայի հոս մնալ :

Երէցին կը նայէր որ աչքերն անդին գարձուց :

— Ինչո՞ւ երթանք, շարայարեց, ինչո՞ւ Բօլն ու գիւս կը տանիք :

— Վասն զի Բարիզի մէջ միայն կրնաք կատարել և օգտակար կերպով աւարտել ձեր ուսմանըք : Բօլ Սէն-Սիռի քննութիւններուն պիտի պատրաստուի գիտեա որ գինուոր ըլլալ կ'ուզէ :

— Ե՛ս ալ, աիկին, ևս ալ գինուոր ըլլալ կ'ուզեմ :

— Գու գինուոր ըլլամ, ըստ երէցը, բայց հօրդ գազախարը այդ չ'էր քեզի նկատմամբ . . . : Շատ անգամ հայրդ՝ իմ ներկայութեանս՝ խօսած է քու

(1) Ressource.

տալագ այիդ և տալարէզիդ վրայ : Գու պարտէիր
բժիշկ ըլլալ, և իրեն պէս, գիւղացին բժիշկ Լանկ-
վալի մէջ . . . և, իրեն նման, աղքատներն այցելե-
իր, ու իրեն պէս, հիւանդները խնամէիր : Ժան,
զուսկս, միաքոյ բեր :

— Միաքս է, միաքս է :

— Աստ ուրեմն, պէտք է հօրդ կանքը կատար-
ել . . . Քու պարտականութիւնդ է, Ժան, պար-
տականութիւնդ է : Պէտք է երթալ Բարիդ : Գու
հոս մնալ կ'ուզես, ս'հ, կը հասկնամ գ'այդ . . . Ես
ալ կը բողոքամ . . . այլ անկարելի է . . . : Պէտք է
Բարիդ երթալ, աշխատիլ, շատ աշխատիլ : Այդ չէ
որ ինձ մտահոգութիւն կը պատճառէ . դու հարա-
զատս որդին ես հօրդ : Պարկեշտ և աշխատասէր
մարդ մը պիտի ըլլաս դու : Չէ որ կարող ըլլալ
մին՝ առանց միւսին : Եւ, օրին մէկը, քու հօրդ տա-
նը մէջ, այս տեղն իսկ ուր նա այնքան բարիք դոր-
ծեց, այս երկրին աղքատ մարդիկը ուրիշ տօքթէօս
Ռէյնօ մը պիտի գտնան, որ նա ալ, իրենց ձեռքն-
տու պիտի ըլլայ : Եւ ես՝ եթէ գիտուածով տախտին
այս աշխարհիս վրայ գտնուիմ, այն օրը, այնքան
երջանիկ պիտի ըլլամ, այնքան երջանիկ . . . Այլ
իրատունք չունիմ ես գ'իս մէջ խտնեղու . . . : Պէտք
չէր որ . . . ես հաշիւի չ'եմ մտնար . . . : Քու հօրդ
վրայ պէտք է մտածել : Կը կրկնեմ, Ժան, իր էն
Ջերմ բողոքանքն էր այս : Չ'ես կրնար մտցած ըլ-
լալ :

— Չէ, չ'եմ մտցած . այլ, եթէ հայրս վերէն գ'իս
կը տեսնայ ու կը լսէ, ապահով եմ որ գ'իս կը հաս-
կնայ ու կը ներէ, զի իրեն համար է որ . . . :

— Իրենն համար :

— Այո՛ , երբ խնայող թէ՛ հայրս մեռեր է և թէ՛ ինչ կերպով մեռեր է , անմիջապէս , առանց խորհրդածելու պէտքն զգալու , որոշեցի որ գինուոր ըլլամ . . . և պիտի ըլլամ գինուոր . . . : Կնքահայրդ իմ , և դուք , տիկինն , կ'ազաշեմ ձեզի , արգելք մի՛ ըլլաք ինծի . . . :

Տղան յարտասուս հարաւ , յուսահատութեան ձշմարիտ տազ նստարով մը : Կոմսուհին ու արքան քաղցրբ խօսքերով հանդարտեցուցին գինքը :

— Այո՛ . . . այո՛ . . . շատ բաւ . . . ինչպէ՛ս որ կուգես , ինչպէ՛ս որ կուգես՝ այնպէ՛ս ըլլայ . . . :

Երկուքն ալ սա մտածմունքն ունեցեր էին . թողունք որ ժամանակը գործէ : Ժան գեսաւ տղայ է . որ կուգայ միտքը կը փոխէ : Այս մտահն երկուքն ալ կը սխալվին . ժան չը փոխեց միտքը :

1876 սեպտեմբեր ամսուն՝ Բօլ մերժուեցաւ Ալն-Սիւէն , և ժան տասնեւմէկերորդ ընդունուեցաւ բազմաբուեատեան վարժարանէն : Այն օրը ուր ընդունուած ընտրելիներուն ցանկը հրատարակուեցաւ , ժան կը գրէր Քօնսթանթին արքային .

« Ընդունուեցայ , և շատ աղէկ ընդունուեցայ , զի կուգեմ հօսելէ ելնել բանակ մտնել , և ոչ քաղաքային պաշտօնի թեկն ածել : Վերջապէս , եթէ վարժարանին մէջ իմ կարգս պահեմ , ընկերներէս մէկուն գործին պիտի գայ : Իմ տեղս ինք պիտի անցնի : »

Այնպէ՛ս ալ եղաւ . . . : Ժան քան գիր կարգը պահելն աւելի լաւն ըրաւ : Եօթերորդ ելաւ վարժարանէն : Սակայն , փոխանակ չափազխտահան դըպ-

րոյը մտնելու, Գանձէնպօի հրամայական վարժա-
րանք մտաւ, 1878 ին: Քսանու մէկ տարու եղած էր.
ուստի շափահաս էր, աէրն իր հարստութեան: զոր
երբ վարել ս'յտաւ առաջին դործքն եղաւ մեծա-
գումար, շատ մեծագումար ծախք մը ընել: Գրչէ-
ման խաթունին և պղտի'յ Ռոզալիին համար, որ
մեծցած էր այն ատեն, եր'յու արժէթուղթ գնեց
իւրաքանչիւրն հազար հինգ հարիւր ֆրանք եկա-
մուտով: Ասի եօթսուն հազար ֆրանքի նստա-
իրեն, գրեթէ ճիշտ ինչ որ թօլ իր ազատութեան
առաջին տարին մտնել էր ի թարիզ Ռալէ-Ռուայալ
թատրոնին պերասանուհի՝ օրիորդ Ալիզ Պաիլէօի
համար:

Եր'յու տարի մերջը՝ ժան առաջինը կ'ենէր Գան-
ձէնպօյի վարժարանէն, որով իրաւունք կ'ունենար
պարտապ տեղերուն մէջ իրեն համար ուղած տեղն
ընարելու: Սուվինետի դորանոցին գունդին մէջ պա-
րտապ տեղ մը կար, և Սուվինետի Լոնկվայէն երեք
հազարամէթր անդին էր: Ժան այն տեղը խնդրեց
և ստացաւ:

Ահա՛ ինչպէս ժան Ռէյնօ, հրետաւորաց Ծ դ գուն-
դին տեղա'յալը, եկաւ, 1880 հո'րտեմբեր ամսուն,
սօքթէօն Մասսէլ Ռէյնօի տանը աէր եղաւ նորէն:
Ահա՛ ինչպէս ինքզինքը նորէն այն եր'յրին մէջ գը-
տաւ ուր իր մանկութիւնն անցեր էր և ուր ամեն-
քը պահած էին իր հօրը կենաց և մահուան յիշա-
տա'լը: Ահա՛ ինչպէս վայելեց նաեւ արքա Քօսթան-
թէն իր բարեկամին որդին վերստին տեսնելու ու-
րախութիւնը. . . . Եւ, թէ ամեն բան ըսելու է,
այլ չ'էր գժպչէր ժանին գէ՛մ բժիշկ չ'ըլլարուն հա-

մար: Երբ ծերունի երէցը եկեղեցիէն գուրս կ'ել-
նէր, պատարագն ըսելէն վերջը, երբ համբուն վը-
րայ կը տեսնէր որ կը տատանէր հեռուէն ամազ մը
փռուայ, երբ կը լսէր գետնի գզրգիւնն ի գիւ թըն-
գանօթաց, . . կանկ կ'առնէր, և աղաւ մը պէս, կը
հրճուէր. . . զօրագնդին անցնելը տեսնելով. . . Այլ
զօրագունդը իրեն համար, ժամն էր: Այն կար-
չնեզ ու պնդակազմ հեծեւորն էր, որուն գէճքին
վրայ բացօրոյ կը կարգացուէր ուղղութիւն, քա-
ջութիւն և քարութիւն:

Ժամ, հեռուէն հեռու որ տեսնէր երէցը, քա-
ռամբակ կը վազցնէր ձին ու կուգար իր կնքահօր
հետ քիչ մը կը խօսէր: Ժանին ձին գլուխը երէցին
կը դարձնէր, զի ազէկ գիտէր որ իրեն համար միշտ
չաքարի կռկոս մը կը գտնուէր այն հին սեւ վե-
րարկուին գրգռանին մէջ, այն մաշած ու կարկտած
վերարկուին, զ'որ ասաւօտները կը հագնէր: Ար-
բան շքեզ վերարկու մ'ալ ունէր բոլորովին նոր,
զ'որ կը պահէր մարդու մէջ հագնելու համար. . .
Երբ մարդու մէջ ելլար:

Զօրագնդին փողերը կը հնչէին գիւղին մէջէն
անցնելու ժամանակ. . . և ամենուն աչքերը ժանը
կը բնտռէին, պզտիկ ժանը: Զի Լօճեկվալի ծերե-
րուն համար՝ միշտ պզտիկ ժան մնացած էր նա: Էր
այն ինչ գիւղացին՝ երեսը թորչումած, քամակը կո-
րացած՝ որ չէր կրցած մէկ գիւ թողուլ սփորու-
թիւնը՝ քարեւելու զ'անի երբ կ'անցնէր՝ ըսելով.
« Է՛հ, քարեւ կտտակ⁽¹⁾, ի՛նչպէս ես »: Այս կտտա-
կը մեց սանաչափ քարձրութիւն ունէր:

(1) Gamin. (խորթընթիւն 727) Գլխի հասակը):

Եւ ժամն չէր ըլլար որ գիւղէն անցնէր առանց անսնալու, երկու պատուհաններ, մէկուն մէջ Գրէման խաթուհին մազաղաթացեալ թօշնած գէմքը, և միւսին մէջ Ռօզալիին խնտում երեսը: Այս վերջինը՝ նախորդ տարին ամուսնացեր էր: Ժամն իրեն վկայ եղեր էր, և հարսնիքին իրկունն ալ, զուարթութեամբ պարեր էր Լօնկփալի աղջկիկներուն հետ:

Այսպիսի սին էր հրետաւորաց անգակալը որ՝ 1881 մայիս 28 ին, կէս օրէն հինգ ժամ ետքը՝ Լօնկփալի երիցատան դրան առջեւ ձիէն վար իջաւ: Ներս մտաւ. իր ձին ալ հըրթեամբ մտաւ ետեւէն և ինքնիրեն գնաց բակին մէջ երգարի մը տակ կեցաւ: Բօլին՝ խահանջին պատուհանն էր կեցած, գեանայարկին վրայ. . . ժամն մտեցաւ ու սրտագին գրկեց համբուրեց երկու այտերուն վրայ:

— Բարի ըյս, բարի Բօլինա, աղէկ էս:

— Շատ աղէկ. . . Կերակուրդ կը պատրաստեմ կար. . . Կուզես գիտնալ թէ ինչ կայ ուտելու: Գեանախնձորով ապուր, խորոված արուս մը և հաւկըթով կաթնանոյշ. . .

— Սքփնչելի: Այս ամենքն ալ կը սիրեմ և անօթութենէ կը մեռնիմ կար:

— Եւ աղցանն որ կը մտնայի կար. մէկ պահեկէն ինծի հետ գաս քաղես պիտի: Ժամը ճիշտ վեց ու կէսին է կերակուրը, վասն զի, այս իրկուն ժամը եօթուկէսին, աէր երէցը Մարեմայ ամառն ժամերգութիւնը պիտի ըսէ:

— Ուր է կնքահայրս:

— Պարտէզն է. . . Շատ ախար է, սա երկկունն վաճառման համար:

— Այն, գիտեմ, գիտեմ :

— Քեզ տեսնելով քիչ մը պիտի մխիթարուի : Այնքան ուրախ կ'ըլլայ երբ դու հաս ըլլաս : Այլ նայէ քիչ մը . . . Լուրն մագլենի վարդենիները ուտէ պիտի . . . Ինչ տաք է Լուրն :

— Անտառէն անցնելով մեծ շրջան մ'ըրի և շատ վաղցուցի :

Ժան Լուրն բռնեց որ գէտ ի մագլենի վարդենիներուն կ'երթար : սանձը հանեց, թամբը հանեց, փոքրիկ երգարին տակ կապեց, և՛ մէկ ձեռքի դարձուածքով՝ յարդի մեծ կաշի կապոցով մը բերանը թըխմեց : Անկէ վերջը՝ Ժան տուն մտաւ, սուրը հանեց մէջքէն, Տեքիին տեղ՝ հարիւր վարանոց յարդէ հին գլխարկ մը գրաւ գլուխը և գնաց պարտէզ երէցը գանալու :

Արդարեւ, շատ տխուր էր իւզն արբան : Փիշերն ի բուն աչքը չ'էր գոցեր, նա որ սոփորարար, այնքան գիւրաւ և այնքան անուշ կը քնանար, բուն մանկան անմեղի : Յօշտեր էր սիրար : Լոնկվալ՝ օտարականի ձեռք անցած, հերեպիկոսուհոյ մը, բախտախնդրոյ մը ձեռք : Ժան կը կրկնէր ինչ որ թօլը բեր էր նախարդ օրը :

— Ստակ պիտի տեսնուար, շատ ստակ ձեր աղքատներուն համար :

— Ստակ, ստակ . . . : Այն, աղքատներու բան մը չը պիտի կորսնցունեն, թերեւս շահին ալ . . . : Այլ այս ստակը, պէտք է որ ևս երթամ ինդրեմ, և, այն սրահին մէջ, իմ վաղեմի և սիրելի բարեկամուհոյս տեղ, այդ կարմիր մագլերով Ամերիկուհին պիտի գտնեմ, — կ'երեւնայ թէ մագլերը կարմիր են

եղեր : — Պիտի երթամ անշուշտ աղքատներու և համար , պիտի երթամ . . . : Եւ նա պիտի տայ ինձի տասկ , այլ միայն ստակ պիտի տայ : Մարքիզու հին , անի ուրիշ բան կուտար : Անի իր սիրուն ու կեանքը կուտար : Իրեն հետ ի միասին կ'երթայինք ասեն շարժու աղքատներն ու հիւանդները կ'այցելէինք : Երկրին ասեն զիշտերն ու ասեն թշուառութիւնները գիտէր նա : Եւ երբեւ յօգացուէս բռնուած թիկնաթուխ վրայ գամուած կը մնայի , նա առանձին կը շրջէր , ինձի շափ , նաեւ լաւագոյն բան գիտ : Բօլինն եկաւ ընդհատել այս խօսակցութիւնը : Փառեակէ ահագին աղցանոց մը բռնած կուգար , որուն վրայ կը շաքիչին բուսն ու պոսոս՝ կարմիր թորթուլ ծաղիկներ :

— Աւասիկ եմ , ըտաւ Բօլին , աղցան քաղցի եկայ . . . Ժան , հազար կուզես թէ՛ եղերդ :

— Մանտրտիկ եղերդ կուզեմ , պատասխանեց Ժան զուարթագին . . . Շատանց է որ չը կերայ մանտրտիկ եղերդ :

— Է՛հ լաւ , այս իրկուն պիտի ուտես . . . Ահա , առ աղցանոցը . . . :

Բօլին սկսաւ կտրել եղերդը և Ժան կը ծռէր՝ տերեւներն աղցանոցին մէջ ընդունելու համար : Երէցն անոնց բրածը կը նայէր :

Այս միջոցին՝ բոժոժներու շնկոց մը լսուեցաւ : Կառք մը կը մտանար , սակաւիկ ինչ հնտափ երկաթներ կունչեցնելով . . . : Քօնաթանթէն արքային պարտիզակը ցածուկ ցանկով մը միայն կը զատուէր փողոցէն , կանգնաշափ բարձր , որուն մէջ տեղը փոքրիկ դուռ մը կար վանդակալէն :

Երեքը մէկէն նայեցան և տեսան որ նախնամեկ
կառք մը կուգար, որուն երկու խոշոր ճերմակ ձի-
եր լծուած էին և զ'որ կը վարէր պառզ կապայտ
ծեր կառավար մը : Այս ծեր կառավարին քով
բարձրահասակ ծառայ մըն էր կեցած : Երեսուհան-
դերձով (1), խոտափայել և անստգիւտ քստ ամենայ-
նի : Կառքին մէջ՝ երկու կանայք, երկուքն ալ մի և
նոյն ճամբորդի հագուստ հագած, վայել շաղկել սյւ
բոլորովին պարզ :

Երբ կառքը պարտէզին ցանկին առջեւ եկաւ,
կառավարը կայնեցուց ձիերը և արբային ուղղե-
լով. — Տէր երէց, ըստ, տիկիններ են որք ձեզ կը
խնդրեն :

Ապա, կիներուն դառնալով ըսաւ.

— Աւասիկ Լօնկվայի տէր երէցը :

Փօնսթ անթէն արբան մտայեք և փոքրիկ դուռը
բացեր էր : Ըամբորդ ու հիները վար իջան կառքէն :
Իրենց նայուածքը յանդեցան, զարմացմամբ ինն,
այն երիտասարդ աղային վրայ որ հոն կը գտնուէր,
քիչ մը շանկղկած (2), իր յարդէ գլխարկը աջ ձեռ-
քը և ձախովը աղցանի խոշոր ամանը բռնած որուն
մէջէն դուրս կը պոսթ կար մանարտիկ եղերոյը :

Երկու կիները պարտէզ մտան . . . և երկցազոյ-
նը, — քսանե հինգ տարեկան կ'երեւնար, — փոքր
ինչ օտարականի արտարեութեամբ՝ շատ նորօրի-
նակ (3) ու շատ ինքնուրոյն, դարձաւ ըստ ֓օնս-
թ անթէն արբային :

— Ապա ուրեմն, տէր երէց, պէտք է որ ես զ'ին-
քս ձեզի ներկայացնեմ . . . : Տիկին Աքսթ : Տիկին

(1) Livrée. (2) Empêtré. (3) Original.

Աքօթն եմ: Ես էի որ երէկ գղեակը . . . և ազարակը , և շրջակայները գնեցի : Ձեզ անհանգիստ չընեմ , կրնա՞ք հինգ փայրկեան շնորհել ինձ :

Յետոյ , իր ընկերուհին ցոյց տալով .

— Օրիորդ Պէթինա Բէռսիվալ . . . քոյրս , գուշակեցիք , կարծեմ : Շատ կը նմանինք իրարու , այնպէս չ'է : — Ահ , Պէթինա . . . : Կառքին մէջ մտածանք մեր փոքրիկ շագոյրները ⁽¹⁾ . . . պէտք պիտի ունենանք անոնց :

— Կերթամ կ'առնեմ :

Եւ երբ օրիորդ Բէռսիվալ կը պատրաստուէր երթալ շագոյրները բերել , ժամն ըստ իրեն .

— Կաղաչեմ , օրիորդ , ներեցէք ինձ . . . :

— Յիրաւի , կը ցաւիմ , պարտն , այս ձանձրութիւնը ձեզի տարուս . . . : Սպասաւորը կուտայ դ'անոնք ձեզի . . . : Առջեւի նստարանին վրայ դրուած են :

Ճիշդ քրօջը արտարեւութիւնը ունէր , նոյն խոշոր սեւ աչքերը , ծիծաղկոտ և զուարթ , և մի և նոյն մազերը , — ոչ կարմիր , — այլ դեղձան՝ սակեգոյն ցոլացմամբ , ուր նրբափայլ կը խաղար արեւուն լոյսը : Գեղեցիկ ժպտաով մը բարեւեց ժամը , և սա ալ եղերգի ազցանոցը Բօլինին տալով , գնաց երկու փոքրիկ շագոյրները բերելու :

Այս միջոցին , արքա Փօնսթանթէն , սիրտը կրքնակը ծեծելով , երիցատունը կը մտցնէր Լօնկիվալի նոր գղեկուհին ⁽²⁾ :

(1) Sac. (2) Châtelaine .

Պաշտա մը չ'էր Լօճեկալի երիցատուներ : Գեանա-
յարկին վրայ գտնուած մի և նոյն սենեակը՝ թէ՛ ըն-
դունելութեան սրահի և թէ՛ սեղանատունի համար
կը գործածուէր , խահանոցի հետ ուղղակի հաղոր-
դակցութիւն ունենալով դուռով մը որ միշտ բաց
կը մնար : այս սենեակին մէջ կարելի եղածին շափ-
քիչ կարասիք կար : երկու թիկնաթոս , վեց յարդէ
աթոս , մէկ դարան , և մէկ կրոր սեղան : Արդէն՝
այս սեղանին վրայ՝ Բօլին , արքային ու ժանին եր-
կու սպասները դրեր էր :

Տիկին Աքօթ և օրիորդ Բէնսիփալ կ'երթային
կուգային , մանկական հետաքրքրութեամբ մը զըն-
նելով արքային բնակութիւնը :

— Բայց պարտէզը , տունը , ամենքն ալ սիրուն
են , կ'ըսէր աիկին Աքօթ :

Երկու քն ալ առանց վարանելու մտան խահանոցը :
Արբա ֆօճաթանիէն ետեւնուն կ'երթար , հեղձա-
մղձուկ , յապուշ կրթած , սասանած այս յապու բա-
կի և յանկարծակի ամերիկեան արշաւանքէն : Պա-
սա Բօլինը՝ խոսով ու տխրամած զէմքով՝ կը գի-
տէր երկու սասարուհիները :

— Ասոնք են ահա , կ'ըսէր ինքնիրեն , սա հերե-
տիկասուհիներն ու անիծեալները :

Նւ իր գողգոջուն ու յուզեալ ձեռքերով մաքի-
նարար կեցեր կը ստիչը եղերդը :

— Կը շնորհաւորեմ ձեզ, օրիորդ, ըստ իրեն Պէթինա, ձեր փոքրիկ խոհանոցը սրչափ մաքուր բրանուած է: — Նայեցէք, (1) Սիւզի, բոլորովին ձեր փափաքած երիցատունը չէ՞ մի:

— Երէցն ալ նմանապէս, շարայարեց տիկին Աբօթ, Ոհ, այն, աէր երէց, կը ներէք որ ըսեմ զ'այս ձեզի: Եթէ գիտնայիք թէ սրքան երջանիկ եմ որ գուք այսպիսի ոմն էք: — Պէթինա, ինչ կ'ըսէի այս առաւօտ երկաթուղւոյն մէջ՝ և պահ մ'առաջ ալ կառքին մէջ:

— Քոյրս կ'ըսէր, աէր երէց, թէ ամեն բանէ աւելի կը փափաքէր որ երէցն ըլլայ այնպիսի մէկը որ ոչ երեստարդ, ոչ տխուր, ոչ դաժան. . . Երէց մը ձերմակ մազերով՝ բարի ու քաղցր գէմքով:

— Եւ գուք բոլորովին այսպէս էք, աէր երէց, բոլորովին: Չէ, աւելի լաւք չէինք կրնար գտնել: Ներեցէք ինձ, կ'ազատեմ, ձեզի հետ այս կերպ խօսելու: Բարիգուհիները շատ լաւ գիտեն ոյրերէ իրենց խօսքերը, ճարտարութեամբ ու մանուած ոյ գարձուած քներով: Ես՝ չը գիտեմ. . . և Գաղղիերէն երբ խօսիմ, շատ դժարաւ մէջէն կ'ելլամ, եթէ չըսեմ ամեն բան լոկ ի լոկոյ, անո՞՞ և անուպայ, ինչպէս որ գայ: Վերջապէս, գոհ եմ, շատ գոհ եմ, և յուսամ թէ գուք ալ, աէր երէց, գուք ալ գոհ պիտի ըլլաք, շատ գոհ պիտի ըլլաք ձեր ծուխերէն:

— Իմ ծուխերս, ըստ երէցը, այն ատեն գըս-

(1) Անգղիացիք և հետեւորար Ամերիկացիք դուով խում չեն խօսիր բնաւ, ով ալ ունենան խօսակիրք: Այլ միշտ յոգնակի խօսելու արարողութիւնը կը պահեն: Ս. Բ.

ներով խօսքը, շարժումը, կեանքը և ամեն ինչ որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր բողբոջին կորսնցուցեր էր, իմ ծննդեանս : Երեցէք ինձ, տիկին, օրհորդ . . . այնքան մեծ է յուզմունքս : Արդեօք . . . ուղղափառ էք :

— Անշուշտ, ուղղափառ ենք :

— Ուղղափառ են, ս'ուղղափառ . . . կրկնեց երէցը :

— Մուղղափառ են եղեր, ուղղափառ, դոչեց պառաւ Բօլինը, որ խաճանոցին սեմին վրայ երեւցաւ ծիւ ծիւ բացուած, լուսաճանճանչ, թեւերն երկինք սարածած :

Տիկին Աքօթ երէցին կը նայէր, Բօլինին կը նայէր, խիստ դարձուցած մէկ բառով մ'այսպիսի ներգործութիւն մ'ըրած ըլլալուն : Եւ, որպէս զի տեսարանը կատարեալ ըլլայ, ժամն երեւցաւ երկու փոքր շագոյրները բերելով : Երէցն ու Բօլին ողջունեցին զ'ինքը մի և նոյն բառերով :

— Ուղղափառ են եղեր, ուղղափառ :

— Ահ, կը հասկնամ, ըսաւ տիկին Աքօթ խնդալով, մեր անունին, մեր երկրին համար է . . . կարծեցիք թէ բողբոջահան ենք : Բնաւ ամենեւին . . . մեր մայրը Գանասաացի էր, Գաղղիական ցեղէ և ուղղափառ, ահա ստոր համար քոյրս ու ես Գաղղիերէն կը խօսինք, անշուշտ քիչ մը արտարերու թեամբ և է զի ամերիկեան ձեւերով, բոցց վերջապէս կրթնանք քիչ շատ ուղղածնիս հասկցնել : Ամուսինս բողբոջական է, այլ զիս ազատ թողած է, և երկու պառաւներս ալ կաթոլիկ են : Ասոր համար է, տէր արքա, որ առջի օրէն ուղեցինք գալ ձեզ տեսնել :

— Ա'սոր համար, շարայարեց Պէթինա . . . և ու-

բիշ բանի համար ալ . . . այլ այս արբի բանին հա-
մար , մեր փոքրիկ շագոյրներուն կարգաւ ենք բար-
բովին :

— Աւասիկ են , օրիորդ , պատասխանեց ժանն :

— Ասի իմս է :

— Եւ աւասիկ իմս :

Մինչդեռ փոքր շագոյրները՝ ժանին ձեռքէն տի-
կին Աքօթին և Պէթինային ձեռքը կ'անցնէին , ե-
րէջը՝ ժանը կը ներկայացնէր երկու Ամերիկուհեաց
այլ տակաւին այնքան յուզման մէջ էր որ ներկա-
յացումը բարբովին կանոնաւոր չեղաւ : Երէջը բան
մը միայն մտցաւ ըսելու , և ներկայացման ատեն
այս բանը կարի էական է . ժանին մակամուկը :

— Փանն է ըսաւ , իմ սանս , Սուզինեի հրետա-
ւորաց գնդին տեղակալ : Տունէն է :

Փանն երկու մեծ խոնարհութիւն ըրաւ . Ամերի-
կուհիներն ալ երկու փոքր խոնարհութիւն ըրին ,
եւսքը սկսան շագոյրներն պնտելը⁽¹⁾ և իւրաքան-
չիւրը մէյ մէկ հազար ֆրանքնոց ծրար գուրս հա-
նեց որ աղարիկ զետեղեր էին կանաչ պատեաննե-
րու մէջ՝ օձի կաշիէ շինուած՝ ոսկի շքանակով :

— Ասի՛ ձեր աղքատներուն համար բերի , աէր
երէց , ըսաւ տիկին Աքօթ :

— Ես ալ սոսի , ըսաւ Պէթինա :

Իրենց նուէրը փոփոսկ կերպով աահեցուցին ձեր
երէցին աջ ձեռքին ու ձախ ձեռքին մէջ , ու նա
ալ , փոփոխակի մէյ մը աջին մէյ մը ձախին նայե-
լով , կ'ըսէր իւրովի :

— Ի՞նչ են այս երկու ազգիկ բաները : Շատ ծա-

(1) Fourrager, /բաւալի/

ներ է : Ոսկի ըլլալու է մէջը . . . : Այն , բայց սր-
բան , Ո՞րքան :

Յօթսուներկու տարեկան էր արքա Քանսթան-
թէն , և շատ ստակ անցեր էր ձեռքէն , թէ եւ ձեռ-
քին մէջ չէր մնացեր երկար ատեն . այլ այդ ստա-
կը փոքրիկ գումարներով եկեր էր իրեն , և այդպի-
սի մեծ գումարի մը նուէրը չէր կրնար խելքին
մէջ տեղ գնել : Երկու հազար ֆրանք : Երբէք ու-
նեցած չէր ձեռքը երկու հազար ֆրանք և ոչ խակ
հազար :

Ուստի , չր գիտնալով թէ ինչ կուտան կոր իրեն ,
չը գիտէր ինչպէս շնորհակալ ըլլար : Կը կակաղէր .

— Շատ երախտապարտ եմ ձեզի , տիկին . շատ
բարի էք , սրիւրդ :

Ի մի բան՝ ոչ բաւական կը յայտնէր շնորհակա-
լութիւն . Ժան հարկ համարեցաւ միջամտել :

— Կեքահայր , այս տիկինները երկու հազար ֆր-
անք է որ սուին ձեզի :

Յայնժամ , յուզմամբ և երախտապարտութեամբ
լցուած , գոչեց երէցը :

— Երկու հազար ֆրանք , երկու հազար ֆրանք
իմ ազգատներուս համար :

Բօլին՝ յանկարծ նորէն երեւցաւ .

— Երկու հազար ֆրանք . երկու հազար ֆրանք :

— Այն , ըստ երէցը , այն . . . : Ա՛ն Բօլին , պա-
հէ այս ստակը և զգուշութիւն ըրէ . . . :

Պատաւ Բօլինը ամեն բան էր այս ատն մէջ , ըս-
պատուհի , խոհամբ , դեղադործ , գանձապետ : Գող-
գղալով մեծ արանօք բնդունեցան ձեռքերն այս եր-
կու փոքրիկ ոսկույ ծրարները՝ որք այնքան ցա-

կանք (1) խեղճութիւնն պիտի մեզմացնէին, այնքան
տառապանք պիտի թեթեւցնէին :

— Ամենն այս չ'է, տէր երէց, ըստ արկին Աբօթի,
ամեն ամիս հինգ հարիւր փրանք պիտի տամ ձեզի :

— Ես ալ քրօջս պէտ' պիտի ընեմ :

— Հարաւր փրանք ամիսը : Ապա ուրեմն ալ աղ-
քատ չը պիտի մնայ երկրին մէջ :

— Ա եր' ուզածն ալ այն է : Ես հարուստ եմ, շատ
հարուստ . . . քոյրս ալ հարուստ է . . . անի ինչ ալ
աւելի հարուստ է . . . զի ազջիկ մը շատ ծախք ընե-
լու առիթ չունի . . . մինչդեռ ես : Ահ, ես . . . կը
ժամտեմ, ինչ որ կրնամ կը ժամտեմ : Երբ մէկը շատ
ստակ ունենայ, շահագանց շատ ունենայ, իրա-
ւունքէն աւելի ունենայ, ըսէք, տէր արքա, որպէս
զի ներելի ըլլայ այն, կայ ուրիշ միջոց մը՝ քան թէ
տալ, լիտանան տալ, և կարելի եղածին շափ շատ,
ու կարելի եղածին շափ արժանեաւորին տալ : Ա-
զաքէն, դուք ալ, բան մը պիտի տաք ինձի :

— Ես՝ Բօլ ինին ուզգերով :

— Հանկեցէք, օրիորդ, գաւաթ մը սրաղ ջուր
տալ ինձ : Չէ, ուրիշ բան չ'եմ ուզեր . . . գաւաթ
մը սրաղ ջուր . . . ծարաւ կը մարիմ կոր :

— Ես ալ, ըստ Պէթինա խնդարով, մինչդեռ
Բօլին վաղեց ջուր բերելու, ես ալ անօթութէնէ
կը մարիմ կոր . . . Տէր երէց . . . գիտեմ շատ անհար-
կի (2) բան է բրածս . . . այլ կը տեսնամ որ սեղան-
նիդ շտկուած է . . . Արդեօք կարելի չ'է որ մեզ
ճաշի հրամայրնէք :

(1) Misère.

(2) Indiscret. որ և անզորչ և անպատեմ ըստ անգոյնի :

— Պէթինա՛, ըստ արկին Սքօթ՝

— Թողէք, Սիւզի, թողէք, . . . կը հաճիք, այնպէս չէ՛, տէր երէց :
Իսկ ձերանի երէցը բան մը չէր գտնար պատասխանելու : Չը գիտէր թէ ինչ կ'ընէ, ինչ կ'ըլլայ : Այս կիներն երկցատունն ասեր էին յարձակմամբ : Ազգաբան էին : Երկու հազար ֆրանք բերեր էին իրեն : Ամեն ամիս հազար ֆրանք կը խօստանային : Եւ կ'ուզէին իր սունը հաշել . ահ, ասի, վերջին հարստածն էր . սակու՛մ կուգար վրան մը անտեսելով որ իր խորովիքն ա՛ հաւկիտ կամ ինչո՛ւն շը պիտի հրանձնէր այս երկու խոզ հարստութեան տէր Ամերիկուհեաց, որք անշուշտ արտաքոց կարգի, արտաքոց ա՛ արտապարբաներով կը սնանէին : Մընջեց :

— Ծանօ՛ր . . . Ծանօ՛ր . . . հմն ճաշել կ'ուզէք :

Ժան հարկադրեցաւ նորէն մէջ մտնալ :

— Կնքահայրս շատ ուրախ պիտի ըլլայ, ըստ, եթէ դուք հաճիք ընդունիլ : միայն՝ գինքը անհանգիստ ընօզը սա՛ է . . . : Երկու քնիս ի միասին պիտի հասէինք, և պէտք չէ՛ որ, արկիններ, խնջոյքի մը ստրակք . . . : Վերջապէս ներդրամիս պէտք է գըտնուիք :

— Այո՛, այո՛, շատ ներդրամիս, պատասխանեց Պէթինա :

Ապա, քրօն ուզելով :

— Ապիք, Սիւզի, մի գոգմիք (¹) փան գի քիչ մը . . . գիտէք որ իմ ստիպութիւնս է քիչ մը . . . :

(¹) Faire la mone.

կենանք հոս, կ'ըլլայ՝ փամ մը այս տեղ հանգ խաչ
 անցնենք պիտի հանդ չինք։ Ա՛յնպիսի օր մը անցու-
 ցինք երկաթ ուղւոյն վրայ . . . կաս քին մէջ . . . փո-
 չինն . . . տաքուն . . . Ա՛յնքան ստեղծի նախաճաշ
 մը բրինք այս առաւօտ ստեղծի պանդակի մը մէջ :
 Գարննայ նոյն պանդակը պիտի երթ այլնք՝ ժամը
 եօթին՝ ճաշելու համար, եւ ապա Բարիկի կասա-
 խու մըը պիտի առնէինք . . . Այլ հոս ճաշելը յիշու-
 լի շատ աւելի աղու որիկ պիտի ըլլայ : Ա՛լ չէ՛ չէք
 բեր . . . Ա՛հ, ի՛նչ բարի էք, Սիւզանդ իմ :

Զայս բերով քոյրը համբուրեց յոյժ փազաբշա-
 նօք, յոյժ խանդաղատանօք : ապա երէցին դատ-
 նարով . . .

— Գիտնայիք, տէր երէց, ինչ բարի է քոյրս :

— Պէ՛տ ինձ, Պէ՛տ ինձ :

— Աղէ, շուտ բրէ, Բօլին, ըստ փան, երկու
 սպաս բեր : Ես ալ կ'օգնեմ քեզի :

— Ես ալ, գօշեց Պէ՛տ ինձ, ես ալ պիտի օգնեմ
 ձեզի : Ա՛հ, կ'ազաշեմ, շատ պիտի դուարանամ :
 Միայն թէ, տէր երէց, ներեցէք որ իբրեւ իմ տու-
 նըս վարուիմ հոս քիչ մը :

Հասցնեալով հանեց նախ լողիկը վրայէն, եւ փան
 հիացաւ տեսնելով, քնքուշ անտաղիւտ, սքանչելի
 իրան մը այնքան կակուղ ու շնորհազեղ :

— Ապա՛ օրհորդ Բէսսիփալ գլխարկը հանեց,
 այլ փոքր ինչ չափազանց շտապաւ, զի ահա տախի
 սիրտի քոյրայման մը եղաւ նշան : Հիւսք մը ու-
 սին՝ (¹) զերծ աւ եւ Պէ՛տ ինային ուսոց վրայ ծաւալե-
 ցաւ հեղեղներով ու ջրվէժի պէս երկայն երկայն

(¹) Avalanche.

վար թափելով. այն միջոցին պատահանի մը առ-
ջեւ կը դանուէր ուրիշ արեւուն ճառագայթները
ալ խթներով ներս կը մտնէին. . . և այս ոսկի րոպը,
այն ոսկի հերաց վրաց լիալիւր շողարով, սիրալի
չրջանակ մը կը յօրինէր մատաղասափ ազջկան՝ պայ-
ծատափայլ դեղեցկութեանը: Պէթինա՛ շիններով
չփոթելով՝ քայրն օգնութեան կանչեց և տիկին Ս-
քօթ շատ նեղութիւն կրեց այս անկարգութիւնը
քիչ մը կարգի դնելու համար:

Երբ ազէտքը դարձանեցաւ, ոչինչ կրցաւ Պէթի-
նան արգիլել որ խուժէ պնակներուն, դանակ-
ներուն ու պատառաքաղներուն վրայ:

— Բայց, պարուն, կ'ըսէր ժամին, ևս շատ ազէկ
սեղան չտիկ զխանձ: Քրօջս հարցուցէք. . . Ըսէք,
Սիւզի, երբ պզտիկ էի, ի նիւ-նօրք, սեղանը շատ
լաւ չէի չակեր:

— Այո՛, շատ լաւ, պատասխանեց տիկին Սքօթ:

Եւ Պէթինային անպատկանութեանն համար ե-
րէցէն ներստութիւն խնդրելով հանդերձ, ինքն ալ
գլխարկն ու լօզիկը հանեց, այնպէս որ՝ ժան երկ-
րորդ անգամ մ'ալ սիրուն ձեւոյ հասակի և սրխ-
րալի մազերու քաղցրախորժ տեսարանն ունեցաւ
աչացն առջեւ: Սա՛լայն գանդուրներու քայքայու-
մը երկրորդ ներկայացում չունեցաւ, և ժան ցա-
ւեցաւ սասոր:

Քանի մը վայրկեան ետքը՝ տիկին Սքօթ, օրիորդ
Բէնսիփալ, երէցն ու ժան՝ երիցատան փոքր սե-
ղանին շուրջը կը բազմէին. ապա՛ վաղ ընդ հուպ,
խօսակցութիւնը՝ սրտարաց և սրտահեղ ընտանու-
թեան ձեւը կ'առնէր, շնորհիւ յանկարծական և նո-

բանչան տարազոյ այս հանդիպման, շնորհիւ մա-
նուանդ շինչոյ արամադրութեան ու քիչ մ'ալ խի-
զախի խոյտախոտիդ ⁽¹⁾ մտաց Պէթիմայի :

— Պիտի տեսնէք, տէր երէց, ըսաւ Պէթիմա,
պիտի տեսնէք թէ սուտ ըսի արդեօք, թէ չ'եմ մարիբ
եղեր անօթութենէ : Ասաջուց կ'ըսեմ թէ պիտի
լախեմ : Երբէք այսքան հաճոյքով սեղան նստած
չունէի : Այս ձաշը ի՛նչ աղէկ պիտի վերջացնէ օ-
րերնիս : Այնքան դո՛հ ենք, քոյրս ու ես, այս դըղ-
եակը, այս ագարակները, այս անտառը ունենալ-
նուս համար :

— Եւ այս ամենը, չարունակեց արկին Աքօթ,
այնքան տարօրինակ, այնքան անակնկալ կերպով
ունենալնուս : Միաքերնէս շատ քիչ կ'անցնէր ասանկ
բան :

— Կրնաք ըսել, Սիւզի, թէ բնաւ չ'էր անցնէր
... : Գիացէք, տէր արքա, որ երէկ քրօջս ասնն
էր... : Բայց, նախ, ներեցէք պարոն... պարոն
ժան, այնպէս չ'է :

— Այո՛, օրիորդ, պարոն ժան :

— Ապա, ուրեմն, պարոն ժան, քիչ մ'ալ տուէք
սա ընտիր ապուրէն, կ'աղաչեմ :

Աքքա Քօնսթանթին կը սկսէր խելարերիլ, ինք-
զինքը գտնել. սակայն դեռ կարի շատ յուզեալ էր
որ ասն օրօջ պարտականութիւնները կարենար
կանոնաւոր կերպով կատարել. ժան յանձն ասեր
էր կառավարել իր կնքահօր համեստ ձաշը : Ուրտի
այս սքանչազեղ Ամերիկուհւոյն պնակը մինչեւ
բերանը լեցուց, որ անքթիթ իր վրայ կը սեւեռէր

(1) Enjoué. (չարիք)

երկու մեծ աշքերու նայուածքը, ուր կը ցոյային անկեղծութիւն, յանդգնութիւն և զուարթութիւն : Ժանին աշքերն ալ արդէն փոխարէնը կը հասուցանէին օրիորդ Բէռսիվային : Երեք քառորդ չէր եղեր տակաւին, որ երէցին պարտէզին մէջ, մատաղասի Ամերիկուհին և երիտասարդ սպայն՝ առաջին անգամ իրարու հետ խօսեր էին, և արդէն երկուքնին զէմ զէմ անդոյր համարձակ, իրարմէ անկասկած, և գրեթէ իրարու ընկեր կը զգային իրենք զ'իրենք :

— Արդ կ'ըսէի թէ, տէր երէց, ասաւ նորէն Պէթինա, երէկ քրօջս տօնն էր, իր ծննդեան տօնը : Քեռայրս, ութ օր կայ, հարկադրեցաւ Ամերիկա երթալ. այլ դացած ասենք ըսեր էր քրօջս. « Ես հոս չը պիտի ըլլամ ձեր տօնախմբութեան օրը, բայց ինչ լուր կ'առնէք : » Ուստի երէկ ընծաներ ու փունջ փունջ ծաղիկներ եկան քիչ շատ ամեն կողմէ. այլ քեռարօջմէս ոչինչ մինչև ժամը հինգը . . . ոչինչ : Երանք երկուքս մէկտեղ Պուլօնեի անտառը գացինք ձիով սրտոյս մ'ընելու . . . և, ձի ըսելով՝ միաբա եկաւ . . . :

Կանկ ասաւ և՛ քիչ մը քովին հակելով՝ հետաքրքրութեամբ նայեցաւ ժանին փոշոտ կօշիկներուն, սպա դոչեց .

— Բայց, պարոն, խթաններ ունիք կօշիկներնուդ վրայ :

— Այո, օրիորդ :

— Հեծելազօրաց մէջ էք :

— Հրետանորաց մէջ եմ, օրիորդ, և հրետանոր ըլլալը՝ հեծելազօր ըլլալ է :

— Եւ ձեր գորազունդն է . . . :

— Հոս մտար :

— Ապա ուրեմն մեզի հետ ձի կը նստի՞ք :

— Ամենամեծ հաճոյքով, օրհորդ :

— Լաւ : Տեսնենք, ո՞ւր մնացի :

— Բնաւ չը գիտէք ուր մնացիք, Պէթինա, և այնպիսի բաներ կը պատմէք այս պարտններուն որ ամենեւեկն կարեւորութիւն չ'ունին իրենց համար :

— Ո՛հ, կը ներեք, տիկին, ըսաւ երէցը : Դղեակին վաճառումը, — քոյր երկրին մէջ այս միայն կը խօսուի, — և օրհորդին պատմութիւնը շատ շահագրգիռ է մեզի համար :

— Կը տեսնէք, Սիւզի, պատմութիւնս շատ շահագրգիռ է տէր երէցին համար . . . : Ուստի կը շարունակեմ : Չիով արտայանիս բրինք, ասուն դարձանք ժամը Եօթին, դարձեալ լուր չկայ . . . : Ընտելեմիս բրինք և, այն միջոցին ուր սեղանն է կ'երեւինք, երկու տող հեռագիր մը եկաւ Ամերիկայէն . . . : Այսօր ձեզի համար, և ձեր անուանը՝ Լոնկֆալի գղեակը և կարուածքը դնել տուի, Սուզինեի մօտ, հիւսիսի գծին վրայ : Յայնժամ երկուքս ալ սկսանք խրնդալ խենդի պէս, մտածելով որ . . . :

— Չէ, չէ, Պէթինա, ձիդ չէ այդ : Երկուքնիս ալ կը գրադարակէ կոր : Նախ յուզման և երախտազիտութեան անելեզձ շարժում մը ունեցանք : Քոյրքս ու ես շատ կը սիրենք գիւղը : Ամուսինս, որ ընտիր անձ մըն է, գիտէր որ սաստիկ կը մտախփէինք Երանասյի մէջ հող ունենալ : Վեց ամիսէ ի վեր կը բնատէր ու չէր գտներ : Վերջապէս, և առանց մեզի բսելու, այս գղեակը գտեր էր՝ ոչ ձիւն

իմ ածնախմբութեանս օրը կը փաճատուէր . . . : Այս ըրածը շատ փափուկ ու շաղրութիւն մըն էր ինձի :

— Այն, Միւղի, իրաւունք ունիք . այլ փոքրիկ յուզման յաջորդեց մեծ ցնձում :

— Ատի, այնպէս եղաւ . . . : Երբ սա խորհրդածութիւնը ըրինք թէ՛ յանկարծ երկուքս ալ, — ինչ որ մէկունս է՝ միւսինս ալ է, — գղեակի մը տէր կը գտնուինք, առանց գիտնալու թէ ուր կը գտնուի այս գղեակը, ինչպէս շինուած է եւ քանիի գին եղած է : ատի այնքան կը նմանէր պարիկներու պատմութեան . . . :

— Վերջապէս, ամբողջ հինգ փայրիկան, բոլոր սրտաշնիս ինոցացինք . . . : Յետոյ Գաղղիոյ աշխարհացոյցի մը վրայ ինկանք, եւ բաւական նեղութեամբ յաջողեցանք Սուվինեին հանել գտնալ անոր մէջ : Աշխարհացոյցէն ետքը՝ կարգը եկաւ ուղեցոյցի մը, եւ այս առտւտա՝ ճեպընթացով Սուվինեի ելանք մ մը տասնին :

— Բոլոր օրերնիս գղեակը, ախտները, ազարակները այցելելով անցուցինք : Ամեն բան չը տեսանք, զի ծայրը չը գար . . . այլ տեսածներնուս վրայ սքանչացանք : Միայն, տէր երէց, բան մը կայ որ իմ հետաքրքրութիւնս կը շարժէ : Գիտեմ որ կալուածքն երէկ հրասպարակաւ ծախուեցաւ . . . : Ճամբան մէկ ծայրէն միւսը խոշոր յայտաթուղթեր տեսայ . . . : Այլ այն մարդոց, մատակարարներուն եւ ազարակ փարօղներուն, որք ինձ հետ պտրտեցան, չը համարձակեցայ հարցնել, — անգիտութիւն եթէ ցուցնէի յիմար պիտի երեւնայի, — թէ քանիի գին եղեր էր ինձի : Ամուսինս, իր հետ ազրին մէջ,

մտացեր էր ըսելու . . . : Ասի մանդրամանու թիւն մին է միայն , քանի որ այնքան ուրախ եմ առնուած ըլլալուն , այլ սակայն չը պիտի դժպէտիմ իմանալով . . . : Ըսէք , աէր երէց , եթէ գիտէք , քանի է գինը :

— Տարապայման գին մը , պատասխանեց երէցը , զի շատ յայտեր և շատ փոստասիրութիւններ կը յուզուէին Լանկալի շուրջը :

— Տարապայման գին մը , կը վախցնէք զիս . . . : Ընդհանրօրէն :

— Երեք միլիոն :

— Միայն , գոչեց տիկին Աքօթ . գղեակի , ագաւրակները , անտաւը , ամենքը երեք միլիոն միայն :

— Այո , երեք միլիոն :

— Բան մը ըսել չէ , ըսաւ Պէթինա : Այն գոյրգանոյչ փոքրիկ վտակը , որ գարատանին մէջ մանկուցայ , անի միայն կ'արժէ երեք միլիոն :

— Եւ քիչ մ'առաջ կ'ըսէիք , աէր երէց , հարցուց տիկին Աքօթ , կ'ըսէիք թէ շատեր կային որք առնել կ'ուզէին գղեակին ու հոգիբը :

— Այո , տիկին :

— Այդ անձանց առջեւ իմ անուն արտասանուեցաւ վաճառուէն վերջը :

— Այո , տիկին :

— Եւ երբ իմ անուն արտասանուեցաւ , մէկը գտնուեցաւ որ զիս ճանչնար ու վրաս խօսէր . . . : Այո . . . այո . . . : Չեր լուծութիւնը պատասխան է . . . : իմ վրաս խօսեր են . . . : Լուս ուրեմն , աէր երէց , ահա լուրջ կը խօսիմ , շատ լուրջ . . . : Կ'աղաչեմ , չը նորէ ըրէք կրկնել ինչ որ ըսին :

— Բայց , տիկին , պատասխանեց խեղճ երէցը ,

որ իբրև թէ ջերամբրն անխոյ վրայ նստած ըլլաբ այն միջոցին, ձեր մեծ հարստութեանը վրայ խօսեցան . . . :

— Այո, անոր վրայ ալ խօսած պիտի ըլլան. անշուշտ, ըսին թէ շատ հարուստ եմ . . . և քիչ ատենէ ի վեր . . . ետքէն տեսած . . . այնպէս չ'է : Ետտ ըս. բայց ամենն այս չ'է, ուրիշ բան ալ ըսած ըլլաու են :

— Այլ ոչ, բան մը չը լսեցի . . . :

— Ո՛հ, աէր երէց, ձեր ըրածն այն է հիմա ինչ որ կը կոչէք բարեպաշտ սուս մը . . . և ես պատճառ կ'ըլլամ ձեր դժբաղդութեան, զի յայտնի է որ դուք անկեղծութիւնն իսկ էք : Մակայն, եթէ այսպէս կը շարշարեմ ձեզ, վասն զի մեծ շահ ունիմ խմանալու թէ ինչ ըսուեր է, թէ ինչ . . . :

— Օ՛ն և օն, աիկին, ընդհատեց ժան, իրաւունք ունիք, ուրիշ բաներ ըսին, և կնքահայրս կը փարանի դ'անոնք ձեզի կրկնելու. բայց սրտհեռու կ'ուզէք անպատճառ, ձեզի համար ըսին թէ դուք էք ամենէն վայելչագեղ, ամենէն փայլուն և ամենէն . . . :

— Եւ ամենէն գեղեցիկ կիներէն մէկը Բարիզի : կրնան դ'այդ ալ ըսած ըլլալ, — քիչ մը ներօգտմտութեամբ կրնան դ'այդ ըսած ըլլալ. — այլ դ'արձեալ ամենը այդ չ'է : Ուրիշ բան ալ կայ . . . :

— Իբրև զի :

— Այո, ուրիշ բան ալ կայ, և ես այս վայրկեանիս իսկ կ'ուզեմ որոշ և անկեղծ բացատրութիւն մը ունենալ ձեզի հետ : Չը գիտեմ . . . այլ ինծի այնպէս կը թուի թէ յաջող է ձեռքս այսօր . . . ինծի

այնպէս կը թուի, — թերեւս շատ փաղ է այս բա-
ւը գործածել, — այլ ինձի այնպէս կը թուի
թէ դուք երկուքդ ալ սակաւիկ ինչ բարեկամ էք
արդէն ինձի . . . և թէ որ մը պիտի ըլլաք բոլորո-
վին բարեկամ: Ըսէք ապաքէն, եթէ իմ վրայօքս
այլանդակ ու ստացօղ պատմութիւններ կը սօրօտինե
իրաւունք չունիմ կարծելու թէ դուք պիտի օգնէք
ինձի անոնց սուտը երեւան հանելու:

— Այո, տիկին, պատասխանեց ժամ բուռն սասա-
կութեամբ, իրաւունք ունիք այդպէս կարծելու:

— Լաւ ուրեմն. ձեզի կուղղեմ խօսքս, պարոն:
Դուք գինուոր էք . . . և ձեր արհեստն է արիութիւն
ուեննալ . . . : Սօստացէք որ քաջ ըլլաք . . . : կը
խօստանաք:

— Ի՞նչ կ'իմանաք, տիկին, քաջ ըլլալ ըսելով:

— Սօստացէք, խօստացէք սուանց բացատրու-
թեան, սուանց պայմանի:

— Լաւ, կը խօստանամ . . . :

— Ուրեմն անեղծութեամբ, սյտով և սչտով պիտի
պատասխանէք, ձեզի ընկելիք հարցմանցս . . . :

— Պիտի պատասխանեմ:

— Ըսին արդեօք ձեզի թէ Նիւ-Եօրքի փողոց-
ներուն մէջ մտապահ եմ:

— Այո, տիկին, ըսին:

— Եւ թէ տեղափոխիկ կրկէսի մէջ ձի խաղցու-
ցած եմ:

— Ըսին, տիկին:

— Քաջ է . . . : Ահա խօսիլն այսպէս կ'ըլլայ . . . :
Լաւ, դիտեցէք նախ թէ՛ այս ամենուն մէջ՝ բան մը
չը կայ, բնաւ իսկ բան մը որ մարդ չը կրնայ խօս-

աստիճանի . . . : Այլ, եթէ ճշմարիտ չէ, իրաւունք
չունիմ արդեօք ըսելու թէ՛ ճշմարիտ չէ, եւ չէ
ճշմարիտ : Իմ պատանութիւնս . . . քանի մը բառով
պատմեմ ձեզի դայն, առաջին օրէն, որպէս զի
դուք ալ բարեհաճիք կրկնել ամեն անոնց որք իմ
վրաս պիտի խօսին ձեզի հետ . . . : Կենացս մէկ մաս-
սը այս երկրին մէջ պիտի անցնեմ, կը փախաքիմ որ
գիտնան թէ՛ ներկէ կողմաւ և ինչ եմ : Ուրեմն կը
սկսիմ : Աղքատ, այն, շատ աղքատ եղայ : Ութը
տարի կայ . . . : Հայրս նոր մեռած էր, մեր մօր
մահու ընէն քիչ վերջը : Ես տասնեւութ տարեկան
էի, և Պէթինան ինը : Առանձին մնացինք աշխար-
հի մէջ՝ մեծագուժար պարտքով և մեծագնի դատով
մը : Հօրս վերջին խօսքը սա եղեր էր . « Սիւզի,
մի երբէք իրաւախոհ ըլլաք դատին համար, երբէք,
երբէք : Միլիօններ, գաւակներս, միլիօններ պիտի
ունենաք : » Երկուքս ալ՝ Պէթինան ու զիս՝ համ-
բուրեց . . . : Մաղկոխնչն եկաւ վրայ ու մեռաւ կրակ-
ներով : « Միլիօններ : » Հետեւեալ օրը գործարար (¹)
մը ներկայացաւ, որ առաջարկեց բոլոր պարտքերն
հատուցանել և սակէ գատ, տասը հազար ասլար վը-
ճարել ինձ՝ եթէ մեր դատին վերաբերեալ իրա-
ւունքներս իրեն թողում : Գօշորատօի մէջ լայնա-
ժառաղ հողերու ստացուածքին վրայ էր խնդիրը . . . :
Մերձեցի : Այն միջոցին էր որ, քանի մը ամիս, շատ
խեղճութեան մէջ մնացինք :

— Եւ այն միջոցին էր որ, բոլոր Պէթինա, սե-
զանք ևս կը գնէի :

— Կեանքս նիւ-Նօրքի դատ վարօղներուն մօտ

(¹) Homme d'affaires.

կանցնէի . . . այլ ոչ ոք կ'ուզէր իմ շահերս տառնձնել : Ամենուսս մի և նոյն պատասխանը կ'ընդունէի . « Ձեր դատար շատ տարակուսելի է , ստոյններ ունիք հարուստ և ահա . տասկ պէտք է , շատ տասկ , դատին մինչև վերջը դիմանալու համար . . . և դուք այլ եւս ոչինչ ունիք . . . » Տատը հազար առարկ կը նուիրեն կոր ձեզի պարտքերնիդ ու վնասելով , ընդունեցէք դ'այս , ծախեցէք ձեր դատար : » Այլ , ես , հօրս վերջին խօսքերը միշտ ակամօք ունէի , և չ'էի ուզեր . . . Սակայն , չքաւորութիւնը գ'իս պիտի հարկադրէր ի նոյն , երբ 'օր մը' հօրս քարեկամներէն մէկուն , Նիւ-Եօրքի սեզանաւոր Պ . Ռիչլամ Աքօթի քով փորձ մը փորձեցի : Սենեակին մէջ աւանձին չ'էր նա . երիտասարդ մը կար , գրասեղանին առջև նստած : « Կրնաք խօսիլ , ըստե , անի իմ սրգիս է , Ռիչլամ Աքօթ : » Երիտասարդին նայեցայ , նա ալ ինձի , և ճանչցանք գ'իրար . . . : « Սիւզի . — Ռիչլամ : » Ձեռքը երկնցուց : Քսան երեք տարեկան էր , և ես ինչպէս որ ըսի՝ տառնելուսի : Շատ անգամ , ժամանակաւ , երբ երկուքս ալ ազայ էինք , ի միասին խաղացեր էինք : Շատ քարեկամ էինք այն ատեն : Յետոյ՝ եօթ-ութ տարի առաջ , անի իր անունքն աւարտելու դացեր էր ի Զաւանսա և յ'Անդգիս : Հայրը նստեցուց գ'իս և հարցուց ի է ինչ բանի համար դացեր եմ . . . : Ըսի իրեն ինդիրս . . . : Մտիկ ըրտաւ աւ պատասխանեց . « Քսան ես սուն հազար առարկի կը կարտիք . Ոչ ոք փոխ կուտայ ձեզի այդքան դու մար մը կրնձաւից դատի մը անստաց . ել իցը վստահելով : Յիմարութիւն ըրած կ'ըլլայ . իսկ եթէ թշուառ էք ,

եթէ այնու թեան մը պէտք ունիք . . . — Այդ չէ, հայր իմ, բայց Ռիչարդ ստանալապէս, այդ չէ օրինորդ . ինչն սխալ ին ինչոյ իրը . — Գիտե՞մ, բայց իր ինչոյ ինն անկարելի է Ուրքի ելաւ զիս ուզեալ որ լու Յայնժամ անկարելի ինն մ'եկաւ վրասա, հօրս մահու ընէն ի վեր այն առաջին անգամն էր . մինչեւ զայն փայր, բաւական արխասիրաւ եղած էի, այլ կը զգայի որ ուժս կը սպասէր : Ձրգային ասոցնապ մ'անեցայ և լացի : Վերջապէս ինքզինքիս եկայ՝ և ասան դարձայ . ժամ մը վերջը՝ Ռիչարդ Աքօթ իմ ասնու էր : « Սիւզի, բայց, խօստացէք ընդ ունիլ ինչ որ պիտի առաջարկե՞մ ձեզի . խօստացէք ինձ : » Խօստացայ « Լաւ ուրեմն, բայց, սա միակ պայմանով որ հայրս բան մը չը գիտնայ, եւ ձեր տրամադրութեան կը դնե՞մ ձեզի հարկաւ որ եղած գումարը : — Բայց պէտք է նախ ծանօթանաք իմ դատիս, գիտնաք թէ ի՞նչ է, ի՞նչ կ'արժէ : — Եւ ոչ մէկ բաւ գիտե՞մ ձեր գատին վերարկերեալ . . . և չե՞մ ուզեր որ և է անգեկաւ թիւն մ'անենալ : Ի՞նչ պիտի անիք կ'անենայի երախտաւորել զձեզ՝ եթէ ստակս եւս առնելու փաստահար թիւնն անենայի : Գուք արդէն խօստացաք ընդ ունիլ : Եղաւ ընկաւ : Ա՛յ անոր վրայ նորէն խօսիլ հարկ չ'է : » Այնքան պայուղ կերպով, այնքան բաց արտով նստէր մին էր ըրածը, որ ընդ անեցայ : Երեք ամիս վերջը, դատք փաստեցանք . այն հոգեբուն որք անհասկանալի կերպով մեր երկուքիս ստացուածքն եղած էին, հինգ միլիան վճարել ուզեցին : Գացի Ռիչարդին խորհուրդ հարցուցի . « Վերժեցէ՛ք և սպասեցէ՛ք, բայց, եթէ այդքան մեծ գումար մը կ'առա-

Չարկեն՝ ըսել է թէ՛ հողերը կրկնապատիկ կ'արժեն :
— Սակայն հարկ է որ մեր ստակը հաստացանեմ ,
չստ ստակ կը պարտիմ ձեզի , շատ ստակ : — Ո՛հ ,
ստոր համար անապարեկը քան չը կայ , տեղի ուշ
կրնաք վճարել . ես հիմա շատ հանգիստ եմ : Առ-
նելիքս ալ վտանգի մէջ չ'է : — Իսկ ես կը փախա-
քիմ անմիջապէս վճարել ձեզի , պարտքէ կը ստա-
կամ . . . : Առանց հողերը ծախելու եզմանակ մը կըր-
նայ ըլլալ թերեւս որ պարտքէս ազատիմ : Ռիշար ,
կուզէք ամուսինս ըլլալ : » Այո՛ , տէր երէց , այս
պարտն , ըստ տիկին Աքօթ խնդալով , ես ինքս՝
այսպէս՝ ամուսնոյս վրայ ինկայ : Ե՛ս՝ խնդրեցի իր
ձեռքը : Ա՛սի՛ կրնաք ամենուն ըսել , ե ճշմարիտն
ըսած կ'ըլլաք : Արդէն իսկ , պարտասրեալ էի այս
կերպ վարուելու : Նա երբէք , ո՛հ , հաւաստեալ գի-
տեմ զ'այդ ինչպէս որ կեանքս գիտեմ , նա երբէք
բերանը պիտի չը բանար . . . : Շատ հարուստ ե-
ղած էի ես . . . : Եւ որովհետեւ գիտ կը սիրէր , ե ո՛չ
ստակս , ստակս իրեն ստակում կ'ազդէր : Ահա՛ աս-
մուսնութեան պատմութիւնը : Իսկ մեր ձօխ հա-
րատութեան պատմութիւնը մէկ քանի քստով կըր-
նայ ըսուիլ : Արդարեւ , միլիոններ կան եղեր այս
Գօջօրաստի հողերուն մէջ . ստատարու գիտ պարծա-
թի հանքեր գտան հոն , ե այս հանքերն անհեթեթ
գումարներ կ'արտադրեն մեզի եկամուտ ամեն տա-
րի : Այլ մէջերնիս համաձայն ենք , ամուսինս , քոյ-
րըս ու ես՝ որ այս եկամուտներէն՝ անստ քափին
հանենք ազբատաց : Պիտի յեւանաք , տէր երէց . . .
որովհետեւ հանչցանք խարտանքն անդութ , որով-
հետեւ մեր Նիւ-Եօրքի՛ հինգերորդ փոքրիկ յարկին

մէջ, Պէթինա կը յիշէ որ ինք կը դնէր սեղանը, ասոր համար ահա մեզ միշտ ձեռնառե պիտի գտնաք անոնց որք՝ ինչպէս տեսնով մենք, իրենք ալ, կեանքին դժուարութեանց ու տառապանաց հետ դէմ առ դէմ կը գտնուին . . . Եւ այժմ, պարան ժան կը հանձնք ներել ինձ այս երկար ճառախօսութիւնս որ ըրի և ընծայել քիչ մը սա սերէն որ խիստ ընտիր կ'երեւնայ :

Սեր ըսածը, Բոլինին շինած հաւկիթով կաթնանոցն էր . . . և մինչդեռ ժան կը փութար տիկին Աքօթին հրամայնել դ'այն .

— Կեռ ամենը չ'ըսի, շարայարեց : Պէտք է գիտնաք թէ ինչ բան ծնունդ տուաւ այդ այլանդակ պատմութեանց : Երբ եկանք ի Բարիզ հաստատուիլ, ասորի մը կայ, հասնելնուս պէս՝ մեզի պարտք ստեղծեցինք գումար մը նուիրել ազգասաց համար : Ո՞վ խօսեցաւ ասոր վրայ : Անտարակոյս, մենք չէ . այլ օրագիր մը ելաւ պատմեց եզածը, նշանակելով նաեւ որքանութիւնը գումարին : Իսկոյն, երկու երիտասարդ լրարեւրներ վազեցին Պ. Աքօթին՝ փոքրիկ հարցաքննութիւն մ'ընելու իր անցելոյն վրայ : Կուգէին գրել մեր վրայ լրագրաց մէջ . . . Ինչպէս կ'ըսէք անոր — օրավէպեր (¹) : Պ. Աքօթ երբեմն քիչ մը բռնն է : Այնպէս եղաւ այն օրն ալ, ու խրատափոյթ ճամբու գրու այդ պարոնները, ասանց բան մը բտելու : Ուստի, մեր նշնարխա պատմութիւնը չը գիտնարով, շափազանց երեւակայութեամբ պատմութիւն մը հնարեցին : Առաջինը պատմեց թէ Նիւ-Եօրքի մէջ ձիւնին տակ մուրացեր էի . . . և հե-

(¹) Chronique.

տեւեալ օրը , երկրորդը , առաւել ուշագրգիւ յօդ-
ուած մը հրատարակած ըլլալու համար , երաւ ըսաւ
թէ Ծիրառէլ Քիա կրկէսի մը մէջ թղթէ շրջանակ-
ներ կը պատուէի կ'անցնէի : Շատ շալիկ (1) օրագիր-
ներ ունիք Ծրանասայի մէջ . . . ինչպէս մենք ալ ու-
նինք Ամերիկայի մէջ :

Սախայն , Հինգ փայրիկանէ ի վեր , Բօլին յուսա-
հատական նշաններ կ'ուզէր երկչին՝ զ'որս չէր հաս-
կնար երկչը , այնքան որ խեղճ ազջիւնը , վերջապէս
բոլոր զօրութիւնը վրայ բերելով :

— Տէր երկչ , ժամը եօթը քառորդ անցեր է :

— Եօթը քառորդ անցեր է : Մհ , տիկնայք , կ'ա-
զաչեմ ներեցէք ինձ , այլ այս իրկուն Մարեմայ ստ-
տուն ժամը պիտի ըսեմ :

— Մարեմայ ամիս . . . անմիջապէս պիտի ըլլայ
ժամասացութիւնը :

— Այո՛ , անմիջապէս :

— Մեր Բարիդի կառախումբը ճշգիւ սր ժամուն
կը մեկնի այս իրկուն :

— Ժամը ինն ու կէսին , պատասխանեց ժամն ,
տանն ու՛ Հինգ կամ քսան փայրիկանը կը բաւէ կառ-
քով կայարանը հասնելու :

— Ապա ուրեմն , Սիւզի , կրնանք եկեղեցի եր-
թալ :

— Երթանք եկեղեցի , պատասխանեց տիկին Սքօթ -
այլ բաժնու երկէս առաջ , աէր երկչ , շնորհ մ'ու-
նիմ ձեռնէ ինդրելիք : Առաջին անգամ որ շնորհ
է անլիպի տունս , կ'ուզեմ որ անպատճառ զձեզ ան-
զանակից ունենամ , զուք ալ , պարան . . . այսօրու ան

(1) Drôle. (չս-տրեւոյթ)

պէս չորսերնիս միայն : Ո՛հ , մի մերժէք , ինչպէս սրտի մտօք է հրատէրս ահա :

— Եւ նոյն սրտով կ'ընդունինք , արկին , պատասխանեց ժան :

— Կը գրեմ ես ձեզի՝ որք գիտցնե՞րս համար : Կարելի եղածին շաբ շուտով պիտի գամ . . . Դուք ստոր՝ ծխանին կրղրնապնրին կախել (1) կ'ըսէք , այնպէս չ'է : Լաւ ուրեմն , կրղրնապնր՝ կախենք պիտի չորսերնիս :

Այս միջոցիս , Բօլին՝ օրիորդ՝ Բէնսիփալը սենեկին մէկ անկիւնը սարեր , եւ հոն , շատ իրաւանցու մով կը խօսէր անոր : Իրենց խօսակցութիւնը սախօսքերով վերջացաւ :

— Հոն պիտի ըլլա՞ք , կ'ըսէր Պէթինա :

— Այո՛ , պիտի ըլլամ :

— Եւ պիտի ըսէք ինձի աստե՛նը :

— Պիտի ըսեմ , բայց զգուշացիք . . . ահա տէր երէցը կուգայ , պէտք չ'է որ կասկածի . . .

Երկու քոյրերը , երէցն ու ժանն , ստանէն գարս ելան : Հոնկէ եկեղեցի երթալու համար՝ գերեզմաննոցէն անցնել պէտք էր : Հեշտալի երեկոց մըն էր : Յամբ ու ըսելիայն , չորսն ի միասին , մարք մտնօղ արեւուն հասագայթներուն տակ , կը քաղին ծառատանկի մը մէջ :

Իրենց համբուն վրայ աօքթէօս Ռէյնօի շիրիմը կար , խիստ պարզ , այլ սակայն իր համեմատութիւններովը , ուրիշ դամբաններէ տարբեր կը հանդիսանար : Տիկին Աքօթ եւ Պէթինա կանկ ստին , քարին վրայ քանդակուած սա ապամնաց ինն հարեալ :

(1) Pendre la crémaillère. (հայերոյն շալ խաւիճակայ՝ ձոր խալտաւ իր-է-ս-տե-ն).

Աս կը հանգչի տօքոս Մտոսէ Ռեյնօ, վիրա-
րուծապէս Սուվինեիի շարժակաս գորաց, սպանեալ,
8 յունիս 1871, Վիլլեհոսիսի հակասամարտին
մէջ: Ազօրեցիկ հոգոռչն համար:

Երբ բնթերցու մեին աւարտեցաւ, երէցը, ժանդ
ցուցնելով իրենց, սա սպարդ բաւերն բսաւ:

— Հայրն էր:

Այն ատեն երկու կիները գերեզմանին մտակցան
և, գլուխնին խոնարհած՝ կեցան հոն քանի մը վայր-
կեան, յուզեալ և մտախոհ: Յետոյ, երկուքն ի միա-
սին ետեւնին գտանարով համարերարար, երիտա-
սարգ սալային ձեռք կարկառեցին ու ապա նորէն
սկսան քայլ առնել գէտ ի եկեղեցի: Այսպէս ահա,
ժանին հօրը համար ազօթած եղան առաջին ան-
գամ որ ազօթեցին Լօնկիպայի մէջ:

Երէցը գնաց շապիկն և ուրարը հագնելու. ժան՝
տիկինն Աքօթը՝ երկու գարէ ի վեր Լօնկիպայի տա-
նուտեարց յատկացեալ նստարանին վրայ սարաւ
նստեցուց: Բօլին առաջ անցեր էր: Օրիորդ Լէս-
սիփային կը սպասէր սառեքին մէջ, եկեղեցոյն սի-
նակներէն մէկուն ետին պահուրտած: Նեղ և ցից
սանդուղէ մը վերնատունը հանեց Պէթինան և գաշ-
նափինին առջեւ նստեցուց:

Մերունի երէցը երկու ձայնաւոր ազաք առջեւը
ձգած սրբատունէն գուրս ելաւ, և, այն միջոցին
ուր ի ծունր կուգար խորանին պատուանդ աննեքուն
վրայ:

— Ատենն է, օրիորդ, բսաւ Բօլին, որ անհամ-
բերութենն սրբաբը կը ծեծէր: Խեղճ մարդ սիրեց-
եալ, ինչպէս գոհ պիտի ըլլայ:

Երբ երգեհոնին ձայնը լսեց որ քաղցր քաղցր կ'ելնէր իրբեւ մբումնջ և կը ծառայէր փոքրիկ եկեղեցւոյն մէջ, արքա Քոնսթանթինն՝ այնպիսի յուզմունք մը, այնպիսի հրճուանք մը զգաց, որ չը կրցաւ արասուքները բռնել։ Չէր յիշեր թէ լացած ըլլար այն օրէն ի վեր, ուր Ժան իրեն ըսեր էր թէ ունեցածը կ'ուզէ բաժնել անոնց մօրը և քրօջը հետ՝ որք իր հօրը քով զարնուեր ընկեր էին, գերմանական գնտակներու ներքեւ։

Որպէս զի այս ծերունազարդ քահանային աչաց մէջ տակաւին արասուք գանուէր, հարկ եղեր էր որ մանկամարդ Ամերիկուհի մը՝ ծովեր անցնելով՝ զայ Շօրէնի խաչերոյ մը նուագէ Լօնկվալի եկեղեցւոյն մէջ։

Հետեւեալ օրը, Ժամը հինգ ու կէսին, թամբա-հար փողը⁽¹⁾ կը հնչէր զօրանոցին գաւթին մէջ։ Ժան ձի կը հեծնար և իր բաժնին հրամանատարութիւնը ձեռք կ'առնէր։ Մայիս ամսուն վերջը, բանակին բոլոր նորակոչ զինուորները հրահանգեալ կ'ըլլան և կարօզ խաղմական ընդհանուր շրջափոխութեանց մասնակցելու։ Փրեթէ ամեն օր՝ մարզադաշտին մէջ՝ լծեալ հրետանիներու զինակրթութիւնք կ'ըլլան։

Ժան կը սիրէր իր արհեստը. սովորութիւն ունէր

(1) Boute-selle

մեծ խնամքով այցելելու լծանքն ⁽¹⁾ ու ձիերուն հան-
դերձանքը, իր մարդոց սարսուխիւնն ⁽²⁾ ու բնիկաց-
քը. այլ այն առատն քիչ աշագրտութիւնն ընծայեց
իր պաշտաման մանրամասնութեանց :

Խնդիր մը կը յուզէր զ'ինքը, կը շարշարէր ու միա-
քըն առ կախ կը թողուր, և այս խնդիրն անանցմէ
էր որոնց լուծումը բազմարուեստեան վարժարանին
մէջ չը սորվուիր : Ժան չէր կրնար որոշ պատաս-
խան գտնուլ այս հարցման .

— Երկուքին սրն է գեղեցկագոյնը :

— Գաւառին մէջ, զինակրթող թեան վերջին մասին
տակն, ի բաբանչիւր հրեաննի ինքնուրոյն կը գոր-
ծէ, գնդապետին հրամաններուն ներքեւ . այլ շատ
անգամ՝ գնդապետն իր տեղը իր տեղակալներէն
մէկուն կուտայ՝ որ վեցեքին թնդանութեան վարչու-
թեանը վարժի : Ճիշտ այն օրն ալ, զինակրթու-
թեան սկիզբէն ի վեր, հրամանատարութիւնը ժա-
նին յանձնուեցաւ : Ի մեծ զարմացումն գնդապետին,
որ իր տեղակալը առաջին կարգի խիստ ուսեալ,
խիստ կարօզ ու խիստ ճարտար սպայի մը տեղ գը-
րած էր,՝ ամեն բան ոլոր մոլոր ընթացան : Ժան եր-
կու երեք անգամ սխալ շարժումներ ցոյց տուաւ .
նչ պահել կրցաւ ոչ ուղղել միջոցի բացութիւնները,
քանի անգամ լծանքն իրարու հպեցան : Հարկ եղաւ
որ գնդապետը խառնուի . փոքրիկ կշտամբանք մը
ուղղեց ժանին որ սա խօսքերով վերջացաւ .

— Չեմ հասկնար : Ի՞նչ ունիք այս առտուստ : Ա-
ռաջին անգամն է որ այս ձեզի կը պատահի :

Այն զի առաջին անգամն էր նաեւ որ Ժան Սու-

(1) Attelage. (2) Equipement. (դէտէ կշտա զեղայք) .

վինեի մարդաց աշտին մէջ՝ ուրիշ բան կը մտածէր քան թ'նդանօթներ ու գումակներ, ուրիշ բան քան այն մարդիկն որ հրեանց կը սպասաւորեն կամ որք կը վարեն զ'անոնք երբ հրձգին : Կառաց անխնէրուն և ձիոց սմբակներուն համած փուռց ալ իրեներուն մէջ, ժան կը տեսնէր, ոչ թէ՛ Ծ՝ հրաձիգ զընդին հեծաւորած երկրորդ հրեասնին, այլ պատկերըն որո՞՛ երկու Ամերիկուհեաց սեւ աշուքներով ու սակի մազերով : Եւ ի պահուն իսկ ուր ակնածութեամբ կ'ընդունէր իր զ'նդասակտին զ'անդանակը (1), ժան ինքնիրեն ըսելու վրայ էր :

— Գեղեցկագոյնը տիկին Աքօթն է :

Չինակրթութիւնը, ամեն առաւօտ, երկու մասի բաժնուած է, տասնակ վայրկեանի զաղարով մը : Ապայներն ամեն կը հաւաքուին ու կը խօսակցին : ժան՝ այն առաւօտ՝ մէկ կողմ կեցաւ, միայնակ իր նախորդ օրուան յիշատակներով : Իր մտածութիւնը կ'առնէր կ'առնէր զ'ինքն երիցատունը կը տանէր ի Լօնկվալ . . . : Այո՛, նազելին երկուքին մէջ տիկին Աքօթն էր : Օրիորդ Բէասիվալ մամուկ էր միայն : Կը տեսնէր տիկին Աքօթը երէցին փոքրիկ սեղանը նստած : Կը ըէր անոր ըրած պատմութիւնը այնպէս սրտաբաց և այնպէս համարձակ : Սակաւի իմն արտառոց ներդաշնակութիւնն այն ձայնին, յոյժ մասնաւոր, յոյժ թափանցիկ, զեռ կը զմայլեցնէր իր ակամջը : Ինքզինքն եկեղեցոյն մէջ կը գտնէր : Հոն էր նա ալ, իր առջև, ծնդարանին վրայ խանարհած, իր սիրուն գլուխը երկու փոքրիկ ձեռքերուն մէջ գոցած : Ապա երգեհոնը կը սկսէր ձայնել, և

(1) Legitime semonce. *բաց խնամքն ու յոյժ*

Հեռուն՝ ասուերին մէջ՝ ազօտ իմն կը տեսնէր ժան՝
Պէթինային վայելչագեղ ու նրբենի սիրուէթը (1) :

Մանուկ մանուկ էր արդեօք միայն : Փողերն հըն-
չեցին : Զինակրթութիւնն սկսաւ նորէն : Բարերազ-
գարար այս անգամ՝ ոչ հրամանատարութիւն կար ,
ոչ պատասխանատուութիւն : Զորս հրետանիներն
համակից շրջափախութիւնք կը կատարէին : Կը տես-
նուէր որ մարդկանց , ձիերու և կառքերու այն գիթ-
խարի կոյտը կը դառնար դարձ ի դարձ , երբեմն
բացուելով ու վառուելով ի մի գիծ ճակատի երկա-
րածիք , երբեմն ալ ժողովրդուելով հանդրինելով ու
հօծ և կիւս ջոկատ մը կազմելով : Ամենայն միահա-
ղայն , միակատու կանկ կ'առնէր , ընդ պաշտն համա-
րէն : Սպասուները ձիերնուն վար կը ցատկէին , հը-
րետին կը վազէին , կառախումբին յառաջակողմէն
կը յօդաակէին որ կը հեռանար դռսթելով , և զար-
մանալ ի արագութեամբ կը արամաղրէին զ'այն հուր
նետելու : Յետայ լծանք կը վերադառնային , սպա-
սուք հրետները նորէն կը յօդէին , հապ ընդ հապ
թամբերուն վրայ կը նետուէին , և զօրագունդն ընդ
մարդադաշտն ահա կը սլանար սրարշառ :

Պէթինան , անուշիկ մեղմիկ , ժանին մտքին մէջ ,
կը սկսէր աստուելութիւն ստանալ արկին Աքօթին
վրայ : Կերեւնար նա իրեն՝ որ կը ժպտէր ու կը
կարմրէր՝ իր ցրցքնած մազերուն արեւոյիկ ալիք-
ներուն մէջ : Պարոն ժան . . . նա զ'ինքը Պարոն ժան
կոչեր էր . . . և երբէք իր անունը այսքան աղքատ
չէր երեւցեր իրեն : Եւ վերջին անգամ ձեռք աս-

(1) Silhouette (սասցին գծագրողին անունովը Սիլուէթ կ'ըս-
ուի.) շխտ-տ-ի

լը, գացած առեւնին, կառք նստելէ առաջ . . . Օրիորդ Քէոսիփալ՝ արկին Աքօթէն քիչ մ'աւելի ուժով սեղմեր էր ձեռքը . . . ստուգիւ՝ քիչ մ'աւելի ուժով սեղմեր էր : Ձեռնոցները հանած էր երգեհան զարնելու համար, և ժան կը զգար տակաւին այն փոքրիկ մերկ ձեռքին ճնշումը, որ թարմ ու կակուղ, եկեր սմբեր էր, իր հրածից գինուորի կոշտ ու խոշոր թաթին մէջ :

— Կը սխալէի սա՛հ մ'առաջ, կը ըսէր ժան ինքնիրեն, գեղեցկազոյնը օրիորդ Քէոսիփալն է :

Զինակրթութիւնը աւարտեր էր : Հրետանիները իրարու ետեւ շարուեցան սեղմ անջրպետներով, հրերաները մէկ գծի վրայ բարեկարգ կեցան, և ապա առջանցութիւնն (¹) սկսաւ ուժգին գրոթմամբ զարհուրելի թրնոյիւն ու մրրիկ հանելով փուռոյ : Երբոր ժան, սուր իրտին, գնդապետին առջեւէն անցաւ, երկու քոյրերուն երկու պատկերները այնքան իրար կը խառնուէին ու կը շաղապաւէին իր յիշողութեանը մէջ, որ կերպիւ իւրք մին միւսին մէջ կը մտնէին և աներեւոյթ կ'ըլլային, մի և նոյն անձ կը գտանային : Ամեն համեմատութիւն անկարելի կ'ըլլար, զի ահա բազդատումն երկու եզրերն եզական իմն եզանտկաւ շփոթեր իրար խառնուեր էին :

Այս կերպով՝ արկին Աքօթ և օրիորդ Քէֆիփալ՝ անբաժանելի մնացին իրարմէ ժանին մտածութեանը մէջ, մինչեւ այն օրը ուր նորէն պիտի տեսներ զանոնք : Այն անակնկալ պատահման տպաւորութիւնը չը ջնջուեցաւ, այլ տեւեց տակաց, քաղցր ու

(¹) Défilé .

սաստիկ յոյժ և յոյժ, այնպէս որ ժան զգաց որ յուզեալ էր անձն ու անհանգիստ :

— Արդ եօք, կ'ըսէր ինքնիրեն, անմտացոյց այնքան որ՝ սիրահարիմ այտալէս, խենդի պէս, ստաջին տեսեալուս : Այլ ոչ, մէկ կնօջ կը սիրահարի մարդ . . . և ոչ երկու կնօջ միանգամայն :

Ասի կը զստահեցնէր զ'ինքր : Շատ մատաղ էր, այս քսան ու չորսամեայ մեծ մանուկը : Երբէք սէրը չէր մտա գտած իր սրտին մէջ՝ ամբողջապէս, համարձակապէս և յայանապէս : Աէրը, վիպասանութիւններու մէջ տեսած էր միայն, և խիտա քիչ կարգացած էր վիպասանութիւն : Հրեշտակ չէր ստեղծուցն : Ոչ անշնորհք ոչ տղեղ կը դանար Սուվինեիի աղթաները, երբ ներշնչին որ քսէ իրենց թէ սիրուն են, յօժարակամ կ'ըսէր զ'այն . այլ՝ երբէք չէր մըտադերած սէր համարիլ այսպիսի քանահանոյք՝ որք իր սրտին մէջ խիտա թեթեւ ու խիտ հարեւանցի յուզմունքներ միայն կը յարուցանէին :

Իսկ Բօլ որ Լազարուտանու, անի, հրաշալի կարօզութիւններ ունէր՝ հիացման և մտացականութեան : Իր սիրտը կ'օթեւանէր միշտ երեք շորս մեծ տարփանքներ որք հան կ'ապրէին իրրեւ եղբայր, հաշտ համաձայն իրարու հետ : Բօլ՝ այս սասանու հինգ հազար հոգիէ բաղկացեալ փաքրիկ քաղքին մէջ՝ տաղանդ ունեցեր էր շատ մը գեղամտի աղջիկներ գրանելու, ամենն ալ պաշտուելու համար ստեղծուած : Անգաղար կը կարծէր Ամերիկան գտնալ՝ երբ գրածը ուրիշներուն գտածն էր :

Ժան՝ հազիւ կէս մը տեսեր էր զ'այխարհ : Ութը տասը անգամ Բօլ ին հետ երեկոյթներու, պարա-

Հանդէսներու դայեր էր, շրջակայ գլխակները : Տեսակ մը դժպիհ, տաղտապ և տաղաուկ խնայեր էր անոնցմէ : Անտի հետեւութիւն հաներ էր որ այնպիսի զուարճութիւնք իրեն համար չ'են : Իր ճաշակները լարջ և սպարզ էին : Ինք կը սիրէր առանձնութիւն, աշխատութիւն, երկար պառչաներ, լայն ու ծաւալ տեղեր, ձիեր ու գիրքեր : Ինք քիչ մը վայրենի, քիչ մը գիւղացի էր : Ինք իր գիւղը կը պաշտէր և իր ազայութիւնը տեսնող այն ամեն ծերունիները՝ որ հին ժամանակին վրայ կը խօսէին իրեն : Արահի մը մէջ քատուիլ մը սլարելը անյաղթելի երկուզ կ'աղղէր իրեն . այլ, ամեն տարի, Լոնիվալի պաշտարան սրբոյ տօնին, յօժար սրտով կը սլարէր գիւղին ազջկիկներուն և ազարակի վարձուհեաց հետ :

Եթէ անկին Աքօթն ու օրիորդ Բէնսիվալը, Բարիզ, իրենց տանը մէջ տեսած ըլլար, իրենց շքեղաւոր պերճանօք և վառ ի վառ վայելչութեամբն որով կը փայլէին, պիտի նայէր վրանին, հեռուէն, հետաքրքրութեամբ, իրրեւ սիրալի գեղակերտք արուեստի (1) : Յետոյ՝ տուն պիտի գտնար և տարակոյս չը կայ որ հանդարտ ու անզրազ քուն պիտի մտնար :

Այն, բայց բաներն այս կերպով չ'էին անց եկած, և ահա այս պատճառաւ զարմացեր մնացեր էր, ահա այս պատճառաւ վլվլուկը սիրուն էր առեր : Այս երկու կիները ամենամեծ գիպուածով մը, այնպիսի միջավայրի մը մէջ երեւցեր էին որ իրեն ընտանի էր այն միջավայրը, որով նաեւ կարի յոյժ նը-

(1) Objet d'art .

սրտատու որ եղած էր անոնց : Պարզ, բարի, սրտա-
բաց, սրտազին, այսպէս եղած էին անոնք առջի
օրէն : Եւ, ի վերայ այսր ամենայնի, յաւէտ գրգա-
նօք գեղեցիկ էին, որ այս ալ չը փնասէր բանի մը :
Ժան անմիջապէս հմայուեալ էր անոնցմով և գեա
հմայուած մնացեր էր :

Այն միջոցին ուր ձիէն կիջնար ժամը իննին զօ-
րանոցին քակին մէջ, արբա Բօնաթ անթէն խնդ ազին
գործի կը սկսէր : Մեր քահանային գլուխը, նախորդ
օրէն ի վեր, կրակի մէջ էր : Ժան շատ չ'էր քնա-
ցած զիշերը, և նա, խեղճ երէցը, բնաւ չ'էր քնա-
ցած :

Առաւօտուն կանուխ ելեր և բոլոր գաները գոց,
Բօլինին հեա առանձին, նախորդ օրուան առած
սաակները համբեր ու համբեր էր, սեղանին վրայ
ստարած երով իր հարիւր ոսկիները, և, կծծի մար-
դու մը պէս, հանոյք զգարով որ գ'անոնք ձեռքին
մէջ կ'առնէր կը շուտօք ահա : Իրեն էր այս ամե-
նը, իրեն. այսինքն աղքատաց :

— Մի շատ շատ շարժիք, տէր երէց, կ'ըսէր Բօ-
լին, խնայող եղիք : Կարծեմ թէ այսօր հարիւր ֆր-
րանք մը . . . :

— Բաւական չ'է, Բօլին, բաւական չ'է : Կենացս
մէջ առանկ օր մէկ անգամ միայն ունենամ, այլ սի-
տի ունենամ : Գիտէ՞ք որքան պիտի տամ Բօլին :

— Ո՞րքան, տէր երէց :

— Հազար ֆրանք :

— Հազար ֆրանք :

— Այո՛, մենք հիմա միլիոններու տէր ենք : Ամերի-
կայի բոլոր գանձերը մերն են, ու կ'ուզէք որ խը-

նայօղութիւն ընեմ: Եւ մանուանդ այսօր, ի՞նչ ի-
րաւամբ:

Փամբ իննին, պատարագք ընելէն վերջը, երաւ
գնաց. և ուր որ գնաց ճամբուն վրայ ոսկիէ անձ-
րեւ տեղաց: Ամենքն իրենց բաժինն ունեցան, թէ
իրենց շքաւորութիւնը խօսաւորանօղ աղքատները և
թէ անոնք որք կը ծածկէին: Իւրաքանչիւրին որ ո-
ղորմութիւն կուտար սա փոքրիկ ճառն ալ մէկտեղ
կըսէր:

— Ասի Լօնկալի նոր տանուակարց կողմէն
է, երկու Ամերիկուէիք...: Տիկին Աքօթ և օ-
թէ ասիկալ, Ազէկ միաքերնիդ պահեցէք այս անուն-
բարոյ ներք և աղօթեցէք իրենց ճամբար այս իր-
կուն:

Ապա կը ձգէր կը փոխէր, առանց շնորհակա-
թեանց սպասելու. դաշտերու միջուէն, անասունե-
րու միջուէն, գիւղէ գիւղ, խրճիթէ խրճիթ կ'եր-
թար, կ'երթար, կ'երթար...: Զգլխակալ իմն էր:
Բոլոր իր անցած ճամբուն վրայ ցնծութեան ու զար-
մացման աղաղակներ կը բուէին: Այս ոսկիներն ա-
մեն, իրրեւ հրաշքով, կ'իյնային այն խեղճ ձեռքե-
րուն մէջ որք միայն ճերմակ փոքր փշիտներ ընդ ու-
ներու ստորած էին: Երէցը խենդութիւններ ալ
բրաւ, իրաւցնէ խենդութիւններ. մէյ մը նետուեր
էր, ալ անձին ճանաչումը կորուսեր էր, ինքզինքին
աէրը չէր: Անոնց անգամ կուտար որոնք չէին
խնդրեր:

Քլօս Ռիկալի պատահեցաւ, փողեմի յիսնապետ մը
որ թեւին մէկը Սէփաստորօլ թողած էր, արդէն
ճամբան աղերակ, ալեծաղիկ մաղերով, զի ժամա-

նակը կ'անցնի և Քրիստէի գինու որնն բը վազ քնդ հուսդ
պխտի ըլլան ձեր արեւորններ :

— Առէք, ըստե երէցը, ահա քսան ֆրանք :

— Քսան ֆրանք, քայց ևս բան մը չ'եմ խնդրեր
ձենէ, բանի մը պէտք չ'ունիմ : Ես իմ թնշակս ունիմ :

Իր թնշակը . . . Լճի հարիւր ֆրանք :

— Լճու տրեմն, պատասխանեց երէցը, գլանիկ
գնեցէք ասով, այլ լճու մտիկ ըրէք, ասի Ամբրի-
կայէն է . . .

Եւ նորէն կը սկսէր իր փոքրիկ ճառատանքը Լճի-
վախի նոր տանուակարց վրայ :

Խաթունիկ կնոջ մը սուն մտաւ որուն որդին նա-
խորդ ամիսը թունուդ գացեր էր :

— Է՛ նայինք, գաւակնիդ ինչպէս է :

— Գէշ չէ, տէր երէց, երէկ նամակ մը ընդու-
նեցայ. աղէկ աստղ է եղեր, գանգատ մը չ'ունի-
միայն կ'ըսէ թէ Քրուսիքներ չը կան եղեր . . .
Եւզճ ազան : Ամիսէ մը ի վեր խնայողութեամբ քիչ
մը սասկ հաւաքեցի, և կը յուսամ որ մտաերս պի-
տի կարենամ իրեն տասը ֆրանք գրկել :

— Տասնի տեղ ես սուն գրկեցէք . . . Առէք :

— Քսան ֆրանք, տէր երէց, քսան ֆրանք կու-
տաք :

— Այո՛, քսան ֆրանք կուտամ . . .

— Արդ լոյս համար :

— Շեր որդւոյն համար . . . Միայն թէ՛ աղէկ մը-
տիկ ըրէք, պէտք է գիտնաք թէ տրիկ է այս. չը
մտնաք ձեր գաւկին ալ ըսելու երբ իրեն գրէք :

Երէցը՝ քսաներորդ անգամն ըլլալով՝ կրկնեց իր

փոքր գովասանքք արկին Աքօթին և օրիորդ Բէն-
սիվալին վրայ : Ժամը վեցին տուն մտա յոգնած
հարհրած՝ այլ սիրուն ուրախութեամբ չցուած :

— Ամենքն ալ տուի, պօռայ Բօլինը տեսնալուն
պէս, ամենքն ալ տուի, ամենքն ալ :

Իրկունը նաչը բրաւ և գնաց Մարեմայ ամառն
ժամասացութիւնն ընելու, այլ երբ սեղանին վրայ
եղաւ՝ գաշնավինը լուս կեցաւ : Օրիորդ Բէնսիվալ
հան չէր այլ ևս :

Նախորդ օրուան փոքրիկ գաշնակուհին այս մի-
ջոցին մեծ փարանման մէջ էր : Իր պերեւեթի սե-
նեկին երկու բազմոցներուն վրայ երկու շրջա-
զգեստներ կը տարածուէին վէտի վէտ, ձերմակ շր-
ջազգեստ մը և կապոյտ շրջազգեստ մը : Պէթինա
կը հարցնէր իւրովի թէ այս երկու շրջազգեստնե-
րուն որը հազնի իրկունը Օրերա երթալու համար :
Երկուքն ալ սիրուն սիրտալի կը գտնէր, այլ պէտք
էր անտնցմէ մէկը ընտրել : մէկը միայն կրնար հազ-
նիլ : Յետ երկար երկուանաց՝ որոշեց որ ձերմակ
շրջազգեստը հազնի :

— Ժամը իննուկէսին՝ երկու քոյրերը Օրերայի մեծ
սանդուղէն վեր կ'երնէին : Երբ իրենց օթեակը մը-
տան, փարսզոյրը վեր կ'երնէր Այնաի երկրող ա-
րարուածին երկրորդ տեսարանին վրայ, կաքաւի
և մառչի արարուածին :

Երկու երիտասարդներ՝ Ռօթէ աք Բիւմաթէն և
Լուի աք Մաթիլլէ, գեանայարկի օթեակի մը ա-
ստջին կարգին վրայ նստած էին : Կաքաւօղ օրի-
որդները տակաւին տեսարանին վրայ չէին և այս
պարանները, ուրիշ գրազմունք չունենալով, սրահը

գիտակցով կը գրասեղինն : Օրիորդ Բէռսիզաւինն երեւոյթը երկու քինն վրայ ալ խոր ատարս որտեղ թիւն մը ըրաւ :

— Ահ, ահ, ըսաւ Բիւման թէնն, ահա տակիի ձուլիկը :

Երկու քնն ալ իրենց հայեկները (1) Պէթ ինային վրայ ազգեցին :

— Շատ շող շողուն է այս իրկունն տակիի ձուլիկը, շարայարեց Մատթիցիէ : Եւ այն քիչ մը . . . վրին գիծը . . . թեւերն ինչպէս ընդ ելաւ զեալ . . . Ինչ մասաւոր ազգիկը և արդէն ինկ կինն :

— Այո, սիրազինն . . . և ի վերայ այսր ամենայնի՛ անդոյր անխառն :

— Տասնու հինգ միլիոնն, կ'երեւոյ թէ տասնու հինգ միլիոնն ունի միայն ինքն իրեն համար, և արծաթի հանքն ալ կը բանի անդադար :

— Պէնիւլ ինն ըսաւ քսանու հինգ միլիոնն . . . և Պէնիւլ Ամերիկայի գործոց քաջ անգլեակ է :

— Քսանու հինգ միլիոնն : Ահա Ռովանէլլինն համար ազուր պանքս մը :

— Ինչպէս, Ռովանէլլի :

— Արոյց կայ թէ կինն պիտի ասնէ զ'անի իրենն թէ ամուսնու թիւնն որոշուած է :

— Ամուսնու թիւնը որոշուած է, այո, բայց Մանթէլանինն հեռ, ոչ թէ Ռովանէլլինն . . . Ահ, վերջապէս կաքաւը սկսաւ աւարիկ :

Կուսակցութիւնը գող բեցուցին : Այնքի կաքաւը միայն հինգ վայրկեանն կը տեսէ և երկու քնն ալ այդ հինգ վայրկեանին համար է որ եկած էին : Պէտք էր

(1) Lorgnettes . չիս չիս

որ պատկառանք եւ երկխոյզածութեամբ փայլելին գայն։ զի մասնաւոր բան մըն է այս՝ Օրերան յաճախող մաս մը անձանց քով, որք անձեզի պէս ճշտճըս կը խօսին՝ երբ կը փայլէ լուել մտիկ ընելու համար, եւ ընդհակառակը զարմանալի լուսթիւն մը կը պահեն՝ երբ ներելի կրնայ ըլլալ խօսիլ նայելով հանդերձ։

Այսաի գիւցազնական փողերը իրենց վերջին վառփառն (¹) արձակեր էին ի պատիւ Ռատամէսի։ Աեծսփինքաներուն առջեւ, արմաւենիներու կանաչ տերեւներուն տակ, պարուհիները կը յառաջանային շողշողալով, եւ տեսարանը կը գրաւէին։

Տիկին Աքօթ ուշի ուշով ու հաճայքով, կաքառին շրջափոխութիւնները կը դիտէր, իսկ Պէթինա՝ յանկարծ մտախառն եղեր էր, սրահին անդիլի կողմը օթեակի մը մէջ տեսներով անձնեաց երխաւորաց մը թխաթոյր դէմքով։ Օրերոց Բէնսիփալ ինքնիրեն կը խօսէր ու կը քսէր։

— Ի՞նչ ընեմ, ի՞նչ սրտեմ։ Ամուսնանամ սա հասակագեղ մանչ աղուն հետ որ հունա դէմս է կեցեր ու հայեկովը ինծի կը նայի . . . զի ահա ինծի է որ կը նայի . . . Մէկ պահեկէն՝ երբ արարուածը ընենայ կուգայ հաս, եւ երբ ներս մտնայ՝ հերիք է որ ըսեմ։ Վերաւ ընցան, ահա մեաքս . . . Ձեր կիներ պիտի ըլլամ . . . Եւ արդարեւ կը ընենայ իշխանուհի, իշխանուհի կը ըլլամ, Ռամանէլլի իշխանուհի, Պէթինա իշխանուհի, Պէթինա Ռամանէլլի։ Ազէկ կը յարմարի կար, անուշ կը հնչէ կար ականջի։ «Տիկին իշխանուհիին սեղանը պատրաստ է . . .»

(¹) Fanfare.

— Տիկին իշխանուհին վաղը առաւօտ ձի նստի՞ պիտի . . . : Արդեօք հաճոյ պիտի ըլլայ ինձ իշխանուհի ըլլալ . . . : Այն եւ ոչ . . . : Բոլոր այս երեսասարդներուն մէջ որք ի Եարիզ արտիէ մ'իվեր ըստակիս ետեւէն կը վազեն , այս Ռոմանէլլի իշխանը՝ լաւագոյնն է դարձեալ . . . : Պէտք պիտի ըլլայ որ ամուսնանալու որոշում տամ այս օրերէս մէկը . . . : Կարծեմ կը սիրէ զիս . . . Այն , իսկ ես , միթէ կը սիրեմ զինքը : Չէ , չեմ կարծեր . . . եւ որքան կ'ուզէի սիրել . . . : Մ'հ , այն , որքան կ'ուզէի . . . :

Ճիշտ այն ժամուն ուր Պէթինային աղուոր գլուխէն այս խորհրդածութիւնները կ'անցնէին , ժան՝ միայնակ իր աշխատութեան խուցին մէջ՝ գրասեղանին առջեւ նստած , կանթեղին լուսամտիփին տակ խոշոր գիրք մը , Թիւռէնի պատերազմներուն պատմութիւնը քաղուածք կ'ընէր ծանօթագրերով : Չօրագունդին փոխ-սպայներուն դասախօսութիւն մը ունէր ընելու , ուստի , խոհեմարար , հետեւեալ օրուան դասը կը պատրաստէր :

Այլ ահա , յանկարծ , իր ծանօթութեանց մէջ Նօրալինկէն , 1645 . Տիւնի մարտը , 1658 . Միւլհօսէն եւ Թիւրքհայմ , 1674-1675 . գաստեք գրած ատեն՝ աչքին դպու ուրուագիր մը . . . : Ժան բաւական ազէկ կը գծագրէր : Կնօջ պատկեր մ'եկեր ինքնիրեն՝ գրչին ապկ կեցեր էր : Ի՞նչ ընել եկեր էր հոն՝ այս րաբիկ փոքրիկ կիներ՝ Թիւռէնի յաղթութեանց մէջտեղ . եւ որն էր արդեօք . . . : Տիկին Աքսիէն էր կամ օրիորդ Բէռսիվալը . . . : Ի՞նչպէս գիտնար . . . : Այնքան կը նմանէին իրարու . . . : Եւ ժան , տքալով , տաժանելով , Թիւռէնի պատե-

բազմաց պատմութեանը կը վերադարձանք :
 Հայն այն ժայռիկներն դարձեալ՝ Քանթ անթէն ար-
 բան՝ իր ընկառնելի ժայռիկ անկողնայն առջեւ ծու-
 նըրք՝ դրած, հողւայն բոլոր դարս թեամբը երկնից
 շորհքը կը հայցէր այն երկաւ կիներուն համար որք
 այնքան քաղցր ու երջանիկ որ մը անցնել տուեր է-
 ին իրեն : Կաղօթէր Աստուծոյ որ օրհնէ արկին
 Աքօթն ի գաւախու նախ որ Նէս արտադրէ Անսիպային
 ալ ամուսին մը տայ իր սրտին համեմատ :

Ե.

Ասե՛նալ Բարիգը Բարիցիներուն էր, եւ այս
 ասե՛նը շատ հեռու չէ մե՛նէ : Հազիւ եւստուն կա՛մ
 քատուն տարի կայ : Գաղղիացիք այն ժամանակաց
 մէջ Բարիցի աէրն էին, ինչպէս Անգղիացիք Լոն-
 տօնի աէրն են, Սպանիացիք Մատրիտի եւ Ռուսիա-
 ցիք Ս. Բեթէրացու ըկի : Այն ժամանակներն ոչ եւս
 են : Ուրիշ երկիրներու համար սակաւին սահմանա-
 գրութենէր կան, Ծրանապի համար ո՞չ չը կայ սահ-
 մանադրութի : Բարից Բարեղօնեան անհուն աշտա-
 բակ մը դարձած է, համազգային եւ արեցերական
 քաղաք մը : Օտարականներն այցելելու համար մի-
 այն չեն դար ի Բարից, այլ հոն ապրելու կուգան :
 Բարիցի մէջ այժմ ունինք մէկ ուսւ դպրոցակա-
 նութիւն, մէկ սպանիական դպրոցականութիւն,
 մէկ արեւելեան դպրոցականութիւն, մէկ ամերիկ-

եան գաղթականութիւն. այս գաղթականութիւններն իրենց եկեղեցիներն ունին, իրենց սեզանաւորները, իրենց բժիշկները, իրենց օրագիրները, իրենց հովիւները, իրենց բօրերը եւ իրենց աստամեարայժները : Օտարականներն արդէն մեր ձեռքէն առած են ամենամեծ մասը եղիս սեան-Գալտին եւ Պուլզաւ-Մալգէրայի. անոնք կը յառաջանան, կ'ընդարձակին, մենք ես կ'ընկրկինք անոնց արշաւանքէն մզուած. հարկադրած ենք հայրենիքնիս թողուլ : Մենք ալ Բարիպիներու գաղթականութիւններ պիտի հաստատենք Բասսի ստաբարակին մէջ, Մօնաօ ստաբարակին մէջ, եւ այն թաղերուն մէջ որ ժամանակաւ բնաւ Բարիպ չ'էին համարուիր եւ որ այսօր ալ չ'են համարուիր բոլորովին :

Այս օտարական գաղթականութեանց մէջ՝ ամենէն բազմաթիւը, ամենէն հարուստը, ամենէն փայլունը ամերիկեան գաղթականութիւնն է : Ժամանակ մը կուգայ որ Ամերիկացի մը ինքզինքը բաւական հարուստ եղած կը գտնայ. իսկ Գաղղիացի մը՝ բնաւ երբէք : Ամերիկացին կը գաղբի յայնժամ, չունչ կ'առնէ քիչ մը, եւ՝ դրամագլուխին չը դրողքերով՝ եկամուտներուն համար ալ հաշիւ չը բռնել, ծախք ընելը գիտէ. Գաղղիացին ինչպե՛լ միայն գիտէ :

Ճշմարիտ պերճանք մը որ ունի Գաղղիացին, իր յեղափոխութիւններն են միայն : Արհեմութեամբ եւ զգօնութեամբ կը պահէ իր ինչքը յեղափոխութեանց համար, գիտնալով թէ շատ սուղի պիտի նստին անոնք Ֆրանսայի, այլ թէ՛ միտնդամայն խիստ շահեկան գործածութեանց ստիժ պիտի ըլլան դը-

բամբի : Մեր երկրին հաշուէկէ իւր երկայնածիղ փոխառութիւն մըն է մշտնջենասպէս բաց թողուած : Գաղղխացին կը ըսէ ինքնիրեն .

— Գանձենք , գանձենք , գանձենք : Այս օրերս օր մը յեղափոխութիւն մը կ'ելլայ եւ հարիւրին հինգ թուղթերը յիսուն կամ վաթսուն ֆրանքի կ'իջեցընէ : Այն սասեկն կը գնեմ : Որովհետեւ յեղափոխութիւններն անխուսափելի են , ջանանք գտնել անտնցմէ օգուտ քաղել :

Միշտ կը խօսուի յեղափոխութեանց երեսէն անանկացած մարդոց վրայ , եւ թերեւս աւելի մեծ է յեղափոխութեանց երեսէն հարստացած մարդոց թիւը :

Ամերիկացիները Բարիզի հրապարակաց շէն գիմանար : Չը կայ աշխարհի մէջ քաղաք մը ուր աւելի արտոժելի եւ աւելի գիւրբին ըլլայ շատ ստակ վաճանել : Տիկին Աքոթին ցեղն ու ծագումը մասնաւոր պատճառներ էին որոնց համար այս հրապարակները աւելի սաստիկ կը ներգործէր իրենց վրայ :

Մեր գաղթականութեանց մէջ այն որ ամենէն աւելի ազգային կերպարանք ունի Գանատան է , որ ալ եւս մերը չէ : Առաջին հայրենեաց յիշատակը գեռ հզօր ու քաղցր է Գիւլէքի ու Մօնուէալի գաղթականաց սրտին : Սիւզի Բէնսիփալ իր մօրմէն բնորովին գաղղխական կրթութիւն մը առած էր , եւ ինք ալ քոյրը կրթեր էր նոյն սէրը տալով անոր մեր երկրին համար : Երկու քոյրերը ինքզինքնին Գաղղխացի կը զգային , եւ լաւագոյն քան զ'այս , Բարիզի :

Հաղիւ միլիօնները ձեան կոյտի մը սկս թափեցան իրենց վրայ , երկուքն ալ մի եւ նոյն փափա-

քով բանուեցան . գալ բնակիլ ի Բարիդ : Չրանտան տեսնել ու գեցին որպէս կ'ուզէ մարդ իր հայրենիքը տեսնել : Պ . Աքօթ քիչ մը դէմ կեցաւ :

— Երբ ես ալ հաս չըլլամ , կ'ըսէր , երբ տարին երկու կամ երեք ամիս միայն գամ Ամերիկա անցընեմ ձեր շահերուն հակելու համար , ձեր երկու քին ալ եկամուտները կը նուազին :

— Ինչ փոյթ , կը պատասխանէր Սիւզի , հարուստ ենք , շափազանց հարուստ . . . : Երթանք , կ'ազաջեմ . . . : Այնքան գոհ պիտի ըլլանք , այնքան երջանիկ :

Պ . Աքօթ դիմու . եւ Սիւզի 1880 յունվարի առաջին օրերը՝ հետեւեալ նամակը կրցաւ գրել իր բարեկամու հույն Քաթի Նօթի մին , որ քանի տարիէ ի վեր արդէն ի Բարիդ կը բնակէր .

«Յայտն ինչեմ , որչառեցան . Ռիչառ Հանեցաւ : Ապրիլ ամսուն կը հասնիմ Բարիդ ու կ'ըլլամ նորէն Գազզիացի : Մեր ի Բարիդ գետեղման համար պէտք ըլլալիք ամեն պատրաստութիւնները ստանձնել առաջարկեցիք ինձ . եւ ես որովհետեւ կարի յոյժ անպատկան անդգոյչ ոմնեմ . . . ուստի կ'ընդունիմ ձեր առաջարկութիւնը :

«Կը բազմամ որ սաքս Բարիդ գրածիս պէս՝ կարենամ փայտել Բարիդը , շը փճացնել առաջին ամիսը օթ սցարարներու , կառարարներու , ձիազաճատներու իրանութները երթալ գալով : Կ'ուզեմ որ՝ երկաթուղիէն իջնալուս՝ կայարանին բակին մէջ գրտնեմ իմ կառքս , իմ կառավարս իմ ձիերս : Կը փափաքիմ նաեւ , այն օրը , ձեզ ինձ սեղանակից ունենալ իմ ջանս մէջ : Վարձեցէք կամ գնեցէք ապա-

րան մը . ծառաներ քանեցէք . կառքերը , ձիերը , սպասհանդերձները ընտրեցէք : Բոլորովին ձեր նաշակին կը յանձնեմ : Միայն թէ սպասհանդերձները կապոյտ ըլլան . այսրան : Այս ատր Պէթինայի խնդրանօքն աւելցուցի , որ ուսիս վրայէն կը նայի թէ ինչ կը գրեմ ձեզի :

«Միայն եօթը հոգի կը բերենք հետերնիս ի Փրբանաս . Ռիչարը , իր սենեկի սպասաւորը . Պէթինան ու ես , մեր նաժիշաները . աղայոց երկու մանկամուները . եւ երկու պայիկներ (¹) Թօպի եւ Պօպի , որք ձիով ետեւնուս կուդան . քիչ են որք անոնց պէս քաջ հեծնան ձի . . . Իրանցնէ երկու սիրոյ ժպտաներ . մէկ հասակ , մէկ ձեւ , եւ գրեթէ մէկ գէմք . Բարիցի մէջ երբէք չէինք կրնար գրանալ սցապէս երկու ամու ձորակեր :

«Մնացեալ ամենը , իր եւ այր , կը թողուք ի նիւ-եօրք . . . Ձէ , ոչ ամեն մնացեալը , շորս փարբիկ պէշասպիկներ կը մտնայի կոր , քառեակ գոհարիկներ , թանաքի պէս սեւ , շորան ալ շորս սրբունքներնուն վրայ սպիտակ նիշերով . սիրտերնիս չը տանիր որ դատուինք անոնցմէ : Տիւխի մը կը լըծենք գ'անոնք , սիրուն կ'ըլլայ : Պէթինան ու ես խիստ աղէկ կը վարենք քառաձի կառք : Կիներ կրրնան , այնպէս չ'է , քառաձի վարել , ստանց մեծ գայթակղութեան տեղի տալու , Պուլօնեի սուրակին մէջ , առաւօտուն կանուխ : Հոս՝ կ'ըլլայ :

«Մանասանդ , սրբեցեալ գ'իմ Բաթի , ստակը հաշուով մի գործածէք . . . կենդ խենդ րաներ բրէք . գ'այս միայն կը խնդրեմ ձենէ : »

(¹) Boy .

Նոյն օրն ուր Գիւղիին Նօսթօն այս նաանակը կը ստանար՝ կառնըվիլ անուն մարդու մը սնանկութեան չափը կը տարածուէր Բարիզի մէջ՝ որ խաչոր խաղացող մըն էր եւ որուն քիթը հոս չէր առեր։ այսինքն՝ վարի գործ ըրեր եր երբ հարկ էր որ վերի գործ ընէր։ Այս կառնըվիլը, վեց շաբաթ առաջ, նորդնոր ապարան մը գացելի հաստատուելի էր, որն որ ուրիշ պակասութիւն չունէր բաց միայն շափաղանց շքեղութիւն մը։

Տիկին Նօսթօն վարձու մուրհակ մը ստորագրեց, — տարեկան հարիւր հազար ֆրանք, — այն արտօնութեամբ որ առաջին տարուց շրջանին մէջ կարենայ երկու միլիոնի ծախու առնել։ Քաջարուհտա օթոցարար մը յանձն առաւ բարեքել, ամաքել պոստու ու շառաչոս կահերու տարապայման պահուստները։

Այս որ եղաւ, Գիւղիին Աքօթի բարեկամունչին՝ բարերազուտութիւն ունեցաւ, առաջին նուագաւ, ձեռք ձգելու երկու ջոջ արուեստագէտներ, առանց որոց անկարելի է մեծ տուն մը հիմնել եւ յառաջ վարել։

Նախ՝ առաջին կարգի խոհարար վարպետ մը⁽¹⁾ որ նոր ձգելու ելեր էր Սէն-Ճէն մէնի արուարձանին մէջ հինաուուրց ապարանք մը, ի մեծ ցաւ սրտին, զի ազնու ապետական գղացու մներ ունէր։ Քիչ մը ծանր կուգար իրեն երթալ քաղքենիներու, օտարականներու տուն ծառայել։

— Երբէք, բաւ Գիւղիին Նօսթօնին, չէի թողուր պարօճուհի Գիւղիին ծառայութիւնը, եթէ իր տանը ընթացքը շարունակած ըլլար։ . . . այլ պարօճուհի

(1) Chef.

(2) Recette (?) Budget

տիկինը շորս զաւակ ունի. . . երկու մանչ զաւակ
 որոնք յիմարտ թիւններ ըրին . . . եւ երկու աղջիկ
 որք քիչ ատենէն անուսնանալու տարիքը պիտի
 հասնին: Պէտք պիտի ըլլայ զ'անոնք օժտել: Վեր-
 ջնայէս պարօնուհի տիկինը հարկադրած է քիչ մը
 կնարել⁽¹⁾ ինքզինքը, հետեւաբար այն առնը ոչ եւս
 բաւական կարեւոր է ինծի համար:

Այս նշանաւոր վարպետը իր պայմանները գրաւ-
 թէպէտեւ շահագանց, սակայն չը սարսափեցուցին
 տիկին Նօթ Օնը, որ զիտէր թէ՛ առջեւ ի մարդը
 սակեամեծ արժանեաց աէր մարդ մըն է. իսկ նա,
 որչափ տալէ առաջ, խնդրեց որ թող արուի իրեն
 Նիւ-էօրք հետագիր քաշելու: Կ'աղէր տեղեկանալ
 թէ որպիսի անձինք էին այդ Աքօթները: Նպաս-
 տաւոր պատասխան առաւ. ուստի ընդունեց տի-
 կին Նօթ Օնի առաջարկութիւնը:

Երկրորդ ջոջ արուեստագէտը՝ շատ հազուադիւս
 ու շատ մեծ կարօջու թեան աէր ձիամարդ մըն էր,
 որ հարստութիւնը շինելէն ետքը՝ գործէ քաշուեր
 էր: Բայց եւ այնպէս հաճեցաւ տիկին Աքօթի ա-
 խառները կազմակերպել: Այնպէս որչափեցաւ թէ՛
 ազատ պիտի ըլլայ իր հաւնած ձիերը գնելու, թէ՛
 սպասհանդերձ չը պիտի հազնի, թէ՛ ինք պիտի
 քնարի կառավարները, հարաւերը եւ ձիապանները.
 թէ՛ երբէք տասնուհինգ ձիէն պակաս չը պիտի գրա-
 նուի ախտին մէջ, թէ՛ ընաւ առուտուր չը պիտի
 ըլլայ կառարարին եւ թ ամբողորձին հետ առանց
 իր միջնորդութեան եւ թէ միայն առաւ օրները պի-
 տի նստի կառքին գահակը⁽²⁾: Բայցիկ հազարստով,

(1) Resserrer. (2) Siège. (նշանակել)

տիկիններուն ևւ. աղայոց երասանակ վարել զ աս տա-
լու համար, եթէ հարկ ըլլայ :

Յոհարարացեալը կրակարաններուն գլուխը ան-
ցաւ, ախտագիտն ալ ախտներուն : Մեացածը
ստակի խնդիր էր, ևւ. տիկին Նօթօն այս նկատ-
մամբ իր լիազօր իշխանութիւնը կատարելագէտ ի
գործ գրաւ : Իր սուած հրահանգացը համեմատ
վարուեցաւ : Այս երկու ամսուան կարճ ձիջոյին՝
ճշմարիտ հրաշալիք գործեց, որպէս զի տիկին Աքօ-
թի բնակութիւնը բացարձակ կերպով անթերի ևւ
անբառօքաւ ըլլայ :

Եւ անա ինչպէս, երբ՝ 1880 ասուիլ 15 ին՝ Պ.
Աքօթ, Սիւզի ևւ Պէթինա՝ Հափրէն գալով՝ ճկարն-
թացէն իջան ժամը շորուկէսին Սէն-Լազարի կա-
յարանը, տիկին Նօթօնը գասն հոն, որ ըսաւ ի-
րենց :

— Քայլ չնիզ հոն բակն է : Քայլ չին ետին լանտօ
մը կայ աղայոց համար, ևւ լանտօին ետին հանրա-
կառք մը ծառայներուն համար : Երեք կառքերն ալ
ձեր փակագիրն ունին, ձեր կառավարները, ևւ ձեր
ձիերը : Միւսիլլօ փողոցը՝ 24 թիւն է ձեր բնակու-
թիւնը, ևւ աւասիկ ձեր այս իրկուան կերակուրին
ցուցակը : Երկու ամիս սուաջ գիտ հրա իրեցիք,
կ'ընդունիմ ձեր հրաւէրը ևւ կը համարձակիմ սաս-
տանտ հինգ հոգի ալ հետս բերել ձեզի : Ամեն բան
ևւ կը մատակարարեմ ահա, նոյն իսկ բազմական-
ներն ալ . . . Մի վրդովիք, ամենքն ալ կը ճանչ-
նաք, ամենքն ալ ձեր ևւ իմ բարեկամներն են . . .
ևւ, այս իրկուրնէ պիտի կարենանք գասել ձեր
խոհարարին արժանիքը :

բողները ալ ետեւեմն չեն դառնար ինծի նայիր ,
հասկցայ թէ ամեն բան ընկած է :

Ասանկ պարագայի մէջ խահակերիկներու կարծի-
քը՝ ծխան մաքրողներուն կարծիքը կ'արժէ . . . : Ա-
մեն բան ընկած չէր Սիւզիին եւ Պէթինային հա-
մար . ընդհակառակը ամեն բան նոր կը սկսէր :

Հինգ վայրկեան վերջը՝ տիկին Աքօթին կառքը
սուլվա Օսմանէն վեր կ'երնէր երկու խեչակաց
յասի ու նուագայարմար դռնի մամբ : Բարիզի մէջ
երկու Բարիզուհի աւելցած էր :

Անմիջապէս ու վճռողապէս՝ արագ շանթի սղո՝
յաջողեցան տիկին Աքօթ եւ օրիորդ Բէնսաբալ : Բա-
րիզի գեղեցկութիւնները դասակարգեալ ու ցու-
ցակեալ չեն որպէս Լոնտանի գեղեցկութիւնքը : Բա-
րիզի գեղեցիկ կանայք իրենց կենդանապիրտերը
չեն հրատարակել տար պատկերազարդ լրագրաց
մէջ եւ չեն թողուր որ իրենց լուսանկարները թըղ-
թափանաաներու խանութները ծախուին . . . սա-
կայն միշտ կայ փոքրիկ սալարակոյց մը քսանի չափ
կիներու՝ որք բարիզեան շնորհքը , գեղն ու վայել-
չութիւնը կը ներկայացնեն , որ այս կիները , սաս-
տաններկու տարի ծառայութենէ վերջը , պահեափ
չըջանին մէջ կ'անցնին , նոյն եւ նման ծերացեալ սա-
լարաց պէս :

Սիւզի եւ Պէթինա անմիջապէս անդամ եղան այս
փոքրիկ սալարակոյցին : Քսանուչորս ժամու մէջ ե-
զաւ կատարեցաւ , եւ ոչ իսկ քսանուչորս ժամ , զի
հետեւեալ օրն իսկ ուր Բարիզ հասան առաւօտեան
ժամ ութէն մինչեւ կէս գիշեր կատարեցաւ ամեն
բան :

Երևակայեցէք տեսակ մը հուրիական փոքրիկ խաղ երեք արարուածով եւ որուն յաջողութիւնը տեսիլէ տեսիլ կերթայ ու կը մեծնայ :

Ա. Պտոյտ մը ձիով, առաւօտուն ժամը տասնին, Պուլնեի պուրակը, Ամերիկայէն բերուած երկու սխրալի ճորտիկներով :

Բ. Պտոյտ մը սուքով, ժամը վեցին, արասիաներու ծառադաշտն մէջ :

Գ. Երևոյթ մ'Օրերան, իրկունը ժամը տասնին, տիկին Նօթօնի օթեակին մէջ :

Երկու նորունիներն անմիջապէս ակնանիշ եղան ⁽¹⁾ ու արժէւորեցան ⁽²⁾, որպէս եւ արժանի էին, այն եռսուն կամ քառսուն անձանցմէ որք տեսակ մը խորհրդաւոր տեսան կը կազմեն եւ որք յանուն համայն Բարիգլի անդառնալի վճիռներ կ'արձակեն : Այս եռսուն կամ քառսուն անձնք՝ է որ երբեմն ըստ քմաց կ'ենեն գրգանոյշ ⁽³⁾ կը հաշակեն կին մը որ յայանապէս տղեղ է : Բաւ է այն : Այն օրէն սկսեալ այն կինն ամենուն գրգանոյշ կ'երևունայ :

Երկու քրօջ գեղեցկութիւնը անվիճելի էր : Առաւօտուն հիացան իրենց նազանքին, վայելչութեանն ու շուքին : Կէս օրէն ետքը ըսին թէ՛ քայլուածքնին կը նմանի երկու մատաղասի գիշուհեաց քաջորտչ ու խիզախ քայլուածքին : Իսկ, իրկունը, միաձայն գոչեցին ամենքը թէ՛ մտացական ինչ էր ուսոցն անաղօտ կատարելութիւն : Կապը վառարկուած էր : Ա՛լ անկէ ետքը՝ համայն Բարիգը՝ այս

(1) Etre remarqué ակնանիշ ըլլալ, Remarquable ակնանաւոր :
(2) Etre appréciée արժէւորիլ Appréciation արժէւորում. (3) Délicieuse. գրգանոյշ :

երկու քրօջ վրայ այն աչքերով նայեցաւ որոնցմով նայեր էր Ամսթերտամ փողոցին խաչակերպիք. համայն Բարիզը կրկնեց զոր բացազանչեր էր նա ծօ՛. յայտնի է որ աշխարհի սովորութեանց պահանջամ այլափոխութեամբքն ու ձեռնութեամբք :

Տիկին Աքօթին սրահը անմիջապէս ձեռնու կերպ առաւ . . . : Անոնք որ սովորած էին երթալ երեք կամ չորս Ամերիկացոց մեծ տուները, փոխադրեցան խմբովին Աքօթներուն տունը, որ իրենց բնօգուներութեան առաջին չորեքշաբթին երեք հարիւր անձինք ներկայ գանուեցան : Իրենց ախու մըր՝ արագ արագ՝ ընդարձակեցաւ : Իրենց յաճախորդներուն մէջ ամեն տեսակէն կը գտնուէր : Ամերիկացիներ, Սպանիացիներ, Իտալացիներ, Հունգարացիներ, Ռուսիացիներ եւ նայն իսկ Բարիզեցիներ :

Տիկին Աքօթ՝ իր պատմութիւնը ըրած ատեն՝ ամեն բան ըսած չէր Քանթանթէն արքային . . . երբէք ամեն բան չըսէր մարդ : Գիտէր թէ ինչ անուշիկ էր, կ'ախարժէր որ տեսնեն զայն ամենքը, ու չէր խտտեր որ ըսեն նաեւ իրեն . . . : Ի մի բան կին էր նա պշրանոյշ⁽¹⁾ : Բարիզուհի կ'ըլլար եթէ այնպէս չ'ըլլար : Պ. Աքօթ լիուլի վտառակութիւն ունէր կեօջը վրայ կը կատարեալ ազատութիւն արւած էր իրեն : Ինք քիչ անդամ կ'երեւնար . . . : Մեծողի մարդ մըն էր որ տարտամ իմն շքմարած կը զգար ինքզինքը այսպիսի ամուսնութիւն մը ըրած ըլլալուն համար, այնքան արծաթի հետ միաւորութուն համար : Գործքի ճաշակ ունենալով հաճոյք կը զգար բոլորանուէր տալով ինքզինքը՝ ձեռքն ունե-

(1) Coquette պշրանոյշ, Coquetter պշրել :

ցած երկու անբաւ հարատու թիւները յանձանձելու ,
զ'անոնք անեցնելու եւ ամէն տարի իր կեօջ ու քե-
նիին բսելու :

— Անցեալ տարուքնէ աւելի հարուստ էք այս
տարի . . . :

Բաւական չբսեպելով մեծ խմատու թեամբ ու ճար-
պիկու թեամբ խնամելն Ամերիկայի մէջ թողած շա-
հերը , Ֆրանսայի մէջ ալ մեծ ամեծ գործերու ձեռ-
նարկեց , եւ յաջողեցաւ ի Բարիզ , ինչպէս յաջողած
էր ի Նիւ-Եօքք : Ստակ շահելու համար՝ ոչինչ այնչափ
կը յաջողի որչափ ստակ շահելու պէտք չ'ունենալը :

— Տիկին Աքօթին պաշտօն եւ մեծարանք մատուցին
անհնարին շատ . . . ամեն լեզուով քծնեցան . գաղ-
զիերէն , անգղիերէն , իտալերէն , սպաներէն . . . զի
այս շորս լեզուներն ալ գիտէր նա . . . եւ ահա ա-
ռաւելու թիւն մ'ալ սրունին օտարու հիք խեղճ Բա-
րիզու հեաց վրայ , որք ընդ հանրապէս միայն իրենց
մայրենի լեզուն գիտեն եւ ընդ ազգ ային տարօր-
նաց վայելքը չ'ունին :

— Տիկին Աքօթ փայտ չ'առաւ ձեռքը դուրս վանե-
լու համար : Տասը , քսան , եռասուն երկրպագու ու-
նեցաւ միահաղոյն : Ոչ ոք ուրիշներէ վերադաս ըլ-
լալու պարծանքով կրցաւ պարծիլ . ամենուն միեւնոյն
ընդ գիտու թիւնն ըրաւ , սիրուն , խայտախախդ , ծի-
ծաղաղէմ . . . Յայանի եղաւ թէ կը գրօսնէր
այս խաղով եւ վայրկեան մը լուրջ բանի տեղ չէր
գրած զ'այն : Կը խաղար զուարճանալու համար ,
ի պատիւ եւ առ սէր արուեստին : Պ . Աքօթ բնաւ եւ
ոչ իւրք անհանգիստ չ'եղաւ երբէք . կատարելապէս
իրաւունք ունէր հանգիստ ըլլալու . . . : Լաւ եւս , կը

հրճուէր նա իր կնոջ յաջողութիւնները տեսնելով . երջանիկ էր զ'անի երջանիկ տեսնելով : Կարի կը սիրէր զնա . . . քիչ մ'առելի որքան նա զ'ինքը կը սիրէր : Նա՛ շատ կը սիրէր զ'ինքը եւ ահա այսքան միայն : Մեծ անջրպետ կայ շահին եւ կտրիին մէջ , երբ այս երկու մահբայները սիրեւէ բային հետ գործածուին :

Իսկ Պէթինային շորս կողմը ուրիշ բան չէր այլ խել խօլ շրջադարձ մը , գիւական ուրբ մը : Այն ինչ հարստութիւն , այն ինչ գեղեցկութիւն : Օրիորդ Բէռսիփալ ապրիլ 15 ին Բարիզ եկեր էր . տասն ու հինգ օր չէր անցեր՝ որ զինքը ամուսնութեան ուզողները սկսեր էին տեղալ : Այս առաջին տարւոյն շրջանին մէջ , — Պէթինա այս փոքրիկ հաշիւը շատ ճշգումբեամբ բռնելով գուարճացեր էր , — այս առաջին տարւոյն շրջանին մէջ , պիտի կրնար , եթէ ուզէր , եստուն եւ շորս անդամ ամուսնանալ . . . եւ ի՛նչ պէսպիսութիւն հետամուտներու (1) :

Իր ձեռքը խնդրեցին՝ երիտասարդ աքսորելոյ մը համար՝ որ ինչ ինչ պատահականութեանց մէջ կրնար ի գահ բարձրանալ , գահն այն արդարեւ խիստ փոքրիկ , այլ գահ մը սակայն :

Իր ձեռքը խնդրեցին՝ երիտասարդ գուքսի մը համար , որ արքունեաց մէջ մեծ ոմն պիտի ըլլար , երբ Ֆրանսան , — եւ ասի անխուսելի իմն էր , — ճանչնար իր սխալանքը եւ գլուխ ծռէր իր օրինաւոր ակերբուն առջեւ :

Իր ձեռքը խնդրեցին երիտասարդ իշխանի մը համար որ գահոյից պատուանդաններուն վրայ իր

(1) Prétendant. (Սէլանու)

սահմանեալ տեղն ունէր, երբ Գրամսան, — եւ ասի
անխուտելի իմն էր, — Նարսիզ օճեան աւանդութեանց
չգիտան յօղէր նորէն :

Իր ձեռքը խնդրեցին երխասարդ հանրապետա-
կան երեսփոխանի մը համար, որուն սկզբնաւորու-
թիւնը շատ փայլուն եղիւր էր խորհրդարանին մէջ,
եւ որուն վերապահեալ էր ապագային մէջ շքեղ
ճակատագիր, զի Հանրապետութիւնը՝ անքակտելի
հիմանց վրայ հիմնուած էր այժմ Գրամսայի մէջ :

Իր ձեռքը խնդրեցին՝ երխասարդ բարձրաստի-
ճան Սպանիացիի մը համար, եւ իրազեկ ըրին զին-
քը որ ամուսնութեան գաշնազրին երեկոյթի հան-
գէսը տեղի պիտի ունենայ թագուհւոյ մը պալա-
տին մէջ որ Յաղթութեան կամարէն շատ հեռու չը
բնակիր . . . Ուղղօք անոր հասցէն Պօթէնի սարե-
ցոյցին մէջ ալ կը գտնէ . . . զի թագուհիներ կան
այսօր որոնց հասցէն կը տեսնեա Պօթէնի մէջ, Նօ-
տարի մը եւ խտտեղէն ծախօղի մը հասցէին մէջ
տեղ : Միայն Գրամսայի թագուորներն են որ ալ
Գրամսայի մէջ չ'են բնակիր :

Իր ձեռքը խնդրեցին Անդղիացի լորտի մը որդ-
ւոյն համար եւ Վիլնենայի աւագածոզովին անդա-
մի մը որդւոյն համար : դարձեալ Բարիլլի սեղա-
նաւորի մը որդւոյն համար եւ Ռուսիացի գետազա-
նի մը որդւոյն համար : նոյնպէս Հունգարացի կոմ-
սի մը եւ Իտալացի իշխանի մը համար . . . եւ նոյն
խոյ մանր մունր երխասարդ բարեքիչ անձանց
համար որ ոչինչ էին, ոչինչ ունէին, ոչ անուն, ոչ
հարստութիւն . այլ Պէթինա հաճեր էր անոնց հետ
վալա մը գտանալ, եւ անոնք ալ, անդ իմադրելի

կարծեցով իրենք զ'իրենք, այնպէս կը յուսային թէ Պէթինային փոքրիկ սիրտը բարախեր էր իրենց համար :

Ոչ մէկուն համար բարախած էր մինչեւ ցարգայն փոքրիկ սիրտը, եւ պատասխանն ամենուն համար մի եւ նոյնն եղած էր :

— Ո՛չ . . . ո՛չ . . . Դարձեալ ո՛չ . . . Եւ միշտ ո՛չ :

Այճախ վերոյիշեալ ներկայացումէն քանի մ'օր ետքը, երկու քոյր բաւական երկար խօսակցութիւն մ'ունեցեր էին մէջերնին ամուսնութեան այս մեծ, այս յաւիտենական խնդրոյն վրայ : Անուն մը արտասաներ էր արկին Աքօթ, զոր օրիորդ Բէնսիփալ մերժեր հետտեր էր հաստ, եւ ազգու կերպով :

Եւ Սիւզի խնդարով ըսեր էր իր քրօջ .

— Սակայն, Պէթինա, վերջապէս պիտի հարկադրիք ամուսնանալ . . .

— Այո, անտարակոյս . . . Այլ սրշտի ցաւ պիտի ըլլայ ինձի, Սիւզի, եթէ առանց սիրոյ ամուսնանամ . . . Ինձի այնպէս կը թուի թէ՛ այդ նման բանի մը հաւանելու համար, պէտք է պատուած ազջիկ մեռնելու վտանգին մէջ տեսնեմ ես զ'իս . . . եւ այն տեղուանքը չ'եմ :

— Չէ՛, չ'էք տակաւին :

— Սպասենք ուրեմն, սպասենք :

— Սպասենք . . . Այլ, բոլոր այս սիրարկուններուն մէջ՝ որք տարիէ մ'ի վեր ետեւնիդ ձգեր ընդ քարշ կ'ածէք, շատ շնորհքով շատ սիրուն անձեր ազկային, եւ յիրաւի քիչ մը տարօրինակ բան է որ առանց մէջէն ոչ ոք . . .

— Ո՛չ ոք . . . Սիւզիդ իմ ո՛չ ոք, բացարձակա-

պէս ոչ : Ինչո՞ւ պիտի չ'ըսեմ ձեզի ճշմարիտք : Յան-
ցանքն իրեն նոյն է արդեօք : Արդեօք ձախազակի
վարուեցան : Աւելի ազէկ վարուելով՝ կրնային սրբ-
տիտ ճամբան գանձել : Կամ թէ իմն է արդեօք յան-
ցանքը : Չ'ըլլայ՞ որ այս սրտիտ ճամբան ելլայ ան-
շահ ճամբայ մը ըլլայ խորտ ու բորտ, ժէպուտ ան-
մատոյց, եւ ընդ որ ոչ ոք պիտի անցնի երբէք :
Չ'ըլլայ՞ շարանձիկ՝ շոր սրտով՝ պզտիկ արարած
մ'եղած ըլլամ, պաղ արիւնով, ու երբէք չը սիրե-
լու դատասպարուեալ :

— Չ'եմ կարծեր . . .

— Եւ ոչ ես . . . այլ՝ մինչեւ ց'արդ՝ այդ է սակայն
ահա իմ պատմութիւնս : Չէ՛, բան մը չը դգացի որ
նմանէր սիրոյ . . . կը ծիծաղիք դուք . . . եւ կը
գուշակեմ թէ ինչո՞ւ կը ծիծաղիք . . . Կ'ըսէք դուք
ինքնին . «Տեսէք սա պզտիկ ազջիկը՝ որ սիրելն
ինչ բան ըլլալը գիտնալու յաւակնութիւնն ունի :
Իրաւունք ունիք, չ'եմ գիտեր . . . այլ կը մակարե-
րեմ քիչ մը : Սիրելն այն չ'է, Սիւզիդ իմ, որ անձ
մը նախադասել ամենուն եւ ամենայնի :

— Այո՛, այդ իսկ է :

— Այն չ'է որ կարելի չ'ըլլայ ձանձրանալ այն
անձը տեսնելով եւ լսելով : Այն չ'է որ դադրել ի
կենդանութենէ երբ նա չ'է ներկայ եւ իսկոյն կե-
նաց վերադասուալ, երբ վերատին նա երեւնայ, այս
չ'է մի սէրը :

— Ո՛հ, ո՛հ, ասի մեծունակ սէր է :

— Լա՛ւ ուրեմն . ահա սէրն որ ես կ'երազեմ . . .

— Եւ ահա այս սէրն է՞ որ չը դար :

— Ինչու ամենեւին . . . մինչեւ ց'արդ : Եւ սա-

կայն կայ եւ է այն անձն որ նախադասած եմ ամենուն եւ ամենայնի. . . . Գիտէ՞ք ո՞վ է :

— Չէ, չեմ գիտեր. . . այլ կը մտկարերեմ քիչ մը. . . :

— Այո՛, դուք էք, սիրեցեալդ իմ, եւ թերեւս դուք էք, շարքուրիկ, որ դիւս յայս կէտ անդգայ եւ անդու ի կը ընէք: Կարի շատ կը սիրեմ զձեզ: Լի պատարուն, սիրան իմ: Ընդոր բովանդակ դըրուեցիք դուք դ'անի, ալ ուրիշ տեղ չը կայ: Նախադասել դ'այլ ոք ձեզի: Սիրելի՛ դ'ոք ձեռնէ աւելի. . . Երբէք պիտի չը կարենամ ես դ'այդ. . . :

— Օ՛ն թէ այո՛:

— Օ՛ն թէ ո՛չ. . . . Ուրիշ կերպ սիրելի. . . թերեւս. . . այլ աւելի, ո՛չ: Թող դ'այդ չ'ակնկալէ այն պարտնը որուն կը սպասեմ եւ որ չը դար:

— Մի վախճաք, ո՞վ իմ Պէթիկա: Ձեր սրտին մէջ պիտի ըլլայ տեղ ամենուն դ'որս պէտք է որ սիրէք, ձեր ամուսնոյն, ձեր զուտկաց, եւ այս այնպէս որ ես ալ բան մը չը կորսնցունեմ, ես, ձեր ծեր քուրիկը. . . : Շատ փոքր է սիրտը, եւ շատ մեծ է:

Պէթինս գորովանօք գրկախառնեցաւ քրօջը. յետոյ՝ այնպէս մնալով փողաքշտա, գլուխը Սիւզիին ուսին վրայ:

— Սակայն՝ եթէ ձանձրութիւն է ձեզի դիւս հաս ձեր քով պահել, եթէ շատապ ունիք ինէ ազատելու, գիտէ՞ք ինչ կը ընեմ: Այս պարտններուն մէջէն երկուքին անունները կողովի մը մէջ կը դնեմ եւ բազդիս կը քաշեմ. . . : Անոնց մէջ երկուք են որք, եթէ նեղը մնամ, բացարձակապէս անախորժ չեն ըլլար ինծի:

— Ո՞ր երկու քր :

— Բնառեցէ՛ք . . . :

— Ռօմանէլլի իշխանք . . . :

— Եւ այդ մէկ . . . : Իսկ միւսը . . . :

— Պ . տը Մօնթէսան . . . :

— Եւ այդ երկու : Այս իսկ է . այս , այս երկու-
քը ընդունելի կրնան ըլլալ , բայց միայն ընդունե-
լի . . . եւ ասի բաւ չ'է :

Ահա ասոր համար Պէթինա անհնարին անհամ-
բերութեամբ կը սպասէր այն օրին ուր Լօնկվալ
պիտի երթային ու տեղաւորուէին . . . : Ինքզինքը
քիչ մը յափրացած կը գգար այնքան գուարճա-
թիւններէ , այնքան յաջողութիւններէ , եւ այնքան
ամուսնական առաջարկութիւններէ : Հասած օրէն՝
Բարիդի յորձանքին մէջ բանուած ու ալ չ'էր կրը-
ցած ձողողրի : Ժամ մը գուլ ու գաղար չ'ու-
նէր . . . : Պէտք կը գգար , որ մնայ ինքն իրեն , մի
միայն իրեն , գոնէ քանի մը օր , որ անձն անձին
ողջ ընձեւ ընէ ու խոճոճէ պարսպով , գիւղական
կենցաղին կատարեալ հանդարտութեան ու կատար-
եալ առանձնութեանը մէջ , որ ինքն իրենն ըլլայ
գերջապէս . . . :

Ուստի Պէթինա ուրախ եւ գուարթ էր , յունիս
14 , կէս օրին , կառախու մըը մտած ասան որ գ'ին-
քըն ի Լօնկվալ պիտի սանէր : Երբ ինքզինքն առան-
ձին տեսաւ քրօջը հեռ՝ քուրէի մը մէջ .

— Ա՛հ , գոչեց , սրքան գոհ եմ : Շունչ տանեմք
քիչ մը : Չեղի հեռ ասոր օր գլուխ գլխի պիտի
սանք . գի Նօնթօններն ու Թիւսներնեքը ամուսն
25 ին միայն պիտի գան , այնպէս չ'է :

— Այո, ՉՏ ին միայն :

— Կեանքը բնիս ձիւս վրայ, կառքի մէջ, անտառներու մէջ, դաշտերու մէջ պիտի անցընենք : Տասր օր ազատութիւն : Եւ, այստասր օրուան մէջ, չիք սիրարկու : չիք սիրարկու : Եւ այս բոլոր սիրարկուները, աէր Աստուած, ինչիս են սիրահար : Անձիս թէ ստակիս : Ահա գաղտնիքը, անթափանցելի գաղտնիքը :

— Մեքենան սուլեց, կառախու մըր դղրդեցաւ յամբարար : Կենդուկ գաղտնար մը անցաւ Պէթինար յին գլխէն, կառքին դռնէն վար հակեցաւ եւ գոչեց, ձեռքովը փոքրիկ բարեւ մ'ալ աւելցնելով խոսքերուն :

— Մնաք բարով սիրարկուներս, մնաք բարով :

Ապա խստապոյթ նետուեցաւ քու բէին մէկ անկիւնը, խենդի պէս խնդարով :

— Ո՛հ, Սիւզի, Սիւզի :

— Ի՛նչ կայ որ :

— Ձեռքը կարմիր դաշակ բռնած մարդ մը . . . Ձիս տեսն : Լսեց ձայնս . . . Եւ անանկ զարմանալու կեցալ մը ըրաւ որ . . .

— Ի՛նչ անխելք էք :

— Այո, իրաւ է, որ ասանկ կառքին դռնէն դուրս կը սփռամ . . . բայց ո՛չ որ երջանիկ եմ մտածելով թէ միայնակ պիտի սպրինք, երկուքս ի միասին, ամուրիք մնաւորիկ :

— Մի՛նաւորիկ . . . մի՛նաւորիկ . . . Ո՛չ այնքան մի՛նաւորիկ : Այսօրու ընէ՛ սկսեալ երկու հոգի պիտի ունենանք իրկուան ճաշին :

— Ահ, իրաւ . . . այլ այդ երկու անձինքը Խորէն

տեսնալուս չը պիտի նեղանամ . . . Այո՛, շատ գո՛հ
պիտի ըլլամ ձերունի երէցը նորէն տեսնելով, և
մանաւանդ երիտասարդ սպայն . . . :

— Ի՛նչպէս, մանաւանդ :

— Անտարակոյս . . . վասն զի այնքան սրտաշարժ
էր ինչ որ պատմեց մեզի անցեալ օր Սուվինիի
նօտարը, այնքան ազէկ ինչ որ այդ մեծ հրեատար-
ընն ըրեր է երբ պզտիկ է եղեր, այնքան ազէկ,
այնքան ազէկ, որ այս իրկուն մէկ առիթը պիտի
բնառեմ ու իմ զգացումս ըսեմ իրեն այս մասին . . .
և այդ առիթը պիտի գտնեմ :

Յեապ Պէթինա՛ յանկարծ խօսքին ընթացքը փո-
խելով .

— Երէկ էտփարսին հեռագիր քաշուեցան ա պէ-
շտապիկներուն համար :

— Այո՛, երէկ, ճաշէն առաջ . . . :

— Ո՛հ, թողէք որ ևս փարեմ ձիրքը մինչեւ զըզ-
եակ, սրչափ պիտի զուարճանամ եթէ անցնիմ ա-
նանկ քաղքին մէջէն ու քոյրածեւ շրջան մ'ընելով
մտնամ ասնք բակը փառասր կերպով, առանց
կառքին ընթացքը յամբացնելու, մինչեւ սանդուղին
առջևը . . . Ըսէք . . . կը հանիք, այնպէս չէ՛ :

— Այո՛, այո՛, շատ ազէկ, դուք պիտի փարէք
պէշտապիկները :

— Ախ, ինչ անուշիկ էք, Սիւզիդ իմ :

Էտփարս՝ ախառապեան էր : Երեք օրէ ի վեր եկած
էր ի գրեակ՝ կառքերը զեանգելու և ախառներուն
սպասը կազմաւորելու համար : Բարեհաճեցաւ ան-
ձամբ տիկին Սքօթին և օրիորդ Ռէոսիփալին ընդ-
առաջ գալ : Չորս պէշտապիկները բերաւ՝ ճիւլին

լծուած : Կայարանին գաւթին մէջ կը սպասէր , խուսն բազմութեան հետ մէկտեղ : Կրնայ ըսուիլ թէ Սուվինեի ամբողջ հոն էր : Պէշասպիկներուն անցը՝ քաղքին մեծ փողոցին մէջէն՝ մեծ իրարանցում հաներ էր : Բնակիչները , առներնուն դուրս խուժեր էին , եւ անյազարար իրարու կը հարցընէին ու կ'ըսէին :

— Ի՞նչ է այս , ի՞նչ է :

Քանի մը անձինք սա կարծիքը յայտներ էին :

— Շարժուն կրկէս մըն է դուցէ . . . :

Այլ ամեն կողմէ ազազակ բարձեր էին :

— Չը տեսա՞ք ուրեմն ինչ մաքուր ու փայլուն էր . . . կառքն ալ . . . սասպազէններն⁽¹⁾ ալ որ սկիի պէս կը շողային . . . եւ այն փոքրիկ ձիերը իրենց ձերմակ վարդերովը գլուխներնուն իւրաքանչիւր կողմը :

Բազմութիւնը իրարու վրայ խոսներ էր կայարանին գաւթին մէջ , եւ հետաքրքիրներն այն առեն հասկցեր էին թէ՛ պատիւ պիտի ունենան ներկայ գտնուելու Լանկալի գղեկուհեաց գալտտեան :

Այլ ուծացան պազեցան քիչ մը երբ երկու քոյրերն երեւցան , շատ ազուոր , այլ շատ պարզ իրենց նամբորդութեան գղեստներով : Այս քաջորդիք կը սպասէին տեսնել երկու գիւթանոց իշխանուհիներ մետաքս ու գիւղակ հագած , յակիթներով ու ագամանոցներով շողշողուն : Այլ աչքերնին խաշորացին , երբ տեսան Պէթինան որ յամբաքայլ կը գառնար չորս պէշասպիկներուն շուրջը , գ'անոնք մէկիկ մէկիկ շոյելով թեթեւ ձեռքով , եւ հասկցողի

(1) Harnais. (Նշաւա- իւ- խաշ-24)

պէս քննելով ^{հարկ. իր արժ. և} փարսանոցին մանր մունր բաները, Պէթինային անհանոյ չէր, — շտակը բերով, — այս բոլոր ապշած մնացած քաղքենիներուն խռան վըրայ ազդեցութիւն մ'ընել:

Երբ իր փոքրիկ քննութիւնը ըրաւ լմնցուց, Պէթինա, կամաց կամաց, հանեց իր մուկի մորթէ երկայն ձեռնոցները եւ անոնց տեղ այժեամի հասա կաշիէ ձեռնոցներ դրաւ զորոնք կառքին գրգռներն մէջէն առաւ: Յետոյ՝ գրեթէ սահեցաւ ^{գոյնաւոր} գոյնաւոր վրայ, էտաւարսին տեղը, անհնարին շութափութեամբ ⁽¹⁾ ասնելով երասամալներն ու խարազանը, այնպէս զի ձիերը՝ որ շատ փրփրած էին՝ ժամանակ չ'ունեցան ձեռաց փոփոխութիւնը տեսնելու: Տիկին Աքոթ քրօջը քով նստաւ: Պէշասպիկները կը գոփէին ⁽²⁾ կը գափառէին ⁽³⁾ ցից կայնիլ ⁽⁴⁾ կը սպառնային:

— Օրիորդը զգուշութիւն պէտք է ընէ, ըսաւ էտաւարս. խեղանները շատ կայտառ են այսօր:

— Մի վախնաք, պատասխանեց Պէթինա, ես կը ձանշեմ զ'անոնք:

Օրիորդ Բէռսիփալ ձեռք մը ունէր՝ միանգամայն շատ պինդ, շատ թեթեւ ու շատ ուղղակի իս: Կախ եւ առաջ պէշասպիկները զսպեց կեցուց կեղ ի կեղ իրենց տեղը կարգաւ. ապա, առջեւի երկու ձիերը՝ ձեռքի խարազանին կրկին ու երկայն ծածանքովը պատելով, մէկ հարուածով սլացուց իր փոքրիկ անդրվարը, աննման արուեստով, եւ փարպեանափառ գուրա երաւ կայարանին գաւթէն, եր-

(1) Dextérité . (2) Danser . (3) Piétiner . (4) Pointer . որ եւ արեւփոփել

կարծասեւ մբմու նջի մը մէջէն անցնելով, զարմանաց
ու հիացման : զամենա մզչունս այնմանս ց յիկանս
— Զորս ոչէ շատայիկները կը դռսթէին ու սաղարմ-
րակ կը շառաչէին Սուգիներէի սրածայր սաղակնե-
րուն վրայ : Պէթինա՝ մինչեւ որ քաղքէն դուրս
ելաւ, ձիերուն ընթացքը քիչ մը սեղմ պահեց : Իսկ
երբ տեսաւ իր առջեւ երկու հազարամէթը մեծ
սեղի մը առանց ել եւ էջի, թողուց ձիերը որ յա-
ռաւ խաղարով իրենց վաղքն ասնուն . . . եւ վաղքն
էր ստակալի դժոխային :

— Ո՛հ, ինչ երջանիկ եմ, Սիւզի, գոչեց . . . Եր-
թանք քիչ մը դռսթենք ու վարդինք միայնակ սա
ուղիներուն վրայ . . . Կ'ուզէք, Սիւզի, սէշատայիկ-
ները վարել : Այն ինչ հաճոյք է որ կարենաս թո-
ղուլ որ երթան : Այնքան արագտան են ու այնքան
ալ խելօք : Ահա՛, առէք երասանակները :

— Չէ, պահեցէք : Ես աւելի կը զուարճանամ ձեր
զուարճանալը տեսնելով :

— Ո՛հ, ես զուարճանալով կը զուարճանամ : Այն-
քան կը սիրեմ . . . քառաձի վարել ու վաղելու բաց
տեղ ունենալ առջեւը . . . Բարիդ, առաւ օտուն ան-
գամ, չէի համարձակեր . . . շատ կը նայէին ին-
ծի . . . կը նեղուէի . . . Իսկ հոս . . . ո՛չ ոք . . . ո՛չ
ոք . . . ո՛չ ոք :

Այն միջոցին ուր Պէթինա, արդէն քիչ մը զգու-
խեալ բաց օդով ու ազատութեամբ, յաղթանակաւ
իմն կ'արձակէր սա երեք : «Ո՛չ ոք, ո՛չ ոք, ո՛չ ոք» :
ձիաւոր մը կ'երեւնար որ քայլ առ քայլ կը դիմա-
ւորէր կառքին :

Բոլ ար լափառ տանան էր . . . Մէկ ժամէ ի վեր

գարանն կը ստրանելը հանձնորդէս զի Ամերիկուհեաց
անցնելը տեսնելու հանձնարն ունենայ :

— Կը սխալ իք , ըսաւ Սիւզի Պէթինային , ահա
մէկը պատուաբար քննարկելով զի քեզ հարցաւ զի քեզ

— Գիւզացի մը . . . Գիւզացիները չեմ տեսներ ,
զիս ամուսնութեան չեմ խնդրեր անոնքն :

— Ամենեւին գիւզացի չէ : Կայեցէք :

— Բոլոր Լավապանն , կառքին քովն անցնելով ,
երկու քոյրերը բարեւեց ամենամեծ կանանաւորու-

թեամբ , բարեւ մը որ բողբոլին Բարկեցին կը
հասէր :

Պէշտայիները այնքան սրտաբար կերթային որ
հանդիպումը կայծակի մը արագութիւնն ունեցաւ :

Պէթինա գոչեց . . . զի քեզ հարցաւ զի քեզ
— Ո՞վ է այս սրտանը որ մեզ բարեւեց :

— Հայիս թէ ատանակ տնեցայ զինքը տեսնե-
լու , այդ կարծեմ թէ կը ճանչնամ :

— Կը ճանչնա՞ք :

— Այո , եւ գրաւ կը գնեմ թէ այս ձեռն իմ
բանն մէջ տեսայ զինքը :

— Տէր Աստուած , արդեօք թուտուտ չորսերին
մէկն է : Եթէ նա պիտի սկսի :

— Եթէ չի , չի :

— Եղն օրը , ամառը ետեւ կէսին՝ Ժան Երիցասունը
կուգար երէցն առնելու , եւ երկուքն ի միասին

գնելովն ճամբան կը բռնէին . . .

Ամբակ մ'ի վեր, բանւորներու ճշմարիտ բանակ մը Լօնկվալը դրսուած էր. գիւղին իջեւաններն ու գինեատանները հարստութիւն կը գոյգէին: Կահ կըրող ահագին կառքեր կարասեաց ու սթացներու բեռներ կը բերէին Բարիզէն: Տիկին Աքօթին գալէն քառասունութը ժամ առաջ, օրիորդ Մատւոյ, թղթատարութեան անօրէնուհին, եւ արկին Լուսմիէ, քաղաքապետուհին, դղեակին մէջ սպրդեր էին. իրենց ըրած պատմութիւնները ամենուն գրութիւր կը դարձնէին: Հին կարասիները անկրեւութացեր էին, առատագին մէջ շիօթակ ^{պրկեր} էին դ'անոնք. հոն մարդ հրաշալի բաներու ճշմարիտ շեղջակոյաներու մէջ կը պարտէր: Հապա ասպատանները, հապա կառաստանները, Երկաթ ու զոյ մասնաւոր կառախած մը մը՝ Էտվարսին բարձր հրկողութեան տակ՝ Բարիզէն տասնի շափ կառքեր բերեր էր, եւ ինչ կառքեր, քսանի շափ ձիեր, եւ ինչ ձիեր:

Արբա Բօնսթանթէն կը կարծէր թէ գրտէ ինչ է պերճութիւնը: Տարին անգամ մը կը ճաշէր իր եպիսկոպոսին, գերապայծառ Զուպէնի տունը, սիրուն ու հարուստ եկեղեցական մը որուն դարպասապըն էր առատ: Երէցը՝ մինչեւ այն ատեն՝ այնպէս միտքը գրեր էր թէ աւելի շքեղ բան անկարելի էր գտնուիլ աշխարհի մէջ քան Սուվինեի եպիսկոպոսական պալատը, Լափառտանսի ու Լօնկվալի դղեակները. . . . Լօնկվալի նորանոր շքեղութեանց մասին լրածներուն վրայ՝ կը սկսէր հասկնալ, թէ այսօրուան մեծ տուներուն պերճութիւնները՝ առջի ժամանակաց հին տուներուն լուրջ ու խիստ պեր-

ձու թե՛նէն զարմանալի կերպով գերազանց պէտք է ըլլային :

— Հազիւ թէ երէցն ու ժան քանի մը քայլ ըրեր էին զարաստանին ծառատունկին մէջ որ ի գղեակ կ'առաջնորդէր :

— Նայէ , ժան , ըսաւ երէցը , ինչ փախաթութիւն : Դարաստանին բոլոր այս մասը երեսի վրայ թողուած էր . . . եւ ահա բոլոր աւազ ցանուած , քեզրթած . . . : Ասկէ վերջը ես զիս իմ սանս մէջ չը պիտի զգամ հոս ինչպէս առաջ . . . : Կարի փառաւոր պիտի ըլլայ այս : Ա՛լ չը պիտի գտնուի իմ շահանակեզոյն թուիչ հինուկ թիկնաթոս , ուր շատ անգամ կը քնանայի ճաշէն վերջը : Իսկ եթէ այս գիշեր ալ քնանամ , ինչ գէշ բան կ'ըլլայ : Դու ուշադրութիւն քրէ , ժան . . . : Եթէ տեսնես որ կը սկսիմ չոյխիլ , քովս մտեցիր ու թեւս քիչ մը կըսմտտէ ետեւէս : Խօսք կուտան :

— Այո , կնքահայր , կը խօստանամ :

Ժան շտիտով մը ուշադրութիւն ընծայեց երէցին խօսքերուն : Վերջին ծայր անհամբերութիւն կը զգար սիկին Աքօթն ու օրիորդ Բէսսիփալը տեսնելու . այլ այս անհամբերութիւնը սաստիկ մտատանձութեամբ մը խառնուած էր : Արդեօք պիտի գտնէր զ'իրենք այնպէս՝ Ղօնկալի մեծ սրահին մէջ՝ որպէս գտեր էր երիցաստան փոքր սեզանատան մէջ : Թերեւս , այն երկու կանանց տեղ՝ պարզ ու համբոյր , որք այն անպատրաստից ճաշիկով զուարճացեր էին , եւ որ , առաջին օրէն զ'ինքն այնքան խազելի կերպով ու ընտանեբար ընդուներ էին , թերեւս անոնց տեղ պիտի գտնէր հիմա ընկերակիան

աշխարհի երկու սիրուն պանուճապատանքներ, որք վայելչութեամբ կը սխալին, ասանց ջերմութեան եւ անբառօրէն ուղղութեամբ: Իր աստիճան տարա-
ւորութիւնը պիտի ջնջուէր արդեօք: . . . պիտի ան-
հետանար: Թէ, ընդհակառակը, եւ աստուել քաղ-
ցրտու եւս աստուել խոնր պիտի գործէր ի սրտին:

Դրախ ասանդուդին վեց տաքերը վեր կրան ու ներք-
նադաս թին մէջ երկու մեծահասակ ասնկայներէ (1)
ընդունուեցան, որք խիստ արժանաւոր ու խիստ
պատկառելի կերպարանք ունէին: Այս ներքնա-
գաւիթը, ասե՛նօք, ընդարձակ սենեակ մըն էր՝
աստու մերկ իր քարէ սրմերուն մէջ. այս սրմերն
հիմա, սքանչելի օթոցներով ծածկուած էին որք
դիցարանական նիւթեր կը ներկայացնէին: Երէցը
հազիւ թէ նայեցաւ այս օթոցներուն եւ այն ակ-
նարկն հերիք եղաւ որ տեսնէ թէ այն դիցուհիք որ
կը ճեմէին կանաչներուն մէջ, նախնադոյն պարզու-
թեամբ հազու ստներ կը կրէին:

Ոսնկայներուն մէկը մեծ սրահին երկու դուռնե-
րը բացաւ: Հոն էր որ կը կենար սովորաբար պա-
սաւ մարքիզուհին, բարձրաչէն վառարանին աջ
կողմը նստած, եւ ձախ կողմն ալ դրուած էր շա-
գանակադոյն թիկնաթուր: Ո՛չ եւս կար շաղանա-
կադոյն թիկնաթուր: Կայսրութեան ասե՛նէն մը-
նացած այս հին կարասին, որ սրահին կարգա-
գրութեան հիմն եղած էր, անոր տեղը անցեր էր՝
սքանչելի ասղնեգործեալ կարասիք մը՝ 18³ դա-
րուն վերջին մասին տարազովը: Ապա շատ մը պրզ-
տի՛ց թիկնաթուռն ու պզտի՛ց փուքաթուռն (2),

(1) Valet de pied. (2) Pouf.

ամեն գոյնով և ամեն ձեւով, հասնի հասնի ներս-
տած էին այնպիսի անկարգ ու խառնամենի որ ե-
րեւութով՝ որ լրումն էր արուեստին :

Տիկին Աքօթ, երէցին ու ժանին ներս մանելը
տեսնելով, ստիք ելաւ և՛ գէմերնին ելլալով :

— Ի՞նչ ազնիւ էք որ եկաք, տէր երէց, ըսաւ . . .
գուք ալ, պարտն . . . և սրբան գոհ եմ ձեզ նորէն
տեսնելուս, ձեզ՝ իմ առաջին, իմ միակ բարեկամ-
ներս այս երկրին մէջ :

Ժան ողի առաւ . նոյն կիճն էր միշտ :

— Կը ներէք ինձ, յարեց տիկին Աքօթ, ներկա-
յացնել ձեզի իմ զաւկներս . . . : Հառօի և Պէլ-
լա . . . եկէք :

Հառօի պզտիկ մանչ մըն էր, սիրուն համբու-
րիկ, վեց տարեկան, և Պէլլա փոքրիկ ազջիկ մը,
չստա աղւորիկ, հինգ տարեկան . իրենց մօրը պէս
խոշոր սեւ աչքեր ունէին և անոր պէս ոսկեզօծ
մազեր :

Երէցն երկու տղաքը համբուրելէն ետքը, Հառ-
օի, որ սքանչանարով ժանին համազգեստը կը գի-
տէր, ըսաւ իր մօրը .

— Հասցաւ գինուորականը, մայրիկ, գինուորա-
կանն ալ պիտի համբուրեմ :

— Եթէ կ'ուզէք, պատասխանեց տիկին Աքօթ,
և եթէ ինքը կը հաճի :

Վայրկեան մը չ'անցաւ՝ երկու տղաքն ալ ժանին
ծնկուրներուն վրայ տեղաւորուեցին և հարցում-
ներով կը կոծէին զնա :

— Մայն էք :

— Այո, սպայ եմ :

— Ի՞նչի մէջ :

— Հրեաաւորաց :

— Հրեաաւորք . . . թնդանօթ նեաօղներն են . . . :
Ա՛հ, որչափ կը գուարձանամ եթէ թնդանօթին նեաուիլը ըսեմ եւ մօտը գանուիմ :

— Կը տանի՞ք մեզ, օր մը, երբ նեաեն թնդանօթը . ըսէ՞ք, կ'ուզէ՞ք տանիլ :

Այս միջոցին՝ տիկին Աքօթ՝ երէցին հետ կը խօսէր, եւ ժան, տղոց հարցմանց պատասխանելով հանդերձ, տիկին Աքօթը կը գիտէր : Բեհեզեայ ձերմակ չըջողգեստ մը հագած էր, այլ բեհեզը կ'աներեւութանար՝ ժանեակներով ծալ ծալ ծոպերու ձիւնակոյտի մը ներքեւ : Շրջազգեստը կուրծքին վրայ քառակուսի՝ ձեւով բաց էր ընկածը : Թեւերը մերկ մինչեւ արմուկը, կարմիր վարդերու մեծկակ փունջ մը բաճկոնակին բացուած տեղը, կարմիր վարդ մ'ալ մագերուն մէջ ընդելուզեալ ագամանդէ ձարմանդով մը, այլ ինչ ո՛չինչ :

Տիկին Աքօթ յանկարծ նկատեց որ ժան գինուորականութեամբ գրազեալ էր իր երկու տղոցմով :

— Ո՛հ, որքան ներում կը խնդրեմ ձենէ պարոն : Հա՛նսի . Պէլլա՛ . . . :

— Կ'ազաչեմ, տիկին, թողէ՞ք գ'անոնք ինծի :

— Եւ որքան կը ցաւիմ ձեզի այսքան ուշ ձաշ ընել տալուս : Քոյրս չ'իջաւ տակաւին : Ա՛հ, աւասիկ է նա :

Պէթինա ներս մտաւ : Նոյն բեհեզեայ ձերմակ չըջողգեստը, նոյն ժանեակներու խառնակոյտը, նոյն կարմիր վարդերը, նոյն վայելչութիւնը, նոյն գեզեցկութիւնը, եւ նոյն ընդունելութիւնը իրն-

դում երեսով, ազու կերպերով ու բաց սրտով :
— Չեք ազախօհնն եմ, աէր երէց : ներեցիք ինձ
արդեօք անցեալ օրուան անհարկի անպատշաճու-
թիւնս :

Յետոյ, ժանին դասնալով ու անոր ձեռք տալով .

— Բարեւ, պարոն . . . պարոն . . . : Լա՛ւ, ահա ա՛յլ
չ'եմ յիշեր ձեր անունը . . . եւ սակայն ինձի այնպէս
կը թուի թէ արդէն վաղեմի բարեկամներ ենք . . .
պարոն . . . :

— Ժան Ռէյնօ :

— Ժան Ռէյնօ . . . այն, այս է : Բարեւ, պարոն
Ռէյնօ . . . այլ, կանխառ կ'իմացնեմ ձեզի անխար-
դախ, որ երբ բոլորովին հին բարեկամներ ըլլանք,
ու թ օրէն, այն ատեն պարոն ժան պիտի կոչեմ
ձեզ . . . : Շատ ազուոր անուն է ժան :

Ճաշի հրահրուցին : Մանկածուները եկան ազաքը
տանելու : Տիկին Աքօթ երէցին թեւը մտաւ . Պէ-
թինա, ժանին թեւը . . . : Մինչեւ Պէթինայի երեւ-
նալը՝ ժան ըսեր էր ինքնիրեն . « Գեղեցկազոյնը՝
տիկին Աքօթն է : » Երբ Պէթինային փոքրիկ ձեռքը
տեսաւ որ իր թեւին տակ կը սահէր եւ երբ Պէ-
թինա դէպ իրեն դարձուց իր դրդանայլ երեսը,
այն ատեն ըսաւ իւրովի . « Գեղեցկազոյնը՝ օրիորդ
Բէռսիզալն է : » Այլ նորէն ինկաւ իր բարբարանա-
ցը (1) մէջ երբ երկու քրօջ մէջ տեղը նստաւ : Եթէ
աջին նայէր, այն կողմէն կը զգար սպասնալիք սի-
րահարեւու . . . իսկ եթէ ձախին նայէր, վաանգը
մէկէն տեղէն կ'ելլար եւ ձախ կողմը կ'անցնէր :

Պոստակցութիւնն սկսաւ դիւրին, վառվռուն, ան-

(1) Perplexité. (Հարստութիւն)

կասկած . . . : Երկու քայրերը ցնծումն մէջ էին : Պը-տոյտ մ'ըրեր էին արդէն սաքով, դարաստանին մէջ : Մտադիր էին, հեռուեալ օրը, երկար պտոյտ մ'ընել ձիով անտառին մէջ : Ձի հեծնալը իրենց կազանքն ⁽¹⁾ էր, խենդ կ'ըլլային : Ժանին ալ հը-րայրքն էր այն, այնպէս որ՝ քառօրդ մը վերջը՝ կ'ազաշէին գ'ինքը որ հեռուեալ օրուան պտոյտին մասնակցի ինք ալ : Ուրախութեամբ ընդունուեցաւ : Ո՛չ ոք իրմէ ազէկ կը ճանչնար շրջակայքը . իր եր-կիրն էր անի : Մըշտի երջանիկ պիտի ըլլար որ հարկեօրէր ⁽²⁾ գ'անոնք իր երկրին մէջ ու շատ մը տեղեր ցոյց տար, փաքրիկ գողարիկ, գ'որս երբէք, առանց իրեն, չէին կրնար ի գիւտ ածել :

— Ամեն օր ձի կը հեծնա՞ք . հարցուց Պէթինա :

— Ամեն օր, եւ ընդ հանրապէս օրը երկու ան-գամ : Առ առտուն սպասիս համար, իրկունն ալ գրօսանքիս համար :

— Առ առտուն, կանոնիս :

— Ժամը հինգուկէսին . . . :

— Ժամը, հինգուկէսին, ամէն առաւօտ :

— Այո, բայ ի կիրակիէն :

— Ուրեմն, քանիքն կ'ըլլաք . . . :

— Չորսուկէսին :

— Լուսցած է այն ատեն :

— Բարէ, այն միջոցին, լուսցած է :

— Հիանալի բան է, այսպէս ժամը չորսուկէսին ելնել . . . : Մենք օրերնիս շատ անգամ կը վերջացը-նենք այն ժամուն ուր դուք կը սկսիք : Կը սիրէք ձեր արհեսար :

(1) Passion որ ե հայերի : (2) Faire les honneurs.

— Շատ, որիօրդ, ինչ աղէկ բան է որ մարդ իր գոյութիւնն իր առջեւ ունենայ շիպ շիտակ, որոշ եւ մեկին պարտականութիւններով :

— Սակայն, ըսաւ տիկին Աքօթ, այսպէս ինք իր տէրը չ'ըլլալ, եւ միշտ հնազանդելու պարտաւոր ըլլալ . . . :

— Թերեւս այդ է որ ամենէն աւելի ինձ հաճոյական է : Ոչինչ աւելի հեշտ է քան հնազանդիլ . . . եւ ապա, հնազանդիլ սորովիլը՝ միակ կերպն է հըրամայել սորվելուն :

— Ա՛հ, սրքան ճշմարիտ պէտք է ըլլայ այդ ձեր ըսածը :

— Այո՛, անտարակոյտ, շարունակեց երէցը, այլ ինչ որ չ'ըսեր ձեզի, այն է որ իր գնդին ամենէն նշանաւոր սպայն է, որ . . . :

— Կնքահայր, կ'ազաշեմ . . . :

Երէցը՝ հակառակ Ժանին ընդդիմութեան՝ իր սանին գրուատիքը պիտի երգէր, երբ Պէթինա, մէջ մտնալով .

— Անօգուտ է, տէր երէց, մի ըսէք ինչ . . . Ձեր ամեն ըսելիքները գիտենք մենք : Պարսին վրայ տեղեկութիւններ առնելու անպատկանութիւնն ըրինք . . . Ո՛հ, քիչ մնաց պարսն Ժան պիտի ըսէի . . . պարսն Ռէյնօի վրայ . . . Աքանչելի են առած տեղեկութիւններնիս :

— Հետաքրքիր եմ իմանալու, ըսաւ Ժան :

— Ո՛չինչ . . . ոչինչ, չ'ը պիտի իմանաք ոչինչ : Չ'եմ ուզեր ձեզ կարմրցունել, եւ եթէ զուրցեմ հարկաւ պիտի կարմրիք :

Ապա երէցին գառնալով .

— Բայց ձեր վրայ ալ, տէր երէց, տեղեկութիւններ առինք : Կ'երեւնայ թէ սուրբ մըն էք . . . :

— Ո՛հ, այդ, շատ ճշմարտա է, գոչեց Փան :

Այս անգամ ալ երէցը կարճ կապեց Փանին ճարտասանութեան : Ճաշը աւարտելու վրայ էր : Այս ճաշը, քիչ մը քիչ յուզմունք չ'էր ունեցեր մինչև որ աւարտեր էր գ'այն ծերունազարդ քահանայն : Քանի քանի անգամներ՝ հանճարեզ ու բազմակնճիռ շինուածքներ ներկայացուցեր էին իրեն, որոնց՝ դողարով համարձակեր էր ձեռք երկնցնել, վախնալով որ չ'ելլայ թ'աւալգլոր բերէ ամեն բան. բանդակի գնդոզ գղեակները, գեանասունկէ բուրդերը, սերէ ամբոցները, խմորեղենէ մարակոյնները, սառնոցէ ժայռերը : Քանսթանթէն արբան ճաշեց սակայն մեծ ախորժակով, եւ ետ չը կեցաւ երկու երեք գաւաթ Շամբանեայի գինի խմելէ : Չ'էր արհամարհեր կերութումը : Կատարելութիւնն այս աշխարհի համար չ'է, եւ եթէ՝ սրկրամուրութիւնը մահացու մեղք մը ըլլար, ինչպէ՛ս որ կ'ըսեն, նրչափ բարեց երէցներ գժոխք պիտի երթային :

Սուրճը 'գարտափին վրայ բերեր էին, գղեակին առջև : Քիչ մը հեռուն՝ գիւղին հինուկ ժամացոյցին ճաթած ձայնը կը լսուէր որ ինը կը զարնէր : Մարդ ու պուրակ կը քնանային : Դարաստանին մէջ անորոշ ու ծածանուտ երկայն գիծեր միայն կը տեսնուէր : Կուսինը՝ յամբարար՝ բարձրաբերձ ծառերուն ծայրերը կը հարկանէր :

Պէթինա գլանիկներու տուփ մը առտու սեղանին վրայէն :

— Կը ծխէք. ըսաւ Փանին :

— Այ՛ն, օրիորդ :

— Առէ՛ք ու բռնէ՛ն, պարոն ժամն . . . : Ի՛նչ հօգս , ըսի գնաց . . . : Առէ՛ք . . . : Բացց ո՛չ . . . : Նախ մտիկ ըրէ՛ք :

Եւ կիտահագագ ձայնով, մէկ կողմէն ալ գլանիկներու աուփը անոր ներկայացնելով .

— Մտի՛թ է հիմա , կրնաք կարմրիլ որչափ որ ուզէ՛ք : Պիտի ըսեմ արդ ձեզի ինչ որ պահ մ'առաջ չ'ըսի սեղանին վրայ : Սուվինետի ծերուկ նստար մը՝ որ ձեր խնամակալն եղած է , եկաւ քոյրս տեսնալ ի Բարիզ գլեակին գնոցն վնարմանը համար : Անի պատմեց մեզի ինչ որ ըրեր էք՝ ձեր հօրը մահուանէն վերջը՝ երբ դեռ ազայ էք եզեր , ինչ որ այն հէք մօրն ու այն հէք ազ՛ջկան համար ըրեր էք : Քոյրս ու ես շատ խանդաղատեցանք այս բանին :

— Այո , պարոն , շարունակեց Թիկին Աքօթ , ես ստոր համար է որ զձեզ այնպէս բերկրապատար ընդունեցանք այսօր : Ամեն եկողի սասանկ ընդունելու թիւն պիտի չ'ընէ՛ինք , համոզուած եղիք : Հիմա՛ առէ՛ք գլանիկնիդ . քոյրս կը սպասէ որ սայ :

Ժան բառ մը շը գտաւ պատասխանելու : Պէթի-նա հոն էր , իր առջեւը անկուած , գլանիկներու աուփը երկու ձեռքին մէջ , աչքերը անկեզճարար ժանին երեսն ի վեր յառած : Պէթիմա կը ճաշակէր հանոյքն որ իրաւցնէ հանոյք է ու սաստիկ յոյժ եւ որ ստպէս կրնայ թարգմանուիլ .

— Կարծեմ քաջարանց մարդու մըն է որ կը նայի՛ :

— Իսկ այժմ , ըսաւ Թիկին Աքօթ , նստինք հասնա՛ , սա փատիկութեան գիշերին գիմաց . . . : Սուրձերնիդ առէ՛ք . . . : Միտեցէ՛ք . . . :

— Եւ չը խօսինք, Սիւզի, չը խօսինք: Գիւղին այս խոր լուսթիւնը Բարիզի ազմկալից ժխորէն ետքը՝ համբուրելի բան է: Նասինք հոս, առանց բան մ'ըսելու: Նայինք երկինքը, լուսինը՝ եւ աստղունքը:

Չորսն ի միասին, մեծ հաճոյքով, այս փոքրիկ յայտագիծը գործադրեցին: Սիւզի եւ Պէթինա, հանդարտ, հանդչած, երէկի կեանքէն բացարձակապէս անջատած, արդէն իսկ սիրելով խանդակաթ՝ այն երկիրն ուր եկեր էին եւ ուր մնային պիտի:

Ժանն նուազ հանդարտ էր. օրիորդ Բէնսիփալին խօսքերը խորին յուզմունք պատճառեր էին իրեն սիրաբ գեռ բողբոջի իր կանանաւոր ընթացքը շէջ գտած:

Այլ երջանիկն ամենէն՝ Քոնսթանթէն արքան էր: Հոգեզուարճ բերկրանօք փայելեր էր այս փոքրիկ միջազգայր որ Ժանին համեատութիւնը այնքան ծանր ու քաղցր փորձանքի մը ենթարկեր էր: Այն օրքան կաթոզին կը սիրէր նա իր սանը: Երբէք հայր մը, ամենէն աւելի գորովագութ հայրը, լաւ եւ սարտով չէ սիրած իր սիրելագոյն ճաշակը՝ ^(տե՛ս շուրջ 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000) Երբ ծերունի երէցը երխատասարդ սալային կը նայէր, յաճախ կ'ըսէր ինքնիրեն.

— Երկինք լցուց զ'իս բարութեամբ. քահանայ եմ ու զաւկի աէր (*):

Արքան ուշակորոյս եզաւ բերկրալի անուրջի մը մէջ. նորէն իր այն առջի առունն էր ահա, այնպէս կը զգար, եւ կարի յոյժ. տակաւ առ տակաւ գազափարները շփոթեցան ու խառնակեցան: Անուրջը

(*) Հոսովմական քահանայները չ'են ամուսնուար: Ծ. Թ.

Թմբու թեան փոխուեցաւ , թմբու թիւնը քնէ ու թեան .
 աղէան եղաւ ընդ հուպ հասարեալ եւ անդարմա-
 նելի : Երէջը քնացաւ եւ խորունկ քնացաւ : Այն
 զարմանազան ճաշը եւ այն երկու երեք դաւաթ
 Շամբանեայի գինիները ոչ սակաւ պատճառ եղան
 այս շարաշուք արկածին :

Ժան բան մը չէր նշմարած : Մտացեր էր իր կըն-
 քահօր ըրած խօստումը : Եւ ինչո՞ւ մտացեր էր :
 Վասն զի տիկին Աբօթին եւ օրհորդ Բէնսիփալին
 խելքին փշեր էր որ սաքերնին պարտէզին կըն- (բաւ)
 ուաններուն վրայ դնեն որք իրենց նստած ու բար-
 ձերով խճկուած ուսիէ մեծ թիկնաթոսներուն գէժ
 դրուած էին : Ապա յաւարար ընկաղմեր էին թիկ-
 նաթոսներուն մէջ , եւ իրենց բեհեզեայ կիսազ-
 գեսաները քիչ մը վեր ելեր էին , խիստ քիչ , այլ
 շատ էր որ դուրս պրծէին շորս մանր սափիներ , ս-
 բանց գիծերը խիստ սրոշ ու խիստ յտտակ կ'երեւ-
 նային լուսնին լուսովը լուսաւորուած ձերմակ ժան-
 եակներու աղուորիկ երկու ալիքներուն ներքեւէն :
 Ժան կը նայէր այս մանր սաքերուն , եւ ինքն իրեն
 սա հարցումը կ'ընէր .

— Ո՞րոնք են փոքրագոյն :

Երբ նա այս խնդիրը լուծել կը ջանար , Պէթինա ,
 յանկարծ , ցած ձայնով ըսաւ իրեն .

— Պարոն Ժան , պարոն Ժան :

— Օրհորդ :

— Տէր երէցին նայեցէք , կը քնանայ :

— Ո՛հ , տէր Աստուած . յանցանքն իմս է :

— Ի՛նչպէս , ձերն է յանցանքը . հարցուց տիկին
 Աբօթ , նա ալ ցած ձայնով :

— Այո՛ . . . : Կնքահայրս առաւօտուն կանուխ
կարթննաց եւ իրկունը կանուխ կը սրտակի . ինծի
պատուիրեր էր թող չը տալ որ քնանայ : Շատ ան-
գամ՝, տիկինն ար Լոնկվալին տունը , ճաշէն վերջը ,
կը շըխէր : Դուք գ'ինքը այնքան բարութեամբ ըն-
դունեցաք որ իր առջի սովորութիւնները նորէն
ձեռք առաւ :

— Եւ քանի մեծ իրաւամբ . ըսաւ Պէթինա : Չայն
չը հանենք չ'արթննաց :

— Շատ ազնիւ էք , օրիորդ , այլ երեկոցթն ահա
կը զովանայ քիչ մը :

— Հո՛ , իրաւ է . . . : Կրնայ հարբուխ ըլլալ : Կե-
ցէք , երթամ իմ կրկնոցներուս մէկը բերեմ :

— Կարծեմ թէ , օրիորդ , լաւագոյնն այն է գ'ին-
քը ճարտարութեամբ արթնցնելու ջանալ , որպէս
զի չը կասկածի թէ՛ դուք իր քնանալը տեսաք :

— Թողէք ինձի , ըսաւ Պէթինա : Սիւզի , երգենք
միտակդ , նախ շատ ցած , յետոյ կամոց կամոց ձայ-
ներնիս կը բարձրացնենք . . . : Երգենք :

— Սիրով . . . այլ ի՛նչ երգելու է :

— Երգենք՝ իր՛ մանկական . . . : Խօսքերը պարա-
զային յարեար են :

Սիւզի եւ Պէթինա երգել սկսան .

Մ'չ թէ թեւեր ունենայի ես երկու

Փետրուորեալ փոքրիկ թռչուն սգաչու , եւ ըն .

Իրենց քաղցր ու թափանցիկ ձայնը՝ այս խորին
լուսթեան մէջ՝ փափուկ բախիւններով կը հնչեր :
Աբբան բան մը չէր լսեր , չէր երեար :

Ժամն՝ զմայլած մնացեր ի լուր այս փոքրիկ դաշ-
նակցութեան, կ'ըսէր ինքնիրեն.

— Միայն թէ կնքահայրս շուտով չ'արթննար:

Բայց ահա ձայները երթալով աւելի պայծառ ու
աւելի բարձր կ'երնէին:

Մակայն քունիս մէջ կը թռչիմ ես սա քեզ

կը քնանամ՝ այլ միշտ քեզի հետ եմ ես: Եւն...

Եւ արբան տակաւին չէր իզրտեր:

— Ի՛նչ անուշ կը քնանայ. ըսաւ Սիւզի... ո՛՞ր
զործել է արթնցնելը:

— Այլ տակայն պէտք է...: Աւելի բարձր, Սիւ-
զի, աւելի բարձր:

Սիւզի եւ Պէթինա ազատ թողուցին որ ելլայ
ձայներնին ուղեղ նուազներով:

Չը կասիր քուն, թէ եւ արքայն տայ հրաման,

Ու ես կ'ուզեմ որ այգորին արթննամ. Եւն:

Երէցը քունէն արթնցաւ ընդասուցեալ: Ետն
վայրկեան մը երկիւղէն անհանդիստ եղաւ. ապա
ոգի սուս...: Յայտ խոկ էր որ չ'էին տեսած քը-
նացած ըլլալը: Վեր կանգնեցաւ. նստկաեցաւ
զգուշաւոր խոհեմութեամբ, կամացուկ մեղմիկ...:
Ազատեր էր:

Քառորդ մը վերջը, երկու քայրերը, երէցն ու
Ժամը կ'ուզեւորէին մինչեւ դարաստանին սզտիկ
դուռը, որ գիւղին վրայ կը բացուէր, երկոյստու-
նէն հարիւր քաջ անդին: Մօտ եկեր էին դրան,
երբ յանկարծ Պէթինա ըսաւ Ժամին.

— Ա՛հ, պարոն, երեք ժամէ ի վեր հարցում մ'ու-
նիմ ձեզի ուզգելու: Այս առաւօտ, եկած առեւն-
նիս, ճամբուն վրայ՝ դեզին պեխերով նրբահասակ
երիտասարդի մը հանդիպեցանք. սեւ ձի մը նըս-
տած էր. անցած առեւնը բարեւեց մեզ:

— Բ՛ոլ ար լալառաանսն է, իմ բարեկամներէս
մէկը: Արդէն պատիւ ունեցած է ձեզի ներկայա-
նալու... բայց քիչ մը հարեւանցի: Ուստի կը բազ-
ձայ կրկին անգամ ներկայանալ:

— Լա՛ւ ուրեմն. այս օրերս օր մը բերէք մեզի,
ըսաւ փիկին Աքօթ:

— Ամառն Չ՛ն էն ետքը, գոչեց Պէթինա...: Ո՛հ
անկէ առաջ, ո՛չ անկէ առաջ: Ո՛հ որ կ'ազենք ակե-
նել մինչեւ այն օրը, ո՛չ որ, բայց ի ձեռնէ, պարոն
ժան... այլ գուք, շատ արտաքոյ կարգի բան է
այս, եւ չը գիտեմ ալ թէ ինչոյէս ասանկ եղաւ,
գուք արդէն մեզի համար ոչ եւս էք որ: Շատ կո-
կիկ չ'եղաւ թերեւս այս մեծարանքը, այլ մի սը-
խալիք, իրաւցնէ մեծարանք է...: Այս կերպ խօ-
սելով միտքս վերջին աստիճան աղաւ, եւ հանոյ ըլ-
լալ է ձեզի: (խ-ժը)

— Եւ էք իսկ, օրիորդ:

— Քանի է որ բարերազգութիւն ունեցայ միտքս
լաւ հասկցնելու...: Յակասութիւն, պարոն ժան,
եւ առ փազիւ:

Տիկին Աքօթ եւ օրիորդ Բէռսիվալ կամուց կա-
մուց դղեակին ճամբան բռնեցին:

— Եւ այժմ, Ախզի, ըսաւ Պէթինա, յանդիմա-
նեցէք զիս խափու... կը սպասեմ կոր...: Ար-
ժանի եմ յանդիմանութեան:

— Ձեզ յանդիմանեմ, ինչո՞ւ :

— Ապահով եմ որ հիմա պիտի ըսէք թէ՛ շատ ընտանեբար վարուեցայ այս երիտասարդին հետ :

— Ձէ՛, չք պիտի ըսեմ . . . Այս երիտասարդը՝ առաջին օրէն՝ շատ բարեբաստիկ տպաւորութիւն մը ըրաւ վրաս : Կատարեալ վստահութիւն կ'ազդէ ինձի :

— Ինձի ալ :

— Համոզուած եմ թէ՛ աղէկ պիտի ըլլայ որ Զանաք երկուքս ալ զ'անի մեզի բարեկամ ընելու :

— Ինձի մնայ՝ բոլոր սրտովս . . . Մանաւանդ թէ՛, Սիւզի, շատ երիտասարդներ տեսայ հանեցայ որովհէ՛ հետէ Զերանայի մէջ կ'ապրինք . . . սէ՛, այն, շատ տեսայ . . . էյ լաւ, ասի առաջինն է, իրաւցնէ առաջինը, — որուն աչքերուն մէջ չք կարգացի ակն յայանի սախօսքը. «Աստուած իմ, սրբան գոհ պիտի ըլլամ սա պղտիկ աղջկան միլիօններուն հետ եթէ ամուսնանամ» : Այս խօսքերը որոշ որոշ գրքուած էին բոլոր ուրիշներուն աչացը մէջ . . . իսկ իր աչացը մէջ՝ ո՛չ . . . Այս որ ըսի, տուն մտանք ահա . . . Բարի գիշեր, Սիւզի, եւ առ վաղիւ :

Տիկին Աքօթ գնաց իր աղաքը տեսնել եւ համբուրել քուներնուն մէջ :

Պէթինա պատշգամին վանդակին յեցած արմուկով՝ կեցաւ երկար ատեն :

— Կարծեմ թէ՛, կ'ըսէր ինքնիրեն, ես այս երկիրը պիտի սիրեմ :

Է.

Հետեւեալ առաւօտուն, զօրափարժութենէ դարձին, Բօլ ար Լափառտանս ժանին կը սարսէր զօրանոցին բակին մէջ: Հազիւ ժամանակ առաւ որ ձիէն վար իջնայ. . . եւ՝ առանձին մնալնուն պէս.

— Պատմէ, ըսաւ, պատմէ շուտով, երէկուան ճաշդ: Ես գ'իրենք տեսեր էի առաւօտուն: Պրզափկը շորս սեւ պէշապիկներ կը վարէր. . . եւ ինչպէս վէս (¹). . . Բարեւեցի գ'իրենք. . . : Խօսեցա՞ր իմ գրաս: Զ'իս ճանչցեր են: Ե՞րբ կը տանիս գ'իս ի Լօնկվալ: Բայց պատասխանէ, պատասխանէ նախինք:

— Պատասխանե՛մ, պատասխանե՛մ. . . : Ո՞ր հարցումիդ նախ:

— Վերջինին:

— Թէ՛ երբ պիտի տանիմ քեզ ի Լօնկվալ:

— Այո՛:

— Լա՛ւ, տասը օրէն: Այս միջոցին ոչ ոք տեսնալ կ'ուզեն:

— Ուրեմն տասը օրէն վերջը միայն պիտի երթաս ի Լօնկվալ:

— Ո՛հ, ես, այսօր պիտի երթամ, ժամը չորսին: Բայց, ես, չեմ համարուիր: Ժան Ռէյնօ, երէցին սանը. . . : Ահա՛ ինչու համար այնքան դիւրութեամբ թափանցեցի այս երկու սիրուն կանանց վտահու-թեանը մէջ. Եկեղեցւոյ հովանաւորութեան ներքեւ

(¹) Crâne. (բաւխ)

եւ անոր երաշխաւորութեամբ ներկայացայ . . . : Եւ
սալա հասկցան թէ կրնամ մանր մունք ծառայու-
թիւններ մատուցանել . երկիրը խիստ աղէկ կը
ճանչնամ . զիս իրքեւ առաջնորդ պիտի դարձա-
ծեն . . . : Վերջապէս , ես չեմ ոք , մինչդեռ դու ,
կոմս Բօլ տը Լափառտանս , դու մի սնն ես : Ուս-
տի , մի վախնար , քու կարող ալ պիտի դայ երբ
գան տօներն ու պարահանդէսները , երբ պէտք ըլ-
լայ փայլիլ , երբ պէտք ըլլայ պարել : Ինչ այն ա-
տեն պիտի ճառագայթես վառ ի վառ եւ ես պիտի
մանամ նորէն խոնարհարար իմ նաեմութեանս մէջ :

— Մաղթէ՛ զիս որչափ կ'ուզես . . . : Ճշմարիտը սա
է որ , այս տասը օրուան միջոցը , դու ճամբայ պի-
տի առնես . . . ճամբայ առնես պիտի . . . :

— Ինչպէ՛ս , ճամբայ պիտի առնեմ . . . :

— Նայէ՛ , ժամ , իս հաւտացնելու ես ելեր թէ
արդէն սիրահարած չես այդ երկու կանանց մէկին :
Կարելի՛ բան է : Ա՛յնքան գեղեցկութիւն , այնքան
պերճանք : Ո՛հ . . . պերճանքն աւելի ալ դուցէ՛ քան
զգեղեցկութիւնը : Ա՛յսքանի պերճանք զիս կը դը-
լորէ , զիս վեր ու վայր կ'ընէ : Ա՛յն շորս պէշաս-
պիկները իրենց ճերմակ վարդէ փողպտակներով ,
գիշերը երազս եկան . . . : Իսկ այն սղգափկը . . . :
Պէթինա . . . անանկ չ'է :

— Ա՛յո , Պէթինա :

— Պէթինա՛ . . . կամուհի Պէթինա՛ տը Լափառ-
տանս : Ի՛նչ սիրուն կ'ըլլայ : Եւ ի՛նչ կատարեալ պրզ-
տիկ էրիկ մը կ'ըլլամ ես անոր : Խեղճէ՛ դուրս հա-
րուստ կնօջ մը ամուսինն ըլլալ , ահա՛ իմ ճակատա-
գիրս : Կարծուածին չափ զիւրին բան չ'է : Պէտք է

Հարուստ ըլլալը գիտնալ, եւ ես պիտի ունենամ այս տաղանդը : Փորձով ցուցուցի արդէն . տակ կերայ սի կերայ . . . եւ եթէ մայրս չը կեցնէր . . . : Սակայն արտորատաւ եմ նորէն սկսելու . . . : Ա՛հ, քանի երջանիկ կ'ըլլայ նա ինծի հետ : Դիւթու թեանց իշխանուհւոյ մը կեանքը վարել կուտամ ես անոր . . . : Իր պերճանաց մէջ իր ամուսնոյն ճաշակը , արուեստը , գիտութիւնը պիտի գգայ . . . : Կեանքս պիտի անցնեմ գ'ինքը պահուճելու , փողփողելու , պերեւեթելու , յաղթական պրտաոյցնելու ընդ աշխարհ : Պիտի ուսումնասիրեմ իր գեղեցկութիւնը որ իրեն վայելուչ չըջանակի մէջ ընդելուզեմ գ'այն . . . : «Եթէ չըլլար անի , ըսէ նա իւրովի , ես նուազ գեղանի կ'ըլլայի . . . : » Միայն պիտի չը սիրեմ գ'ինքը , այլ նաեւ զուարճացնեմ . . . : Ստակին փոխարէն պիտի ունենայ թէ սէր եւ թէ հանոյք . . . : Հոգա , ժան , բարի աշխոյժ մը . տա՛ր գ'իս այսօր արկին Աքօթին :

— Չեմ կրնար , կը հաւատեմ քեզ :

— Է՛յ լաւ , տասը օրէն միայն , բայց կանխաւ կ'իմացնեմ քեզի , այն ստեն Լօնկվալի մէջ կը տեղաւորուիմ ու ա՛յ տեղէս չեմ ինախոր : Նախ , մօրս հաճելի պիտի ըլլայ այս : Դեռ քիչ մը տաքցած է Ամերիկուհեաց դէմ , կ'ըսէ թէ այնպէս պիտի կարգի դնէ որ չը տեսնուի հետերնին , սակայն ես կը ճանչնամ մայրս : Այն օրը որ իրկուն մը ներս մտնալուս ըսեմ իրեն . «Մայրիկ , փոքրիկ սիրաւորանչ աղջկան մը սիրտը վաստակեցայ որ քսան միլիոնի գրամագլխով եւ երկու կամ երեք միլիոն եկամուտով կը տառապի . . . : » կը շափազանցեն երբ Հարիւրաւոր միլիոններու կը հանեն . ճիշդ գումար

բը այս է , եւ այս կը բաւէ ինծի . . . Այս ըսած
երկուեւն՝ մայրս հրճուի պիտի . . . վասն զի , իրօք ,
ի՛նչ կը ցանկայ ինծի համար . ի՛նչ որ ամեն բարի
մայր կը ցանկայ իր որդւոցն համար , մանաւանդ
եբբ այն որդիք յիմարութիւններ ըրած են . . . Հա-
րուստ ամուսնութիւն մը կամ զգոյշ ու պատկան
կապակցութիւն մը ամուսնացեալ տիկինի մը հետ :
Երկու առակցութիւնն (1) ալ կը գտնեմ ի Լօնկիւլ , —
եւ ես մտազիւր կը յարմարիմ մէկին կամ միւսին :
Միայն թէ՛ տասը օրէն , ինձ զեկուցանելու բարե-
հաճութիւնն ունենաս . . . Պէտք է խնայես ինծի
թէ երկուքին որք ինծի կը թողուս . տիկին Աքօթը
թէ օրիորդ Բէնսիւփալը . . .

— Խենդ ես : Չեմ մտածեր եւ չը պիտի մտա-
ծեմ . . .

— Մտիկ ըրէ՛ , Ժան , դու խնաստութիւնն ու բա-
նաւորութիւնն իսկ ես , կ'ընդունիմ . այլ ի՛նչ ալ
ըսես եւ ի՛նչ ալ ընես . . . Մտիկ ըրէ՛ , եւ լաւ յի-
շէ այս ըսածս . Ժան , դու պիտի սիրահար իցնաս
այդ տանը մէջ :

— Չեմ կարծեր , պատասխանեց Ժան խնդալով :

— Իսկ ես , ապահով եմ . . . Ի կրկին տեսու-
թիւն . քու գործքերուդ կը թողում քեզ :

Ժան , այն առաւօտուն , բոլորովին անկեղծ էր :
Առջի գիշերը խիստ լաւ քնացեր էր : Իր երկրորդ
տեսակցութիւնը՝ երկու քրօջ հետ՝ իբրեւ թէ հը-
մայքով մը փարատեր էր այն թեթեւ վրդովմուն-
քը որ իր սիրտը յուզեր էր իր առաջին տեսակցու-
թեանէն վերջը : Կը պատրաստուէր գ'անոնք վերըս-

(1) Combinaison .

տին տեսնելու մեծ հանդիքով, այլ մեծ հանդարտութեամբ : Այդ ասան մէջ խիստ շատ աստի կար, որտէս զի իրեն նուան ինչո՞ւ պարսկել ին մը սէրը կարենար պարկեշտարար հան իրեն տեղ գտնալ :

Բարեկամութիւնը, այն ուրիշ բան էր : Բոլոր սրտովը կը մտայթէր և քղար զօրութեամբը պիտի փորձէր՝ խաղաղ յանգուշիկ՝ այդ երկու կնօջ յարգանաց ու ազատասանացը ⁽¹⁾ մէջ հաստատուիլ : Պիտի ջանար որ Սիւզիին և Պէթինային գեղեցկութիւնը շատ աչքին չը դարնէ : պիտի ջանար որ խելքը միտքը չը կորսնցունէ ինչպէս եղեր էր նախորդ օրը, ակնկառաց ըլլալով այն շորս փաքրիկ սաքերուն՝ որք պարտէզին կառաններուն վրայ հանդէս էին : Երկու քոյրերը սրտաբաց՝ սրտազին՝ ըսեր էին իրեն. « Մեր բարեկամը պիտի ըլլաք : » Ահա միայն ինչ որ կը փափաքէր, իրենց բարեկամն ըլլալ : Եւ պիտի ըլլար :

Ամեն բան, հետեւեալ ասար օրուան միջոցը, ամեն բան միաբանեցաւ այս ձեռնարկութեան յաջողութեանը համար : Սիւզի, Պէթինա, արքան և ժան նոյն կեանքով ապրեցան, սերտ ու անկասկած մտերմութեան մէջ : Երկու քոյրերը աստուտուն երկար պառչաներ կընէին երէցին հետ կառքով : և, կէս օրէն ետքը, ժանին հետ, երկար պառչաներ ձիով :

Ժանն ալ չէր աշխատեր իր զգացումները վերլուծելու : ալ չէր հարցներ ինքնիրեն թէ՛ ա՞յն պիտի հակէր կամ ձախին : Այս երկու կանանց համար հաւատար անձնութեան մը, հաւատար ազա-

(1) Affection.

պատանք մը կը զգար յ'ինքն : Կատարելապէս եր-
ջանիկ , կատարելապէս անդորր էր : Ուրեմն սիրա-
հարեալ չ'էր , զի սէրն ու անդորրութիւնը քիչ ան-
գամ բնակահայից կ'ըլլան մի եւ նոյն սրտի մէջ :

Սակայն՝ ժան՝ սակաւ ինչ մտահոգութեամբ եւ
տիրութեամբ կը տեսնէր որ կը մտաեմոյց այն օրը՝
որ թիւսներները , նօսթօները եւ բոլոր ամերիկե-
եան գաղթականութեան ծփանքը պիտի բերէր
Լօնկփալ նեակէր : Շատ շուտ եկաւ հասաւ :

Յունիս 24 աբրաթ օրը , ժամը չորսին , ժան
գգեակը գնաց : Պէթինա յոյժ ցաւագին ընդունեց
գ'ինքը :

— Ինչ գէշ հանգստեցաւ , քոյրս ահա հիւանդ :
Բան մը չ'է , փոքրիկ անգար ⁽¹⁾ մը , վաղը բան մը
չը մնար : Բայց բանն այն է որ չ'եմ համարձակիր
ձեզի հետ մինակ երթալ պարտիլ : Հոն , Ամերիկայի
մէջ , կը համարձակէի . իսկ հոս , ո՛չ , անանկ չ'է :

— Անշուշտ ո՛չ , պատասխանեց ժան :

— Պարտաւորեալ եմ ետ դարձնել ձեզ , եւ այս
չատ ցաւ կը պատճառէ ինձի :

— Ինձի ալ մեծ ցաւ կը պատճառէ , ձեզ եր-
թալ եւ կորանցնել այս վերջին օրը գ'որ կը յու-
սայի ձեզի հետ անցընել : Սակայն , որովհետեւ հարկ
է . . . : վաղը կուգամ ձեր քրօջ վրայ լուր առնե-
լու :

— Ինքն անձամբ լուր կուտայ ձեզի : Կը կրկնեմ ,
չատ ոչինչ բան է : Բայց մի փախչիք այսպէս փու-
թով , կ'աղաչեմ : Կը հաճիք շորհել ինձ փոքրիկ
քառորդ մը տեսակցութիւն : Խօսելիք ունիմ ձե-

(1) Migraine.

զի: Հնւստ նստեցէք... եւ սպա, զիս լաւ մտիկ
ըրէք: Քոյրս ու ես գիտաւորութիւն ունէինք ձեզ
պաշարելու, այս իրկուն, ճաշէն ետքք, սրահին մէկ
փոքր անկիւնին մէջ, եւ այն ատեն քոյրս ձեզի
խօսք պիտի բանար, անի պիտի ըսէք ձեզի ինչ որ
եւ պիտի փորձեմ ըսել արդ՝ մեր երկուքնուս կող-
մէն: Այլ քիչ մը յուզեալ եմ...: Մի՛ ծիծաղիք:
չատ լուրջ բան է: Կուզենք երկուքս ալ շնորհա-
կալ ըլլալ ձեռնէ, որ գալերնուս ի վեր՝ այսքան հա-
ձելի, այսքան բարի, այսքան անձնուէր եղաք,
այսքան...:

— Ո՛հ, օրիորդ, կ'աղաչեմ, ինձի անկ է...:

— Ո՛հ, մի՛ ընդհատէք խօսքս... պիտի չփոթէք
զիս...: Չ'եմ կրնար մէջէն ելլալ...: Կը պնդեմ
սակայն, թէ՛ մեզի անկ է շնորհակալ ըլլալ, եւ ոչ
ձեզի: Մենք հոս եկանք երկու օտարուհիներ: Ան-
միջապէս բարեկամներ գտնալու հրճուանքն ունե-
ցանք... այո՛, բարեկամներ: Դուք մեր ձեռքէն
բռնեցիք... մեզ մեր վարձակալներուն, մեր սա-
հապաններուն տարիք, մինչդեռ ձեր կնքահայրը
մեզ իր ազգայաներուն կը տանէր... ամեն տեղ այն-
քան կը սիրէին ձեզ, որ խելոյն, ձեր յանձնարա-
րութեան վրայ վստահանալով, սկսան մեզ ալ սի-
րել քիչ մը...: Կը պաշտեն ձեզ այս երկրին մէջ,
գիտէք:

— Այս երկրին մէջ ծնած եմ...: Բոլոր այս բա-
րի մարդիկը կը ճանչեն զիս ազայութենէս ի վեր
եւ երախտագէտ են ինձի պատուս եւ հօրս իրենց
ըրածներնուս համար: Եւ սպա... իրենց զարմէն
եմ եւ ալ, զիւ զանցիներու զարմէն: Իմ ապրտապա

հողագործ էր Պառժըբուսի մէջ, ասկէ երկու փարսախ անդին գիւղ մը :

— Վա՛շ, վա՛շ, շատ հարար կ'երեւնաք այդ բանին համար :

— Ո՛չ հարար, ո՛չ նուստա :

— Ներում կը խնդրեմ . . . հարարութեան փոքր շարժում մ'ունեցաք : Բարէ, եւ այլ կը պատասխանեմ ձեզի՝ որ մտրս կողմէն իմ սպոսպասու աղաքարակի վարձակալ էր Պարթմանի մէջ : Վերջին դարուն ետքերը Գանատա ելաւ գնաց, երբ Գանատա տակաւին Զրանտա էր . . . : Շատ կը սիրէք ձեր ծննդական երկիրը :

— Շատ : Թերեւս քիչ ասեմէն թողելու պիտի հարկադրիմ :

— Ինչո՞ւ :

— Երբ պաշտօնիս մէջ առաջ երթամ, գիտ ուրիշ գունդի մը մէջ կը գրկեն, եւ այսպէս տեղէ տեղ պիտի պարտիմ . . . : Այլ այս ստոյգ է որ, երբ ձեր հաղարապետ մ'ըլլամ կամ ձեր գնդապետ մը պաշտօնէ քաշուած, այն ասեմ պիտի դամ սպրիւ եւ մեռնիլ հոս, հօրս փոքրիկ տանը մէջ :

— Միշտ առանձինն :

— Ինչո՞ւ առանձինն . . . : կը յուսամ թէ ոչ . . . :

— Ամուսնանալու դիտարութիւն ունիք :

— Այո՛, անտարակոյս :

— Եւ ամուսնանալու ետեւէ՞ էք . . . :

— Ո՛չ . . . : Մարդ կրնայ ամուսնանալու դիտարութիւն ունենալ, բայց պէտք չ'է որ ամուսնանալու ետեւէ՛ ըլլայ :

— Կան սակայն մարդիկ որք ամուսնանալու ե-

տուէ կ'ըլլան . . . Օ'ն թէ, կ'երաշխաւորեմ ես որ այնպէս է . . . եւ նոյն իսկ դ.ա.ք, ահա՛ ձեզ ամուսնացնել ուզեցին :

— Ի՞նչպէս գիտէք դ.ա.ք :

— Ահ, ես խօսաւ աղէկ գիտեմ ձեր ստեղծմանը գործերը . . . Դ.ա.ք, ինչպէս կ'ըսեն, աղիկ կ'սոր մըն էք . . . եւ, կը կրկնեմ, ձեզ ամուսնացնել ուզեցին :

— Ո՞վ ըսաւ ձեզի :

— Տէր երէցք :

— Կնքահայրս յանցաւոր է, ըսաւ ժամ ուժ գնաւ թեամբ մը :

— Ո՞չ, ո՞չ, յանցաւոր չ'է : Եթէ յանցաւոր մը կայ՝ ես եմ, իսկ յանցաւոր բարեւորութեամբ, եւ ոչ հետաքրքրութեամբ . կ'երգնում ձեզի : Հասկաց որ ձեր կնքահայրը երբէք այնքան երջանիկ չ'է որքան ձեր վրայ խօսած ատեն . ուստի ես ալ, առաջատուն երբ մինակ կ'ըլլամ իրեն հետ, մեր շքր-ջագայութեանց ժամանակ, իրեն հանոյք ընելու համար՝ ձեր վրայ կը խօսիմ, ու ինք ալ ձեր պատմութիւնը կ'ընէ ինձի : Շատ աղէկ վիճակ ունիք եղեր, շատ հանգիստ կ'ապրիք . . . Երկու հարիւր սասաներեք ֆրանք կ'առնէք ամիսը կառավարութենէն . . . եւ այսքան ալ սանթիմ' ձեզիւ այսպէս է :

— Այո՛, ըսաւ ժամ, որչեւով որ ալ մտադիր յանձն առնու երէցին թուրքականութիւնները :

— Ութ հազար ֆրանք եկամուտ ունիք :

— Գրեթէ, ո՞չ բարբա՛վին :

— Աւելցուցէք ասոր վրայ ձեր ստանը, որ ես առն հազար ֆրանք մը կ'արժէ : Վերջապէս, շատ

աղէկ վիճակի մէջ էք, եւ արդէն ձեր ձեռքը խընդ-
րեցին :

— Չեռքս խնդրեցին . . . Ո՛չ, ո՛չ :

— Իրա՛ւ, իրա՛ւ : Երկու անգամ . . . եւ դուք մեր-
ժեցիք երկու փառասոր ամուսնութիւն, կամ եթէ
լաւ եւս կը համարիք ըսել, երկու փառասոր օժիտ :
Ո՛րչափ մարդիկ կան որոնց համար այս երկուքը մի
եւ նոյն բանն է : Երկու հարիւր հազար ֆրանք մէկ
կողմէն, երեք հարիւր հազար միւս կողմէն : Կե-
րեւնայ թէ տարազայման գումար է այս երկրին
համար : արդ մերժեցիք դուք : Ըսէք ինչո՞ւ մեր-
ժեցիք : Եթէ գիտնայիք որքան հետաքրքիր եմ ի-
մանալու :

— Լա՛ւ ուրեմն : Երկու սիրուն գեռաօտի աղջկունք
էին . . .

— Այդ յայտնի է : միշտ այդպէս կ'ըստի :

— Այլ որ հազիւ կը հանչնայի : Ստիպեցին զ'իս,
— զի ես զէ՛մ կը կենայի, — ստիպեցին զ'իս երկու
կամ երեք երեկոյթ անցընելու անոնց հետ, անց-
եալ ձմեռ :

— Եւ ապա՞ :

— Ապա, չը գիտեմ ինչպէս բացատրեմ ձեզի,
չը գգայի բնաւ շփոթութիւն, սրտի թունոյ, մը-
տատանջութիւն, վրդ սվմունք . . .

— Ի մի բան, ըսաւ Պէթինա աներկեւան, բնաւ
թեթեւ կասկած մը սիրոյ :

— Չէ, եւ ո՛չ մի . . . եւ խելացութիւն ըրի որ
մտայ նորէն իմ ամուրիի սղգտիկ խորշեակիս մէջ,
զի կը մտածեմ որ աւելի լաւ է չ'ամուսնանալ, քան
թէ ամուսնանալ առանց սիրոյ : Ահա իմ կարծիքս :

— Իմ կարծիքս ալ այդ է :

Պէթինա ժամին կը նայէր , ժամն ալ Պէթինային . եւ ահա՛ յանկարծ , զարմացան մնացին ընդ այս երկուքն ալ , բան մը չը գտան որ իրարու ըսէին , բընաւ բան մը չը գտան :

Բարեբաղդարար , այս միջոցին , Հառախ եւ Պէլլա , ուրախութեան բարձր ազազակներով , սրահէն ներս խոժեցան :

— Պարսն ժամ , պարսն ժամ , հոգ էք պարսն ժամ : Եկէ՛ք տեսէ՛ք մեր պէշատպիկները :

— Ա՛հ , ըսաւ Պէթինա , քիչ մ'անորոշ ձայնով , էտվարսը եկաւ պահ մ'առաջ Բարիդէն եւ ազայոց համար մանրադիտական պէշատպիկներ բերաւ : Երթանք տեսնենք , կը հանձնէ :

Գացին պէշատպիկները տեսնելու , որք ստուգիւ վեցմատիկներու թագ աւորին ախտուներուն մէջ դըրուելու արժանի էին :

Ը.

Երեք շարաթներ անցան : ժամ , հետեւեալ օրը պիտի երթայ իր գունդին հետ հրաւարժութեան կրթարանները . իր զինուորի կեանքովք պիտի ապրի . տասն օր ճանապարհաց վրայ ընդ երթալն ու գառնալ տասն իջեւան , տասն օր ալ վրանին տակ , Սէսքօթի բանակը , Օրլէանի անտառին մէջ : Օգոստոս 10 ին զօրագունդը նորէն Սուվինեի պիտի մանայ :

Ժան ոչ եւս է հանդարտ : Ժան ոչ եւս է երջանիկ : Անհամբերութեամբ եւ միանգամայն ահով ու դողով կը տեսնայ որ կը մտտենայ մեկնելու փայրկեանը . . . : Անհամբերութեամբ՝ զի իբր մարտիրոս կը շարշարուի . կը փութայ որ ազատի այս շարշարանքէն . . . : Ահով ու դողով՝ զի այս քսան օրուան մէջ, առանց զ'անի տեսնելու, առանց անոր խօսելու, վերջապէս առանց անոր, ինչ պիտի ըլլայ ինք : Անի՝ Պէթինան է . կը պաշտէ զ'անի :

Ե՛րբէն ի վեր : Առաջի՛ն օրէն ի վեր, այն հանգիպումէն ի վեր, մայիս ամսուն, երէցին պարտէզին մէջ : Ահա՛ ճշմարտութիւնը : Այլ Ժան կը մարտնչի ու կը մաքառի այս ճշմարտութեան գէմ : Կը կարծէ թէ Պէթինան այն օրէն ի վեր միայն կը սիրէ ուր երկու քնին զուարճարար, բարեկամարար խօսակցեր էին փոքր սրահին մէջ : Կապոյտ բազմոցին վրայ նստած էր նա, պտտուհանին մտա, ու խօսելով ճշուրտալով, մէկ կողմէն ալ, Պէլլաին պէպէտքին՝ ճարտնացի իշխանուհւոյն, քրքրած պերեւեթը շակտելով կը գրօսնուր, որ թիկնաթոսի մը վրայ ձգուած էր, եւ զ'որ Պէթինա, մեքենարար վեր առեր էր :

Ինչո՞ւ օրիորդ Բէռսիվալին փշեց խելքին՝ խօսելու իրեն այն երկու ազջկանց վրայ որոնց հետ պիտի կարենար ամուսնանալ : Իրաւ է որ, այս հարցումը զ'ինքը չէր կապկպեր : Պատասխաներ էր որ եթէ ամուսնութեան համար բնաւ բերմունք չէր ունեցած այն ատեն, փասն զի այդ երկու ազջկունքն իրեն բնաւ սրտի թունա, բնաւ յուզմունք չէին սպասճառած : Այսպէս ըսելով կը ժպտէր . այլ

քանի մը վայրկեան վերջը ալ չէր ժպտէր : Այն սրտի թունտերը , այն յուզմունքները , յանկարծ կը սկսէր խնայալ : Ժան չը պատրեց ինքզինքը . վերջին խորութիւնը շափեց . սրտին մէջ տեղէն էր զարնուած :

Սակայն ժան՝ ինքզինքը չը ձգեց : Այն օրն իսկ , դայցած ստանը , կ'ըսէր ինքնիրեն . « Այն , ծանր է վիճակս , շատ ծանր է , սակայն պիտի ազատիմ » : Ըրած խելոյութեանը բարութանը մը կը բնառէր . պարագայներուն յանցանք կը դանէր : Այդ գրգռնոյչ ազջիկը , տասն օրէ ի վեր , շատ իսկ իրեն եղեր էր , շատ իսկ իրեն միայն : Ի՞նչպէս գիտանար այսօրինակ փորձութեան : Արբեցած էր անոր զմայլելի , անոր շորհալի գեղեցկութեանը : Այլ , հետեւեալ օրը , քսան հոգիներ պիտի գային ի դըղեակ , եւ վախճանը պիտի ըլլար այս վտանգաւոր մտերմութեան : Քաջութիւն պիտի ունենար , մէկ կողմ պիտի քաշուէր , բազմութեան մէջ պիտի կորսուէր , նուազ ստեղծ եւ նուազ մտան պիտի տեսնէր Պէթինան . . . : Չէր կրնար մտքէն անցնել որ բնառ չը տեսնէ : Կ'ըսէր Պէթինային բարեկամը մընալ , որովհետեւ բարեկամը միայն կրնար ըլլալ : Վասն զի կ'որ ուրիշ մտածութիւն մ'ալ որ եւ ոչ մուտ գտեր էր ժանին մտքին մէջ . այս մտածութիւնը ոչ թէ սյլանդակ կերեւնար իրեն , այլ անհեթեթ : Աշխարհի մէջ ժանէն պարկեշտ մարդ չը կար , եւ Պէթինային հարստութիւնը ստակում կ'ազդէր իրեն , իրաւցնէ ստակում :

Ստուգիւ , բազմութիւնը , յունիս 25 էն ի վեր , Լօնկվալը առեր գրաւեր էր : Տիկին Նօնթօն իր

որդւոյն Տանիէլ Նօթօնի հետ եկեր էր, եւ արկին թիւռնէր իր որդւոյն Ֆիլիբ թիւռնէրի հետ. այս երկու երիտասարդք՝ Տանիէլ եւ Ֆիլիբ, Եստուներու շորսերու համբաւաւոր ընկերութենէն էին, Վաղեմի բարեկամներ էին. Պէթինա իրր այնպիսեաց փարուեր էր անոնց հետ, եւ կատարեալ անկեղծութեամբ յայտներ էր անոնց որ պարտապակեղ ժամանակին կը կորսնցունէին. սակայն անոնք չ'էին վհատեր, եւ Պէթինային շուրջը բազմափոյթ սրազմաջան փոքր դորտասի մը կեդրոնն եղեր էին.

Բօլ արը Լափառասանս իր մտան ըրած էր ի տեսարան, ու շատ շուտով ամենուն բարեկամն եղեր էր: Չուարձութեան սահմանեալ երիտասարդի մը փայլուն ու խառնակահին՝ դաստիարակութիւնն առած էր. երբ գրասենաց խնդիր ըլլար, ձի, քրիքէթ, լօն—թէնիս, բօլս (*), պար, բառեղծուած եւ կատակերգութիւնք, ամենուն պատրաստ էր, ամենուն մէջ կ'առաքինանար: Իր գերազանցութիւնը ակներեւ փայլեցաւ, ամենէն ընդունուեցաւ: Ընդհանուրին հաւանութեամբը՝ Բօլ Լօնկփալի հանդէսներուն անօրէնն ու կարգադրիչն եղաւ:

Պէթինա փայրկեան մը չը փարանեցաւ. ժան նոր իրեն ներկայացուցեր էր Բօլ արը Լափառասանսը, եւ սա ալ հազիւ աւարտեր էր պարտապատշաճ մեծարանքը, որ Պէթինա, Սիւզիին ծնեղով՝ ակամջն ի վար կ'ըսէր.

— Եստուներէն չ'ինքերորդը:

Սակայն լաւ ընդունելութիւն ըրաւ Բօլին, եւ այնքան լաւ ընդունելութիւն, որ նա, քանի մը օր,

(*) Անգղիական խաղեր.

խարուած մնաց : Կարծեց թէ իր անձնական հրապոյրներուն համար էր այս սիրալիր ու յոյժ մտերմական ընդ ունեցութիւնը : Մեծապէս կը սխալէր : Ժան ներկայացուցեր էր զ'ինքը . ժանին բարեկամն էր : Պէթինային աչքին այս էր իր բոլոր արժանիքը :

Տիկին Աքօթին գլեակը բաց քաղաք էր . մէկ իրկուան համար հրաւիրուած չէին հոն հրաւիրուալք , այլ ամեն իրկուան համար . եւ Յօլ , լի եւս անդով , ամեն իրկուն գալու ելեր էր : Իր երազն իրացած էր : Բարի՛ղը կը գտնէր Լօնկվալի մէջ :

Միայն թէ՛ Յօլ ոչ անմիտ էր , ոչ ծանծաղամիտ ⁽¹⁾ : Անտարակոյս , մասնաւոր ու շաղբութեանց ու խնամոց առարկայ եղած էր , օրիորդ Բէնսիվալի կողմէն . կ'ախորժէր նա խօսակցիլ երկարօրէն , խիստ երկարօրէն , մինակուկ իրեն հետ . . . այլ ի՞նչ էր այս խօսակցութեանց՝ այն յախտենական , այն անսպասելի նիւթը . ժանը , գարձեալ ժանը , միշտ ժանը :

Բօլ թեթեւօլիկ էր , զրօտաւէր , նանրասէր , այլ շուտով կը զգօնանար երբ ժանին վրայ խօսք ըլլար . գիտէր զ'այն արժէւորել , գիտէր զ'այն սիրել : Ոչինչ աւելի քաղցր էր , ոչինչ աւելի գիւրին իրեն համար՝ քան իր տղայութեան բարեկամին վրայ ինչ ազէկ բան որ կը մտածէր՝ ըսել : Եւ որովհետեւ կը տեսնէր որ Պէթինա մեծ հաճոյք կը զգար զ'ինքը մօտիկ ընելով , Բօլ բոլոր պերճախօսութիւնը դուրս կը թափէր :

Միայն թէ Բօլ , — եւ ասի իր իրաւունքն էր , — ուղեց , իրկուն մը , իր այս վեհանձնական ընթաց-

(1) ՅՅ. (աւելի , եւթսուցուց)

քին տրխաուրն ունենալ : Քառորդ է մ'ի վեր Պէթինային հետ խօսակցեր էր : Խօսակցութիւնն աւարտելէն ետքը , գացեր էր Ժամը գանալ , սրահին միւս ծայրը , ու ըսեր էր անոր .

— Աստարէզն ինծի թողուցիր . . . ես ալ անվէհեր օրիորդ Բէասիվալին վրայ խոյացայ :

— Իբրեւ զի , տոգոհ պէտք չէ ըլլաւ ձեռնարկութեանդ արդիւնքէն : Ահա՛ աշխարհիս լուազոյն բարեկամներն եղաք :

— Այո՛ , անշուշտ . . . կերթայ . . . կերթայ . . . բայց չերթար : Օրիորդ Բէասիվալէն աւելի գողարիկ ու աւելի սիրասքանչ բան չը կայ . այլ այս իմ ազգկութիւնս է որ չ'եմ ուրանար ես զ'այդ , վասն զի նայէ , խօսքը մէջներնիս , ծաղրական ու անշահ գեր մը խաղցնել կուտայ կոր ինծի , գեր մը որ տարիքիս չը յարմարիր : Ես սիրարկուներու տարիքն ունիմ , ես , ուրիշի սիրոյն խորհրդակիցն ըլլալու տարիքը չ'եմ :

— Խորհրդակից :

— Այո՛ , սիրելիս , խորհրդակից : Ահա՛ իմ պաշտօնս այս տանը մէջ : Պահ մ'առաջ մեզի կը նայիր . . . : Ո՛հ , աչքերս սրտտես են . . . : Մեզի կը նայէիր . . . : Է՛յ լաւ , գիտեա ինչ բանի վրայ կը խօսէինք : Քու վրադ , սիրելիս , քու վրադ , միայն քու վրադ , եւ ամեն իրկուն մի եւ նոյն բանն է : Հարցումներ՝ որոնց վերջը չը գար . «Մէկտեղ մեծցած էք , երկուքդ ալ արբա Քօնսթանթինէն դաս առած էք : Քիչ տանէն Հարիւրապետ պիտի ըլլայ : Ե՛տքը : — Հագարտպեա : — Ե՛տքը : — Գնդապեա , եւ այլն . . . եւ այլն . . . : » Ա՛հ , Ժան , բարե-

կամդ իմ ժամն, եթէ ուղէի՛ր ազուր երազ մը տեսնել . . . :

ժամն բարեկացաւ, զայրացաւ գրեթէ : Բօլ շատ զարմացաւ այս յանկարծ աղէտ դրոշման :

— Ի՛նչ ունիս : Կարճեմ թէ բան մը չըսի . . . :

— Ներում կը խնդրեմ : Յանցաւ որ եմ . այլ դու ալ ինչո՞ւ այդպիսի արտասոց գաղափար կ'անցնե՞ս մտքէդ . . . :

— Արտասոց . . . : Չ'եմ տեսնար կար . . . : Այդ արտասոց գաղափարը՝ ինձի համար ալ ունեցայ :

— Ա՛հ, դու . . . :

— Ի՛նչպէ՛ս, ա՛հ, էս . . . : Եթէ ես ունեցայ, դու ալ կրնաս ունենալ . . . : Դու ինե՛ աւելի կ'արժեաս . . . :

— Բօլ, կը պաղատեմ . . . :

ժամին տագնապն ակներև եր :

— Ա՛լ չը խօսինք ատոր վրայ . . . ալ չը խօսինք . . . : Վերջապէս՝ սա ըսել կ'ուղէի, թէ օրինորդ Բէնսիփալ գ'իս շատ սիրուն կը գտնէ, շատ սիրուն, շատ սիրուն . այլ թէ ըսեմ որ լրջօրէն նըկատէ գ'իս, երբէք լրջօրէն չը պիտի նկատէ գ'իս, այդ պզտիկ՝ մանկուհին : Ես ալ արկին Աքօթին վրայ պիտի խնամ, առանց մեծ փտաահու թեան . . . : Կը տեսնաս, ժամն, պիտի գրօնում այս տան մէջ, այլ բուն նպատակիս չը պիտի հասնիմ :

Բօլ արկին Աքօթին կողմը դարձաւ . այլ, հետեւեալ օրէն իսկ, հոն ալ ժամին բարեկացաւ ու զարմացաւ . արդարեւ, ժամն, սկսաւ՝ խիստ կանոնաւորապէս՝ արկին Աքօթին մասնաւոր ակումբին մէջ տեղ բռնել, որ նա ալ, ճիշտ Պէթինայի նման իր փոքր դարպասն ունէր : Ժամն հոն եկեր կը բըն-

առէր պաշտպանութիւն մը, տալատան մը, տալաւիներու տեղ մը :

Այն զարհուրելի խօսակցութեան օրը զ'որ ունեցան առանց սիրոյ ամուսնութեանց վրայ, Պէթինա, ինքն ալ, այն առաջին անգամ, յանկարծ զգացեր էր յ'ինքն այն սիրոյ պէտքը որ կը քնանայ, այլ ոչ շատ խորունկ, ամեն նորատի աղջկանց սրտին մէջ : Զգացօղութեան ազդումը մի եւ նոյնն եղեր էր, մի եւ նոյն վայրկենին, թէ ժամին սրտին եւ թէ Պէթինային սրտին մէջ : Ժան, սարսափած, խատարոյթ ետ ընկրկեր էր : Ընդհակառակը, Պէթինա, իր կատարեալ անմեղութեամբն ու միամտութեամբ, թողեր էր ինքզինքը սրտի յուզմանն ու խանդ ազատանոց ըմբռնման :

Սիրոյ կը սպասէր . . . մի՞ սէրն ըլլար այն : Այն մարդն որ իր մտածութիւնը, իր կեանքը, իր հոգին պիտի ըլլար, մի՞ նա ինքն ըլլար ժան : Ինչո՞ւ չէ : Աւելի լաւ կը ճանչնար զնա՝ քան զ'այն ամենքը՝ որ տարիէ մ'ի վեր, իր հարստութեան շուրջը դարձեր ու դարձեր էին, եւ ինչ որ գիտէր անոր նկատմամբ, պարկեշտ աղջկան մը վատահոյսութիւնն ու սէրը քսու թէ լքուցանէր :

Վերջապէս, երկուքն ալ լաւ կ'ընէին, երկուքն ալ սպարտաորութեան ու ճամարտութեան մէջ էին : Պէթինա՝ անձնատուր ըլլալով, ժան՝ ընդդիմանալով . նա՝ վայրկեան մը միտքը չը բերելով ժանին նսեմութիւնն ու անընչութիւնը, սա՛ կա ընկրկելով միլիօններու լերան առջեւ, ինչպէս կա պիտի ընկրկէր սճիրի մ'առջեւ . նա՝ մտածելով թէ իրաւունք չ'ունէր սիրոյ հետ վիճելու, սա՛ մտածե-

լով թէ իրաւունք չ'ունէր պատուոյ հետ վիճելու :

Ահա ասոր համար, քանի Պէթինա կ'անուշնարու սիրոյ առաջին հրաւերը լսելով ինքզինքը կուտար անսկանկ համարձակ, պէս ասոր համար՝ ժանօրէ օր այնքան առաւել թխապահած կ'ըլլար եւ այնքան առաւել արեկած : Միայն սիրելէ չէր վախնար սիրուելէ կը վախնար :

Պէտք էր որ սուներ նստէր, չէրթար հոն . . . : Փորձեր էր, չէր յաջողեր . . . : Հրապարակարի գորաւոր էր ու յաղթող : Ուստի կ'երթար . . . : Պէթինա՝ իսկոյն իրեն կուգար, ձեռքերն երկնցուցած, ժպտալ շրթանցը վրայ՝ սիրտն ալ աչքերուն մէջ : Ինչ որ էր ի նա՝ ամենայն ինչ զ'այս կ'ըսէր. « Փորձենք սիրել զ'իրար, ու, եթէ կարենանք, սիրենք : »

Ժան կը վախնար : Այն երկու ձեռքերը որ ընդ առաջ կուգային իր երկու ձեռաց մնչու մն ընդունելու, ինք հազիւ թէ կը համարձակէր անոնց դաշելու : Կը ջանար խոյս տալ այն նայուածքէն, որ գողտր ու ժպտ, անհանգիստ ու հետաքրքիր, իր նայուածքը կը բնուէր : Կը դողար Պէթինային հետ խօսելու հարկէն, զ'անի լսելու հարկէն : Այն ատեն ահա՝ ժան կ'ապաստանէր արկին Աքօթին քով, եւ այն ատեն ահա արկին Աքօթ՝ անորոջ, յուզեալ, խռովեալ խօսքեր կը լսէր ժանին բերնէն, որք իրեն չէին ուղղեալ եւ զ'որս ինք սակայն իրեն համար կ'առնէր :

Ախր չէր կրնար չը սխալիլ : Պէթինա չէր քսած իրեն՝ այն դեռ տարտամ ու շփոթ զգացումները՝ որք զ'ինքը կ'արեկածէին : Կը պահէր ու կը փայտա-

յէր իր նորածին սիրայն դադանիքը, որպէս ազակ մը կը պահէ ու կը փայփայէ իր գանձին առաջին ոսկիները. . . : Այն օրն ուր իր սրտին մէջ յատակ տեսնէր, այն օրն ուր ապահով ըլլար սիրելուն, սին, ի նշտէս պիտի խօսէր այն օրը, եւ ինչ երջանիկ պիտի ըլլար ամեն բան Սիւզիին ըսելով. . . :

Հուսկ ուրեմն արկին Սքօթ իր անձին գերբնծայէր էր ժանին այս մեղամողձութեան պատճառը, որ օրէ օր՝ առ առել յայտնի կերպարանք մը կ'առնէր : Այս բանս կը փաղաքշէր զ'ինքը, — երբէք կընօջ մը անհաճոյ չէ ինքզինքը սիրուած կարծել, — ուստի եւ փաղաքշեալ թէպէտ, այլ միանդամայն ցաւ կը զգար : Մեծ յարգանք, մեծ ազապատանք ունէր ժանինէ վրայ. կը վշտանար մտածելով որ, եթէ արուր ու թշուառ էր նա, իր պատճառաւն էր :

Այս ալ գիտէր Սիւզի թէ անսկզկէր ինք : Ուրիշներու հետ երբեմն շփացեր պշրեր էր, շատ պրշրեր էր : Քիչ մը շարշարել զ'անոնք մեծ սնիր մըն էր : Բան զորք չուենէին անոնք, բանի մը պիտանի չէին. իր պշրանքն անոնց զբաղմունք մը կ'ըլլար ու միանդամայն ինք ալ կը դուարձանար. ասանկով անոնք ալ ժամանակ կ'անցընէին ինք ալ. . . : Այլ երբէք պշրամուշի կերպ չէր առած ժանին հետ : Գիտէր ժանին արժանիքն ու գերազանցութիւնը. միսներէն առելի կ'արժէր նա. նա այնպիսի մարդ էր որ իրուցնէ կը շարշարի իր սիրովը, եւ ահա զ'այս չէր ուզեր արկին Սքօթ : Ուստի արդէն, երկու երեք անգամ, քիչ էր մնացեր որ խօսէր եւ զգուշացնէր քաղցրութեամբ, ազապատանօք, այլ խորհրդածեր էր. . . : Ահա ժան պիտի

մեկնէր քսան օրուան համար, իր դարձին, եթէ
դարձեալ հարկաւոր ըլլար, այն ստեն քիչ մը բա-
րոյական կը քարոզէր իրեն եւ այն կերպ կը վար-
ուէր հետը որ սէրը չը գայ խենդ խելօք իրենց
բարեկամութեան մէջ մտնայ:

Արդ՝ ժան հետեւեալ օրը մեկնեցաւ . . . Պէթի-
նա՝ բոլոր գորութեամբը պնդեր էր որ այս վերջին
օրը գայ ի Լօնկիալ անցնէ, եւ իրկունն ալ դըզ-
եակը հաշէ: Ժան մերժէր էր, պատճառերով թէ՛
գրազմունքներ կ'ունենայ երթալուն առջի օրը: Գի-
շերը՝ ժամը տասնուկէսին մօտ հասաւ ի դղեակ-
ստքով եկեր էր. քանի քանի անդամներ, ճամբուն
վրայ, եւ դառնալու եղեր էր:

— Եթէ քաջութիւն ունենայի, կ'ըսէր ինքնի-
րեն, չէի տեսներ նորէն զ'ինքը: Կ'երթամ վաղը
ու ալ չ'եմ դառնար ի Սուվինեի, քանի որ նա հոն
ըլլայ . . . Այսպէս որոշած եմ ու քաջ որոշած:

Սակայն շարունակեց իր ճամբան. կ'ուզէր նորէն
տեսնալ գ'անի . . . վերջին անդամուան համար:

Սրահէն ներս մտնելուն պէս, Պէթինա գէմը
վազեց:

— Եկա՛ք, վերջապէս . . . Ո՛րքան ուշ:

— Շատ գրապեալ էի:

— Կ'երթա՞ք վաղը:

— Այո՛, վաղը:

— Կանոն իս:

— Առաւօտեան ժամը հինգին:

— Այն ճամբէն պիտի երթա՞ք որ դարաստանին
պատն ի վեր կ'երկարի ու ապա գիւղին մէջէն
կ'անցնի:

— Այո՛, ճիշտ այն ճամբէն պիտի երթանք :

— Ինչո՞ւ այդքան կանուխ կ'երթաք : Քիչ մը ուշ ըլլար նէ՛ դարտասիրին վրայէն կուզայի ձեզ տեսնել ու երթաք բարով ըսել :

— Պէթի՛նա՛ իր ձեռքին մէջ բռնեք ու պահէք էք ժանին ձեռքը որ կ'այրէր : Փան ճիգ մը ըրաւ ու խրչխչալով ազատեց ձեռքը :

— Հարկ է որ, ըսաւ, երթամ ձեր քոյրը բարեւեմ :

— Մէկ պահէն . . . չը տեսաւ ձեզ . . . տասը հոգի կայ շուրջը . . . Եկէք նստեցէք քիչ մը, հոս, իմ քովս :

Պարտաւորեցաւ նստիլ քովը :

— Մենք ալ, ըսաւ Պէթի՛նա, մենք ալ պիտի երթանք :

— Դուք :

— Այո՛, ժամ մը կայ, քեռարօջմէս հեռագիր մը ստացանք որ մեզի շատ մեծ ուրախութիւն պատճառեց : Ամիսէ մը պիտի գար, տասներկու օրէն կուզայ կոր . վաղը չէ միւս տաւառ նիւ-կօրքէն նաւ կը նստի Լապրասօրի վրայ . . . : Համբոյ պիտի երթանք սպասել զիները . . . : Վաղը չէ միւս օր պիտի երթանք : Տղաքն ալ հետ կը տանինք : Օղտակար կ'ըլլայ իրենց տասն օրի շտի ծովուն եզերքը անցընել . . . : Ո՛րքան գոհ պիտի ըլլայ քեռայրս երբ ձեզ ճանչնայ : Երբ ձեզ ճանչնայ . . . : Կը ճանչնայ արդէն : Չեր վրայ խօսեցանք իրեն՝ մեր ամեն նամակաց մէջ : Ապահով եմ որ խիտա ըսաւ պիտի յարմարիք իրարու : Ընտիր անձ մըն է . . . : Ո՛րքան տեսն պիտի մնաք հոն :

— Քսան օր :

— Քսան օր . . . բանակի մը մէջ :

— Այո՛ , օրհորդ , Աէսքօթի բանակը :

— Օսլանի անտառին մէջ տեղը : Ձեր կնքահօր
բացատրել տուի գ'այդ այս անտառս : Ստուգիւ եր-
ջանիկ եմ քեռայրս դիմաւորելու երթ սլուս , բայց
միանգամայն կը ցաւիմ մեկնելուս : ասլա թէ ոչ ,
ամեն անտառս փոքրիկ այցելութիւն մը կը ընէի ձեր
կնքահօրը . . . : Ձեր վրայ լուր կ'առնէի իրմէ : Կու-
զէք տասը օրէն քրօջս փոքրիկ նամակ մը գրել շորս
տողով , — շատ ժամանակի կորուստ մը չ'ըլլար ձե-
զի , — խնայեցու համար թէ՛ ինչպէս էք եւ թէ
մեզ չէք մոռնար :

— Ո՛հ , ձեզ մոռնալ . . . ձեր խնամոց , ձեր բա-
րութեան յիշատակը կորսնցունել . . . երբէք , օրի-
որդ , երբէք :

Չայնը կը գողգողէր : Վախցաւ իր յուզմունքէն :
Ոտքի ելաւ . . . :

— Ճնմարիտ , օրհորդ , հարկ է որ երթամ ձեր
քոյրը բարեւեմ . . . : Ինծի կը նայի կոր . . . : Պէտք է
զարմացած , ըլլայ . . . :

Արահին մէկ կողմէն միւսը անցաւ : Պէթինա ե-
տեւէն կը նայէր : Տիկին Նօնթօն դաշնակին առջեւ
տեղաւորուեցաւ՝ քիչ մը պարել տալու համար երի-
տասարդները : Բօլար Վախառտանս օրհորդ Բէք-
սիվալին մտնեցաւ :

— Կ'ուզէք գ'իս պատուել , օրհորդ . . . :

— Տէր Աստուած , պատասխանեց , կարծեմ թէ
հիմա պարտն ժանին խօստացայ :

— Վերջնայէս , եթէ անի չ'ըլլայ . . . ես կ'ըլլամ :

— Շատ լաւ :

Պէթինա գէպ ի ժամինն գնաց , որ տիկին Աքօթին
քով եկեր նստեր էր :

— Մեծ կակ սուտ մը շինեցի , ըսաւ : Պ . տը Լա-
փառաւնս գ'իս պարի հրաւիրեց , ես ալ պատաս-
խանեցի թէ՛ ձեզի խօստացեր էի այս վարը :

Այո , կը հանիք , այնպէս չ'է :

Չանի իր բազկացը մէջ բռնել , անոր մազերուն
բոյրը շնչել . . . ժամն գ'ինքն ու ժաթաթի կը գգար . . .

Չը համարձակեցաւ ընդունիլ :

— Կը ցաւիմ , օրիորդ : Չ'եմ կրնար . . . անհան-
դիսաւ եմ այս իրկուն : Հոս գալն եկայ , որպէս գի
չը մեկնիմ առանց հրաժեշտի ողջոյնս տարու ձեզի ,
այլ պարել , չէ , չ'եմ կրնար :

Տիկինն նօսթօն վարտին գեղցնը կը սկսէր գար-
նել :

— Է՛յ լաւ , ըսաւ Բօլ , մօտենալով զուարթերէս ,
ի՛նքն է , օրիորդ , թէ չէ ես :

— Դուք , ըսաւ տխրութեամբ , առանց աչքերը
ժամին երեսէն վար առնելու :

Պէթինա կարի խօսովեալ էր եւ գ'այս պատաս-
խանեց առանց շատ գիտնալու թէ ինչ կ'ըսէր : Ան-
միջապէս գղջաց ընդունած ըլլալուն : Կուզէր հոն
նստիլ , անոր մտա . . . Այլ շատ ուշ էր : Բօլ ձեռ-
քէն բռնեց , եւ քաշելով տարաւ :

Ժամն սուքի ելեր էր : Երկուքին կը նայէր : Ամալ
մը անցաւ աչացն առջեւէն : Անողբարար կը շար-
շարուէր :

— Բան մը միայն տնիմ ընելիք , կ'ըսէր ինքնի-
րեն , այս վարսէն օգուտ քաղել ու մեկնիլ . . . վազն

առաւօտ՝ քանի մը ասոց կը գրեմ արկինն Աքօթին
ներում ինդրեւս համար : Եւ յգոց ցո գնն —

Արահին դուռը հասաւ . . . Ա՛լ չէր նայէր Պէ-
թինային . . . Եթէ նայած ըլլար, կը մնար Կոստան-
թինային . . .

Ա՛լ Պէթինա կը նայէր իրեն, եւ յանկարծ ըսաւ
Բօլին . . .

— Եսաւ շորհակալ եմ, պարտն քայց քիչ մը
յոգնած եմ . . . Կանկ առնենք, կ'աղաչեմ . . . Կը
ներքէք ինձ, այնպէս չ'է . . .

Բօլ թեւն երկնցուց :

— Ա՛չ, շորհակալ եմ, ըսաւ . . .

Դուռն այն միջոցին փոքրեցանք . . . Ժանայ հոն
չէր, Պէթինա փողերով սրահէն անցաւ գնաց : Բօլ
մնաց առանձին, յոյժ զարմացած, չը հասկնարով
ըսաւ թէ ինչ կը գտնուար . . .

Ժան արդէն սանդուղին գլորին էր, երբ լսեց
թէ զ'ինքը կը կանչեն . . .

— Պարտն ժան, պարտն ժան : յոյժ զն մտնողով
Կանկ առաւ, ետին գարձաւ Գէթինայի քովն էր :

— Կը մեկնիք . . . առանց ինձի մնաք քարով քան-
լու : . . .

— Ներում կը ինդրեմ, ըսաւ յոգնած եմ . . .

— Եթէ յոգնած էք, այնպէս ստորով մի երթեաք :
Օգն սպասնայից է . . .

Զեաքը գուրա երկնցուց :

— Տեսէք, կ'անձրեւէ արդէն ես այն միջոցին . . .

— Ա՛հ, հազրու :

— Եկէք գաւաթ մը թէյ, առէք փոքր սրահին
մէջ, միայնակ ինձի հետ, ո՛ր ապա կտրիմ կը զըր-
կեմ ձեզ :

Եւ, սանկայնեքէն մէկուն զսանաւորով:

— Ըսէք որ քուրէ մը լծեն շուտով:

— Ձէ, օրիորդ, կ'ազաշեմ: Օդ սանելը աղէկ պիտի դայ ինծի... քայելու պէտք ունիմ: Թողէք որ երթամ:

— Գացէք ուրեմն... Բայց կրկնոց չ'ունիք կրկնակ (1) մ'առէք պատասպարուելու համար:

— Ես չ'եմ մտիւր... մինչդեռ դուք... այդ բաց չըջագգեստով... Ես երթամ որպէս զի դուք ալ ներս մտնաք:

Առանց իսկ ձեռք տալու, խոյս տուաւ եւ արագ արագ սանդուղին ոտքերէն վար իջաւ:

— Եթէ ձեռքին դաշիմ, կ'ըսէր ինքնիրեն, բան լինցած է, գաղտնիքս դուրս կ'ելլայ:

Գաղտնիքը: Ձը գիտէր թէ Պէթինա իր սրտին մէջ կը կարգար որպէս բաց դրքի մը մէջ:

Երբ ժամն սանդուղին ստորտար հասաւ, խուն վայրկեան մը վարանեցաւ:

Սա խօսքն իր չրթանցը վրայ էր:

« Կը սիրեմ զձեզ, կը պաշտեմ զձեզ: Ահա անոր համար ալ ձեզ տեսնել չ'եմ ուզեր: »

Այլ, այս խօսքը՝ չարտատանէր, կը հեռանայ, ընդ հուսոյ գիշերուան մութին մէջ անցայտ կ'ըլլայ... Պէթինա հոն կը մնայ, սանդուղին գլուխը, դրան լուսափայլ շրջանակին մէջ: Անձրեւի խոշոր կաթիլներ՝ հովէն մղուած՝ կուգան զարնել իր մերկ ուսերուն ու կը դողացնեն գինքը: Բանի տեղ չը դրնէր. իր սրտին տրոփուելը կը լսէ որպէ կերպով:

— Գիտէի որ նա գ'իս կը սիրէր, կ'ըսէ իւրովի:

(1) Châle. (շալ - չոփ). շալ

խակ այժմ ստուգիւ գիտեմ որ ես ալ . . . ո՛հ , այո՛ . . .
եւս ալ . . .

Յանկարծ դրան ստուար հայելեաց մէկուն մէջ ,
երկու ոսնկայից ցուքը կը տեսնայ որք , անշարժ ,
ուաքի վրայ կը կենան , ներքնապատի ին կազնիէ սե-
ղանին քով : Պէթինա քանի մը քայլ կ'առնէ գէտ
ի սրահը . . . : Կնդարու ձայներ կը լսէ ու վալան որ
կը շարունակէ : Կանկ կ'առնէ : Մինակ ըլլալ կ'ու-
զէ , միս մինակ , եւ , ծառայներէն մէկուն ուղղե-
լով :

— Գացէք տիկինին ըսէք որ յոգնած էի , տեն-
եակա ելայ :

Աննի , իր նստիչար , կը միտաիէր թիկնաթուի մը
վրայ : Կը ճամբէ գ'անի . . . : Ինքն իրեն պիտի հան-
ուի : Բազմոցի մը վրայ կ'իջնայ : Բեկում մը կը
զգայ , բեկում գրգալի :

Սենեակին գուռը կը բացուի : Տիկին Սքոթն է :

— Տկա՛ր էք , Պէթինա :

— Ա՛հ , Սիւզի , դուք էք , Սիւզիդ իմ : Ի՛նչ աղէկ
խելք ըրիք սենեակա եկար . . . : Նստեցէք քովս ,
քովիկա նստեցէք :

Տղու մը պէս քքօջը թեւերուն մէջ կծկեցաւ , իր
հրապառ գլխովը զգուելով Սիւզիին գոգազին ու-
սերը , ապա , յանկարծ , հեծկտաւք մըն է փրցուց ,
այնպիսի թառանջներով որ կը խզէին , կը մղձկե-
ին գ'ինքը :

— Պէթինա , սիրեցեալդ իմ , ի՛նչ ունիք :

— Ոչինչ , ոչինչ . . . Զգե՛րէս է . . . ուրախութե-
նէս է :

— Ուրախութիւն :

— Այն... այն... կեցէք... բաց թողէք որ լամ
քիչ մը : Ա՛յնքան աղէկ կուգայ լալը... : Այլ մա-
նաւանդ մի վախճար... մի վախճար :

Քրօջը համայրներուն ներքեւ , Պէթինա կը խա-
զազի , կը հանդարտի :

— Լինցաւ , ընցաւ , եւ պիտի ըսեմ ձեզի... :
Ժանին վրայ պիտի խօսիմ ձեզի հետ :

— Ժան , ժան կը կոչէք զինքը :

— Այն , ժան կը կոչեմ... : Ձը նշմարեցիք , ա-
տենէ մ'ի վեր , ինչպէս տխուր էր եւ ինչպէս թըշ-
ուտա կ'երեւնար :

— Այո , արդարեւ :

— Կուգար... անսխալապէս կ'երթար ձեր քովը
կը տեղաւորուէր ու հոն կը մնար , մտադրազ , լսիկ ,
այն սասիճան որ , բնդ բազում օրեր , հարցուցի ես
ինծի , — ներկեցէք որ այսպէս սրտաբաց ամեն բան
կ'ըսեմ , սովորութիւնս է , զիտէք , — հարցուցի ես
ինծի թէ՛ զձեզ արդեօք կը սիրէր , Սիւզիդ իմ :
Ա՛յնքան սիրաբանչ էք , եւ ստի այնչափ բնական
կ'ըլլար : Այլ ոչ , զձեզ չէր , զիս էր :

— Ձեզ :

— Այն , զիս : Լաւ մտիկ ըրէք... : Հազիւ կը
համարձակէր ինծի նայելու : Ոոյս կուտար , կը
փախչէր ինէ... : Յայանապէս կը վախճար ինէ : Է՛յ
լաւ , արդարն ըսենք , սոսկալի՛ եմ ես : Ո՛չ , այն-
պէս չէ՛ :

— Ստուգիւ ո՛չ :

— Ա՛հ , զի չէ թէ ինէ կը վախճար , այլ իմ ստա-
կէս , իմ ահուելի՛ ստակէս : Այս ստակը որ ամենքը
իրեն կը քայէ այն միւսները , եւ այնքան ստատիկ

կը հրատարակէ զ'իրենք, այս ստակը կը պակասցանէ զնա, եւ կը յուսահատեցնէ . . . վասն զի նա օր-րիշներուն պէս չէ նա, վասն զի . . .

— Սիրեցեալդ իմ, զգոյշ կայէք, կը սխալիք թերեւս . . .

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, չեմ սխալիր։ Պահ մ'առաջ, սանդուղին վրայ, երբ կը մեկնէր, քանի մը խօսք ըսաւ ինծի։ Այս խօսքերը փուն բաներ էին . . . այլ եթէ տեսնայիք իր վրդովումը, թէ եւ ամեն ջանք կ'ընէր ինքզինքը բաներու համար . . . Սիւզի, Սիւզի՛դ իմ, յանուն ձեր վրայ ունեցած խանդաղա-տանացս, եւ Աստուած գիտէ ինչ կաթոգին սիրով կը սիրեմ ձեզ, աւասիկ իմ համոզումս, իմ բացար-ձակ համոզումս. եթէ փոխանակ օրիորդ Յէռասի-վալ ըլլար, հէք փոքրիկ աղջիկ մ'ըլլայի առանց ստակի, պահ մ'առաջ ժամն ձեռքէս բռնած եւ ինձ ըսած կ'ըլլար թէ կը սիրէ զ'իս, եւ, եթէ այս-պէս խօսած ըլլար ինծի, գիտէք ի՞նչ պատասխա-նած կ'ըլլայի իրեն։

— Թէ դուք ալ զ'ինքը կը սիրէք։

— Այո՛, եւ ահա՛ ասոր համար այսքան երջանիկ եմ։ Անցեղլի գաղափար մըն է սա մտքիս մէջ, որ պաշտեմ այն մարդը որ իմ ամուսինս պիտի ըլլայ . . . Լաւ ուրեմն, չեմ ըսեր թէ կը պաշտեմ ժամը, ո՛չ, տակաւին ո՛չ . . . այլ ահա կը սկսի, Սիւզի . . . եւ այնքան անուշ կը սկսի։

— Պէ՛տքնա, անհանգիստ եմ ձեզ այս բորբոքման մէջ տեսներուս։ Լաւ գիտեմ թէ Պ. Ռէյնօ շատ ա-ղաղատանք ունի ձեզի համար . . .

— Ո՛հ, անոկէ աւելի, անոկէ աւելի։

— Շատ սէր , եթէ կուզէք : Այո , իրաւունք ունիք , շատ հասկցեր էք . . . կը սիրէ զձեզ . . . եւ միթէ արժանի չէք , սիրեցեալդ իմ , այն բոլոր սիրոյն որով սիրեն զձեզ : Իսկ ժամին զալով , — քենէ ինծի կը սլուկի այդ աներկբայ , ահա , եւ ալ , ժամ կը կոչեմ , — էյ շաւ , գիտէք ինչ կը մտածեմ իր վրայ : Ամիսէ մ'ի վեր , շատ անգամ երկուքս ալ առիթ ունեցանք իրարու քսելու . . . : Շատ բարձր համարումնք ունեմ իր վրայ , շատ բարձր . . . : Այլ սցսու ամենայնիւ , ձեզի յարմարեալ ամուսինն է արդեօք :

— Այո , եթէ կը սիրեմ :

— Կոհական խօսք կը փորձեմ ըսել ձեզի եւ զուք միշտ կը խօսիք . . . : Եւ , Պէթ ինա , փորձառութիւն մ'ունեմ զ'որ զուք չէք կրնար ունենալ . . . : Կու հասկցէք գիտ . . . : Բարիք հասանք չը հասանք , յոյժ վառ վառն , փայլուն , ազնուական բնկերութեան մը մէջ մտանք . . . : Ինք արդէն կրնայիք , եթէ ուզէիք , մարքիզուհի կամ իշխանուհի ըլլալ . . . :

— Այո , բայց չ'ուզեցի :

— Հոգեբնիկ չ'է ամենեւին եթէ տիկին Ռէյնօ կոչուիք :

— Ամենեւին ոչ , եթէ կը սիրեմ . . . :

— Ահ , նորէն նորէն մի եւ նոյն բանը . . . :

— Զի այն է բուն խնդիրը : Արի չը կայ . . . եւ ես ալ իմ կարգիս կ'ուզեմ խոհական ըլլալ : Այս խնդիրը կը հաւանեմ թէ բոլորովին լուծեալ չէ , եւ թէ կարելի է որ քիչ մը շատ շուտ բունկեցայ : Կը տեսնէք ինչպէս խոհական եմ : Ժամն վաղը կը մեկնի : Բաան օրէն միայն պիտի վերադառնա տեսնամ

գինքը : Այս քսան օրուան միջոցը , ժամանակ պիտի ունենամ ինքզինքս հարցաքննելու , ողջընձեքնելու , վերջապէս , աղէկ մը գիտնալու թէ ինչ կ'անցնի յիս : Թուացիկ կերպեր ունիմ , բայց լուրջ եւ զգօն եմ . . . : Կ'ընդունի՞ք որ այսպէս է :

— Այո , կ'ընդունիմ :

— Լա՛ն ուրեմն , սա կ'ազատեմ ձեզի ինչպէս պիտի աղաչէի մեր մօրը , եթէ ողջ ըլլար : Եթէ քսան օրէն ըսեմ ձեզի . . . Սիւզի , սպառնով եմ որ կը սիրեմ զինքը : Կը ներէ՞ք ինձ երթալ իրեն եւ ինքս առանձին , ու հարցնել թէ՛ կ'ուզէ՞ գիտ իրեն կին : Դուք ալ այսպէս քրիք Ռիչարդին հետ . . . : Ըսէ՞ք , Սիւզի , թոյլ պիտի տանք այն ստան :

— Այո , պիտի տամ :

Պէթ ինձ գրկեց համբուրեց քայրը ու սկսանք ի վար սա երեք բառերը փոխառց . . .

— Շնորհակալ եմ , մայրիկ :

— Մայրիկ , մայրիկ : Այսպէս կը կոչէիք գիտ , երբ տղայ էիք , երբ մինակ էինք երկուքնիս աշխարհի վրայ , երբ ձեզ կը համուեցնէի իրկունք , ի նիս-եօրք , մեր անչուք սենեկին մէջ , երբ ձեզ բազկացս մէջ կ'առնէի , երբ սղաթիկ անկողիննուդ մէջ կը պառկեցնէի , երբ երգեր կ'երգէի ձեզ քնացնելու համար : Եւ , այն ժամանակէն ի վեր , Պէթ ինձ , մէկ բաղձանք մ'ունեցայ աշխարհի վրայ . . . ձեր երջանկութիւնը : Ասոր համար կը խնդրեմ ձեռնէ որ բաւ մտածէք : Մի սրտաստիպանէք ինձի . . . այլ չքրտարիք ասոր վրայ : Կ'ուզեմ որ ձեզ թողում հանդարտ , անդորրիկ : Աննին ճամբեր էք քովերնուդ . . . : Կ'ուզէ՞ք որ , այս իրկուն դարձեալ , ձեր սղաթիկ մայ-

րիկն ըլլամ, ձեզ հանուեցնեմ, պատկեցնեմ, ինչ-
պէս երբեմն :

— Այո, կուզեմ :

— Իսկ, երբ պատկիք, կը խօստանա՞ք ինձ ի խո-
հական ըլլալ :

— Կոհական պատկերի նման :

— Ամեն ջանք պիտի բնէ՞ք որ քնանաք :

— Ամեն ջանք :

— Շէնք շնորք, բանի մը չը մտածելով :

— Շէնք շնորք, բանի մը չը մտածելով :

— Շատ լաւ :

Տաօր վայրկեան վերջը, Պէթինային գողորիկ
գլուխը հեզիկ անուշիկ կը հանգչէր բանուածքնե-
րու եւ ծանեակներու մէջ : Սիւզի կ'ըսէր իր քրօջ .

— Ես վար կ'երթամ այս մարդիկը գտնալ որոնք
չատ անդ թալի են ինձ այս իրկուն : Անեակա չը
մտած, պիտի գամ նայիլ թէ՛ կը քնանա՞ք : Մի խօ-
սիք . . . : Քնացէ՛ք :

Գուրս ելաւ : Պէթինա առանձին մնաց : Կօսքք
բանեց : Ամեն ճիգ թափեց քնանալու համար : Կի-
տով չտփ յաջողեցաւ : Քնէ՛ած, թմրած, անուշիկ եւ
իրականութեան մէջ ծածանեալ մնաց : Կօստացեր
էր բանի մը չը մտածել եւ տակայն անոր վրայ կը
մտածէր, միշտ անոր, միայն անոր, այլ տարտամ
խառնաշփոթ : Ո՞րքան տակն անցաւ այսպէս, կա-
րօղ պիտի չ'ըլլար բուլ : Յանկարծ, իրեն թուեցաւ
թէ կը քալեն սենեակին մէջ : աչքերը կէս մը բա-
ցաւ եւ կարծեց քոյրը տեսնալ : Քանը գլուխը
բնաւ մէկէն :

— Գիտէ՞ք, կը սիրեմ գիշերը :

— Անու Քնացէք , քնացէք :

— Կը քնանամ . . . կը քնանամ :

Այս անգամ ստուգիւ քնացաւ . սակայն սովորա-
կանէն նուազ խորունկ , զի , ստաւօտեան ժամը
չորսին ստեղծեցրը , թրնգիւն մը արթնացուց զինքն
բնաւ իր քունը : Անձրեւ կը տեղար , հեղեղանման ,
եւ Պէթինայի սենեակին երկու մեծ պատուհաննե-
րուն կուգար կը դարնէր :

— Ո՛հ , սա անձրեւը , կ'ըսէ միան ի վար . թրջի
պիտի :

Այս եզաւ իր առաջին մտածութիւնը : Ոտքի
կ'ելնէ , բույիկ ոտքով սենեակին մէջէն կ'անցնի ,
փեղկ մը կը բանայ , Ղոյսը ծագեր էր , մախրագոյն ,
պզտոր , թանձր . երկինքը ջուրով էր լեցուած . հո-
վը կը փշէր փոթորկացոյց , եւ , փաւքերով , փոթո-
րուն կը դարձնէր անձրեւը պտուաքերով :

Պէթինա ա՛յ չը պառկիւր վերստին : Կը զգայ թէ
անկարելի պիտի ըլլայ իրեն նորէն քնանալ : Վե-
րարկ (¹) մը կ'առնէ վրան ու պատուհանին առջեւ
կը կենայ , անձրեւին կը նայի : Որովհետեւ անպատ-
ճառ պիտի երթար նա , կ'ուզէր որ գոնէ բաց օ-
դով երթար պայծառ արեւով որ լուսազարդէր իր
առաջին իջեւանը :

Ամիս մը առաջ , ի Լօնկվալ եկած ատենը , Պէ-
թինա չէր գիտէր թէ ինչ էր իջեւան մը : Այսօր
գիտէ : Զինուորական իջեւան մը եռստեղնէն քա-
սուն հազարամէթր արշաւան մըն է , մէկ ժամու
դադարով՝ նախաճաշելու համար : Քօնսթանթնէն

(¹) Peignoir.

արքան սորվեցուց զայն իրեն . . . առաւօտները աղ-
քաններու տուները պարզած ժամանակներն, Պէ-
թինա հարցումներով կը խրէէր Երէցը . . . գինուորա-
կան բաներու վրայ եւ մասնաւորապէս հրեանու տ-
րաց պատահարի տեւանը վրայ . . .

Աւթ կամ տասը փարսափ այս ողորդուն անմե-
շին տակ, էնէդ՞ ժամ, Պէթինա կը մտածէր . . . որ
Թիւսնէր պատանին, Նոթան պատանին, Ռոյ ար
Լափառ տանար շատ հանդիստ պիտի քնանան մինչեւ
պատասեան ժամը տասը, մինչդեռ ժամ այն ջրը-
հեղեղը վրան պիտի ընդունի . . .

Ռոյ ար Լափառ տանաւ այս անունը իր մտքին մէջ
յիշատակ մը կը դարձուցանէ որ տատանելի է ի-
րեն, սա առջի իրկումն փաշին յիշատակը . . . Ել-
լոյ պարեւ երբ ժամին վիշտը յայտ յանդիման կ'ե-
րեւնար, Այդ փաշի շրջանը Պէթինային աչքին իր-
րեւ ո՞նի մը կ'երեւնայ . . . ստեղծ իրան է այս ըրածը . . .

Եւ ապա այն չէ մի որ չը կրցաւ ըլլալ քաջ ու
սրտարաց, ժամին հետ ունեցած այս վերջին խո-
սակցութեանը մէջ, Նա, չէր կրնար, չէր համար-
ձակէր քան մը ըսել, այլ ինք պէտք էր որ աւել ի
խանդակաթ աւել ի սրտահեղ ըլլար: Տխուր եւ
տառապեալ որպէս էր նա, երբէք պէտք է չէր նե-
րեր որ հետիտան երթայ: Պէտք էր կեցնելը, ինչ ալ
ըլլար կեցնէր: Պէթինային յերեւակացութեանը կը
բանի ու կը բարբաթի: Անշուշտ ժամ այս տպաւոր-
ութիւնն հետք տարած էր, թէ ինք յանի արածը
բաժնի է, անտիրա եւ անդուր . . .

Եւ կ'էս ժամին պիտի մեկնի, մեկնի ճքան որ
ուան համար . . . Ահ, եթէ կարենանք որ եւ է մի-

Յոցաւ . . . Այլ այդ միջոցը, կայ . . . Զօրագունդը
 դարաստանին պատին երկայնութեամբը պիտի անց-
 նի, դարաստանին ներքեւէն : Եւ ահա՛ Պէթինա մո-
 շէգին տենչ մը կը գդայ որ երթայ ժամին անցնի-
 լը տեսնայ : Ժամն որ զ'ինքը հոն տեսնայ այն ժա-
 մուն՝ պիտի հասկնայ թէ՛ ներում խնդրել եկած է
 առջի օրն ըրած անգթութեանցը համար : Այն,
 պիտի երթայ . . . Բայց Սիւզինն իօստացաւ որ
 պատկերի նման խոհական ըլլայ, եւ երթայ նէ՛
 պատկերի նման խոհական եղած կ'ըլլայ մի : Ան-
 դատապարտ ըլլալու համար հերիք է որ Սիւզինն
 խոստովանի ամեն բան, երբ ներս մտնայ, եւ Սիւ-
 զին կը ներէ :

Պիտի երթայ, պիտի երթայ : Միայն թէ՛ ինչպէս
 հազուի : Զեռքին տակ մէկ շրջազգեստ ունի պա-
 րահանդէսի, վերարկ մը բեհեզեայ, պճեղնակ պըզ-
 տիկ շփոփներ (¹) եւ կապոյտ սնդուսէ մուճակներ (²)
 պարահանդէսի համար : Նածիշտը արթնցնել, ըլլա-
 լու բան չէ . . . ատենն ալ կ'անցնի . . . հինգին քա-
 ոսորդ կայ : Զօրագունդը ժամը հինգին կը մեկնի :

Բեհեզեայ՝ վերարկով եւ սնդուսէ մուճակներով
 կրնայ գործին մէջէն ելլալ : գաւթին մէջ կը գըտ-
 նայ անշուշտ գլխարկ մը, իր պարտէզի փոքրիկ
 մոյկերը (³) եւ սկովտեան մեծ կրկնոցը զոր կը հազ-
 նի կառք վարելու համար, անձրեւ եղած օրերը :
 Անհատնում զգուշութիւններով դուռը կէս մը կը
 բանայ : ամենայն ինչ կը քնանայ գղեակին մէջ,
 պատերուն քովէն կը սահի, փողերուն (⁴) մէջէն .
 սանդուղէն վար կ'իջնայ :

(¹) Mules à talons. (²) Soulier. (³) Sabot. (⁴) Goujoir.
 (հաշտակ) (փոքր) (փոքր)

Միայն թէ փոքրիկ մոյկերը հոն ըլլային, իրենց տեղը: Այս է իր մեծ մտահոգութիւնը: Աւտակ հոն են: Պարահանդէսի մուծակներուն վրայ կը կապկցէ զ'անոնք, մեծ կրկնոցին մէջ կը փաթթուի: Դուրսը՝ անձրեւը կը լսէ, որ կրկնապատիկ սաստկութեամբ կը տեղայ: Նախասենեակներու ահագին հովանոց մը կը տեսնայ զ'որ ստնկայները կը դործածեն երբ կառքին գահակին վրայ նստին. կ'աննէ զ'այն. ալ պատրաստ է... այլ, երբ կ'ուզէ դուրս ելնել, կը տեսնէ որ գաւթին պատուհան-դռնակը երկաթէ հաստ ձողով մը գոցուած է: Զ'այն վերջնել կը ջանայ, այլ երկաթէ ձողը հաստաւ կը մընայ, դէմ կուտայ, եւ գաւթին մեծ ժամացոյցը գանդաղ գանդաղ հինգ կը զարնէ: Կը մեկնի նա այս վայրկենին:

Կ'ուզէ տեսնել, կ'ուզէ տեսնել: Առջեւն ելած արդեւքներէն կը գրգռի կը կամեմտի: Մեծ ճիգ մը կ'ընէ: Զողը տեղի կուտայ, վար կը սահէ... Այլ ահա Պէթինային ձեռքին վրայ երկար ձեղք մը բացուեր է ընդ որ արեան բարակ մազմզուկ մը կը տեսնուի: Պէթինա թաշկինակը ձեռքին շուրջը կը պատէ. մեծ հովանոցը կ'աննէ, բանալին կըդպանքին մէջ կը դարձնէ, դուռը կը բանայ, վերջապէս. դուրս ելաւ ահա:

Օղը սարսափելի է: Հոն ու անձրեւը կը կործանին: Հինգ կամ վեց վայրկեան պէտք է փողոցին վրայ նայող դարսափին հասնելու համար: Պէթինա առաջ կը նետուի գօտէպինդ, գլխիկոր, իր ստուար հովանոցին տակ ծածկուած: Յիսուն քայլի շափ առած է արդէն: Յանկարծ, զայրազին,

մոլեգին, աչք կուրցնող մորթիկ մը կը յարձակի Պէթինային վրայ, կրկնոցին մէջ կը խորատուզի, կը քաշէ, վեր կը հանէ, գրեթէ ուրբը գեանէն կը կտրէ, բռնարար կը դարձնէ հովանոցը: Այս գեարան մը չէ: Ազէտքը կատարեալ է: Պէթինա կորսնցուց իր փոքր մոյկերէն մէկը . . . Մոյկ ըսուելու բաներ չէին, փոքրիկ քնքրչիկ շղուակահաններ էին գեղեցիկ օդով հագնելու համար:

Եւ, այս միջոցին, երբ Պէթինա, յուսակտուր, փոխորկին գէմ կը մարանչի, իր կապոյտ սեղուսէ մուճակովը որ թրջած աւազին մէջ կը մխի, այս միջոցին, հովը կը բերէ իրեն փողերու հեռաւոր բամբուլներ: Զօրագունդն է որ կը մեկնի: Պէթինա մեծ սրտում մը կ'առնէ. հովանոցը կը թողու, փոքրիկ մոյկը ձեռք կը ձգէ, ազէկ գէշ կը կապկցէ եւ վազելով կերթայ, ջրհեղեղը գլխուն վրայ:

Վերջապէս, ծառերուն ներքեւ կը հասնի. ծառերը կը պահպանեն քիչ մը գինքը: Նոր բամբուլն մը, այս անգամ աւելի մօտ: Պէթինա կը կարծէ լսել կառքերու գղղղիւնը: Վերջին ձիգ մ'ալ կըրնէ: Ահա դարտափր. . . Հասաւ . . . Ատեն էր որ հասնէր: Քսան կանգուն անդին, փողահարներու ձերմակ ձիերը կը տեսնայ, եւ, ճամբուն վրայ, կը տեսնայ որ մշուշին մէջ տարտամ կերպով կը ստատանի, թեղ անօթներու եւ գումակներու երկար շարքը: Գարտափին շուրջը սրատող հինաւուրց թրմբիներուն մէկուն տակ կ'ապաստանի: Կը նայի, կը սպասէ: Հոն է նա, ձիարներու այս խառնազանձին մէջ: Պիտի կարենայ՞ ճանչնալ: Իսկ, անի, պիտի տեսնայ՞ գինքը: Գիպում մը արդ-

եօք դարձնել՝ պիտի անոր գլուխն այս կողմը :

Պէթինա գիտէ թէ տեղակալ է նա իր գունդին երկրորդ հրետանիին մէջ . գիտէ թէ հրետանի մը վեց թնդանօթէ , ու վեց գումակէ կը բաղկանայ : Այս ալ արքա Քօնսթանթինը ստովեցուցած է իրեն : Պէտք է թողուլ որ անցնի առաջին հրետանին , այսինքն վեց թնդանօթ՝ վեց գումակ համարու է , եւ ապա նա պիտի անցնի . . . :

Նա է ահա , իր մեծ վարսուղանակին մէջ պլլուած , եւ նա է որ , նախ , կը տեսնէ գինքը ու կը ձանշնայ : Քանի մը փայրկեան առաջ , Պէթինային հետ ըրած մէկ երկար ստոյտը յիշեր էր , իրկուն մը , գիշերուան մօտ , այս դարտափին վրայ : Աչքերը վեր վերուցեր էր , եւ , մի եւ նոյն տեղը ուր յուշ կ'ածէր թէ տեսած էր զնա , նոյն տեղը նորէն կը տեսնէր զ'այն ահա :

Կը բարեւէ , եւ , բաց գլուխ , անձրեւին տակ , ետին գառնալով՝ ձիուն վրայէն՝ քանի կը հեռանայ , որքան դեռ կրնայ տեսնել , կը նայի իրեն : Ինչ որ առջի օրը ըսեր էր , նորէն կ'ըսէր իւրովի .
— Վերջին անգամն է :

Պէթինա երկու ձեռքերուն շարժումով , հրածեղատի ողջոյնները կը դրկէր անոր , եւ այս շարժումը , կրկնուելով կրկնուելով , ձեռքերն այնքան մօտ , այնքան մօտ կը բերէին շրթունքներուն , որ կը կարծուէր թէ . . . :

— Ահ , կ'ըսէր միան ի վար , եթէ , ասկէ ետքն ալ , չը հասկնար թէ կը սիրեմ գինքը ու չը ներէր ստակին . . . :

Սգանաասի 10 ն է, այն օրը որ՝ ժամն ի Լածնկալ
պիտի դառնայ :

Պէթինա վաղ քաջ առաւօտուն կարթննայ, կեւ-
լայ, խոհոյն պատուհանը կը վազէ : Պայծառ արեւ
մը կը թափանցէ ու կը փարատէ արդէն առաւօ-
տուն գոլորշիները : Երկինք, առջի իրկունք, սպառ-
նալից էր եւ ամպամած : Պէթինա քիչ քնացաւ, եւ,
գիշերն ի բուն, կը ըսէր ինքնիրեն .

— Միայն թէ չանձրեւէ վազն առաւօտ :

Աքանչելի օդ մը պիտի ընէ : Պէթինա քիչ մը
աւերարդ ապաշտ է : Այս բանս յոյս ու սիրտ կու-
տայ իրեն : Օրը ազէկ կը սկսի կար, ազէկ պիտի
վերջանայ :

Պարոն Աքոթ քանի մը օրէ ի վեր եկած է : Պէ-
թինա կը սպասէր իրեն ի Հավրը, ծովեզրին վրայ,
չոզենաւուն համեւըուն, Սիւզիին եւ մանկանց հետ :

Կաթոգին համբուրեցին իրար քանի քանի ան-
գամներ : Յետոյ Ռիչար, իր քենիին ու գզերով .

— Է՛յ բա՛ : կըսէ ինդարով, հարսնիքը երբ է :

— Դ՛նչ հարսնիք :

— Պ. ժամն Ռէ՛յնօի հետ :

— Ա՛հ, քոյրս գրեց ձեզի :

— Սիւզի՛ն : Բնաւ . . . : Սիւզին բան մը չըսաւ
ինձի . . . : Դուք էք, Պէթինա, որ ինձ գրեցիք : Չեր
ամեն նամակաց մէջ, երկու ամիսէ ի վեր, այս ե-
րեսասարդ սպային խօսքէն ուրիշ խօսք չկայ :

— Ա՛մն նամակացս մէջ :

— Այո՛, այո՛... Եւ ստորագրանէ՛ն աւելի ստէպ
ու աւելի երկարօրէ՛ն կը գրէ՛ք : Չեմ գանգաւոր ,
բայց կը հարցնեմ թէ՛ երբ պիտի ներկայացնէ՛ք ին-
ծի քննեկար :

Այսպէ՛ս խօսերով կատակ կ'ընէր , իսկ Պէթինա կը
պատասխանէ իրեն .

— Քիչ ստենէ՛ն , կը յուսամ :

Պարոն Աբօթ կը հասկնայ թէ գործը լուրջ է : Ի
դարձին , փակօնին մէջ , Պէթինա գրած նամակնե-
րը ետ կ'ուզէ Ռիչարէն : Կը կարդայ դանտեր նո-
րէն : Իրանցնէ անոր վրայ խօսեր է միշտ իր նա-
մակաց ամեն էջին մէջ : Կը գտնայ անոնց մէջ , իր
սուտջին տեսակցութեան մանրամասն պատմութիւ-
նը : Ահա ժամին նկարագրութիւնը երկցատան
պարակզին մէջ , իր յարդէ գլխարկա՛նն ու փառ-
եակէ աղցանոցով... ու սպա գարձեալ պարոն
ժամ , միշտ պարոն ժամ : Կը տեսնէ որ իր կարծա-
ծէն շատ իսկ սուտջ կը սիրէ եղեր :

Աբգ՝ օգոստոսի 10 ն է : Կախանաչը աւարտած է
դղեակը : Հառօրի ու Պէլլա անհամբեր են : Գիտեն
թէ գորագունդը՝ ժամը մէկին ու երկուքին մէջ տե-
ղը պիտի անցնի գիւղէն : Խօստացեր էին իրենց՝
տանել ցոյց տալ գինուորներուն անցնելը , եւ , ի-
րենց համար ինչպէ՛ս նսեւ Պէթինային համար , հը-
րեաաւորաց Ծերտղ գունդին վերագործը մեծ ե-
ղերութիւն մըն է :

— Պէթիկ մօքրիկ (1) , կըսէ Պէլլա , Պէթիկ մօք-
րիկ , մեզի հետ եկուր :

— Ա՛յ , եկուր , կ'ըսէ Հառօր , եկուր . մեր բա-

(1) Tante. (Սոյսակոյց)

րեկամ ժամը պիտի տեսնանք իր մտերագոյն մեծ
ձիւան վրայ :

Պէ՛տ ինա կ'ընդդիմանայ, կը մերժէ, եւ սակայն
ինչ փորձութիւն : Այլ ո՛չ, չը պիտի երթնայ, իր-
կունը միայն պիտի տեսնայ ժամը, այն վճռական
բացատրութեան համար՝ որուն կը պատրաստուէր
քսան օրէ ի վեր :

Տղաքը իրենց մանկածուններուն հետ կ'երթան :
Պէ՛տ ինա, Սիւզի եւ Ռիչար կ'երթան դարաստանին
մէջ կը նստին, դիւակին մտիկը, եւ տեղաւորուել-
նուն պէս :

— Սիւզի, կ'ըսէ՞ Պէ՛տ ինա, այսօր ձեր խօստումը
պիտի յիշեցնեմ ձեզի : Կը յիշէք մէջներեւ անցած
խօսքը, իր մեկնելուն իրկունը : Անանկ որոշեցինք
որ, եթէ իր վերագարձին օրը ըսէի ձեզի. « Սիւզի,
ապահճով եմ գ'ինքը սիրելուս. » անանկ որոշուեցաւ
որ թոյլ պիտի պիտի ապիք որ բացէի բաց իրեն
դիմեմ եւ հարցնեմ թէ կ'ուզէ՞ գ'իս կին առնել :

— Այո՛, խօստացայ : Այլ բողբոջին ապահճով
էք . . . :

— Բողբոջին ապահճով : Արդ կանխաւ կ'իմացը-
նեմ ձեզի որ միաք ունիմ գ'ինքը հաս բերել . . ա-
հա, հուսա, յարեց խնդարով, այս նստարանին վը-
րայ . . . եւ նոյն կերպով խօսիլ իրեն ինչպէս դուք
խօսեցաք ժամանակաւ Ռիչարին . . . Այսպէս ընելը
յաջողեցաւ ձեզի, Սիւզի . . . կատարեալ երջանիկ
էք : Ն'ս ալ կ'ուզեմ երջանիկ ըլլալ : Ռիչար, Սիւ-
զին խօսեցաւ ձեզի պարոն Ռէյնօի վրայ :

— Այո՛, եւ ըսաւ թէ ուրիշ եւ ոչ մէկ մար-
դու վրայ աւելի լաւ գաղափար ունի, բայց . . . :

— Բայց ըստ նաեւ թէ դուցէ ինծի հասնար քիչ մը հանդարտ , քիչ մը քաղքենի ամուսնութիւն մըն է . . . : Մէն , շարքութի : Կը հաւատա՞ք , Ռիչար , որ այդ վախը չեմ կրնար գլխէն հանել : Չը հասկընար թէ ամեն բանէ առաջ՝ կ'ուզեմ սիրել ու սիրուիլ : Կը հաւատա՞ք , Ռիչար , անցեալ շարթուսս կա՞ր որոգայթ մը լարեց ինծի : Գիտե՞ք , աշխարհի վրայ , Ռամանէլլի իշխան մը կայ :

— Այո՛ , կրնայիք դուք ալ իշխանուհի ըլլալ :

— Կարծեմ անհաւն դժուարութեանց չը պիտի հանդիպէր այդ բանը . . . : Լաւ ուրեմն , որ մը , անխաճմարար ըսեր էի Սիւզիին որ , եթէ նեղը մընամ , Ռամանէլլի իշխանը ընդունելի կերեւորար ինծի : Երեսակացեցէք ինչ ըրտա : Թիւսնեմնեմն ի թումովի էին : Սիւզի փոքրիկ դու մը նիւթեց . . . : Իշխանին հետ ճաշել տուին ինձ . . . այլ արդիւնքը դժեղակեղաւ . . . : Ընդունելի . . . : Այն երկու ժամերն որ անցուցի իրեն հետ , ես ինծի հարցնելով անցուցի թէ՛ ինչպէս երբէք կարող եղած էի այդպիսի խօսք մը ըսել . . . : Չէ , Ռիչար , չէ : Սիւզի , չեմ ուզեր ո՛չ իշխանուհի , ո՛չ կամուհի , ո՛չ մարքիզուհի ըլլալ : Ես կ'ուզեմ տիկին Ռէյնա ըլլալ . . . : Եթէ պարտն ժամն Ռէյնա կամենայ . . . եւ այդ հաւատարի չէ :

Չորադունդն ի գիւղ կը մտնար եւ ահա՛ յանկարծ փողը հնչեց օդին ու ապրածութեան մէջ , պատերազմական եւ զուարթացին : Երեքն ի միասին լուսմնացին : Չորադունդն էր , ժամն էր , որ կ'անցնէր . . . : Չայնը նուազեցաւ , նուազեցաւ , եւ Պէթինա նորէն առնելով :

— Չէ՛, այդ հաստատի չ'է: Կը սիրէ գ'իտ սակայն, եւ շատ, այլ լաւ մը չը գ'իտնալով թէ՛ ինչ եմ ես: Ես կը կարծեմ թէ՛ այսօրինակ սակաւ մ' մը չը սխառտ ազդէի իրեն եթէ՛ գ'իտ առելի՛ լաւ ճանչնար, եւ ապա համար է որ ձենէ թոյլտուութիւն կը խնդրեմ որ երթամ այս իրկուն իրեն հետ խօսիմ ազատ համարձակ բաց սրտով:

— Կուտանք ձեզի՛ այդ թոյլտուութիւնը, պատասխանեց Ռիշարդ, երկուքս ալ կուտանք: . . . Գիտենք որ երբէք այնպիսի բան չ'էք բներ, Պէթինա, որ չ'ըլլայ ազնիւ ու վեհանձն:

— Կը փորձեմ գ'տնէ: . . . Մանկիկները կը գ'տնեան վազելով, ժանը տեսեր են. փոշիէն ճիւղ ձերմակ եզեր էր. բարի ընցըսեր էր իրենց:

— Միայն թէ՛, յարեց Պէլլա, սիրուն չ'եղաւ, չը կեցաւ մեզի հետ խօսելու համար. . . ստորաբար կը կենայ, իսկ այս աստու չ'ուզեց:

— Ուզեց, ուզեց, կը պատասխանէ Հաստի, գ'իտախ սանկ շարժում մը ըրաւ: . . . Եւ ապա չ'ուզեց, գ'նաց:

— Վերջապէս, չը կայնեցաւ, եւ այնքան դուարձալի է գ'իտուորակամի մը հետ խօսել, մանասանդերը ձիւ վրայ ըլլայ:

— Մինակ այդ չ'է, մենք պարուն ժանը կը սիրենք, այն ալ կայ: Եթէ գ'իտնայիր, հայրիկ, ինչ բարի է, ինչ ազէկ խաղալ գ'իտէ մեզի հետ:

— Եւ ինչ գ'եզեցիկ գ'ծագրութիւններ կ'ընէ: . . . Հաստի, չ'են յիշեր, այն մեծ առանցիկն (C) որ գը-

(C) Polichinelle. (փոքրիկ խաղալիք) գը գը (C)

ձեց այնքան ^(Երոստ) շուտիկ էր իր գաւազանովը . . .

— Իսկ կատուն, կատուն ալ կար, ինչպէս կը ձեւացնեն շարափուլին ⁽¹⁾ մէջ :

Երկու ազգքը կը հեռանան իրենց բարեկամ ժանիւն վրայ խօսերով :

— Ստուգիւ, կը ըսէ պարուն Աքօթ, ամենքը կը սիրեն զ'ինքը այս տան մէջ :

— Դուք ալ ամենուն պէս պիտի ընէք, երբ զ'ինքը ձանչնար, կը պատասխանէ Պէթինա :

Չօրագունդը գրօթել սկսաւ մեծ ճամբուն վրայ, երբ գիւղէն դուրս ելաւ . . .

Աւասիկ այն դարտափը ուր Պէթինա կը գտնուէր անցեալ առաւօտ . . .

Ժան կը ըսէ ինքնիրեն. « Եթէ հոն ըլլայ : » կը դանդաղէ ու կ'ակնկալէ միանգամայն . . .

Գլուխը վեր կ'առնէ, կը նայի . . . Հոն չ'է :

Չը տեսաւ զ'նա մէջ մ'ալ : Ա՛լ չը պիտի տեսնայ . . .

գոնէ երկար ատեն, նոյն իրկունը պիտի մեկնի, ժամը վեցին, Բարից երթալու համար :

Պատերազմի պաշտօնատան տեսուչներէն մէկը կայ որ հոգ կը տանի իրեն : Անոր միջնորդութեամբ պիտի ջանայ որ զ'ինքը ուրիշ զօրագունդի մը մէջ դրկեն :

Ժան շատ մտնտայ առանձին, երբ հոն ի Աէսքօթ էր . . .

Եւ ահա այս եղաւ իր խորհրդածութեանց արգիւնքը . կարելի չ'է, պէտք չ'է որ Պէթինայի ամուսինն ըլլայ :

Չիմու որներն երբ ձիերնուն իջան զօրանային բակին մէջ, ժան մտք-բարով ըսաւ իր զնդ ապեափն ու ընկերներուն :

Ամենայն ինչ վճարեալ է : Ազատ է, կրնայ մեկնիլ . . . Չ'երթար սակայն : Չորս զ'ին

(1) Guignol.

կը նայի . . . : Ի՛նչ երջանիկ էր երեք ամիս առաջ , երբ այս մեծ բակէն գ.ու.րս կ'ելնէր ձիով , ի գտնիւն թնդանօթաց որք կը թաւալէին Առ.վինեթի սարա-
յտտակին վրայ : Ի՛նչ տխրային գ.ու.րս պիտի ելնէ այսօր հոնկէ : Իր կեանքը հոն էր ժամանակաւ . . .
ն.բ. պիտի ըլլայ հիմա :

Տուն կը մտնայ , իր սենեակը կ'ելնէ : Տիկին Աքօ-
թին նամակ կը գրէ . կ'ըսէ թէ , պաշտօնական գոր-
ծի համար , հարկադ բաժ է մեկնիլ անմիջապէս . չը
պիտի կարենայ նաշել ի գղեակը . իր յուշարար բա-
րեւները կը յանձնէ օրիորդ Պէթինային համար . . . :
Պէթինան . . . : Ա՛հ , ի՛նչ գ ժարաւ գրեց այս բառը . . . :
կը գոցէ նամակը . . . : Պահ մը վերջը պիտի գրիկ :
Երթալու . . . պատրաստութեաները կը անանայ :
Ապա պիտի երթայ հրաժեշտ տալ իր կնքահօր :
Ասի ամենէն աւելի ծանր կուգայ իրեն . . . : Քիչ
ժամանակի բացակայութեան իօսք պիտի ընէ ա-
նոր :

Գրասեղանին գարակը կը քաշէ , մէջէն ստակ առ-
նելու համար : Առաջին բանը որ աչքին կը դարնէ
փոքրիկ նամակ մըն է կապուտակ թուղթի վրայ
գրուած : Միակ տամակն է Պէթինայէն ստացած :

« Կը բարեհաճի՞ք գրաբերիս յանձնել այն գիրքը
որուն վրայ խօսեցաք ինձ երէկ իրկուն : Թերեւս
քիչ մը լուրջ ըլլայ ինձի համար . . . : Սակայն կու-
զեմ կարգալ փորձել զ'այն . . . : Մէկ պահեկէն : Կա-
րելի եղածին շափ շուտով եկէք » :

Ստորագրեալ . Պերթնա : Ժան կը կարգայ ու կը
կարգայ այս քանի մը տողերը . . . : Ա.Ս. քիչ մը ետ-
քը այլ չը կրնար կարգալ . . . : Աչքերը կը պզտորին :

— Այս միայն պիտի մնայ ինձի իրակ, կըսէ ինքնիրեն :

Նոյն միջոցին, Բօնափանթէն արքան Բօլ ինին հետ գլուխ գլխի առած իրենց հաշիւները կընեն : Գրամատիկան սքանչելի է : Գրամարկոյին մէջ երկու հազար ֆրանքէն աւելի կայ : Եւ Սիւզիին ու Պէթինային բազմանքը լիովին կատարուած է : Ինչ ազքատ չը կայ երկրին մէջ : Պատու Բօլ ինը, աստէն աստէն, իողճի փոքրիկ խայթեր ալ կը գգայ :

— Կը տեսնէք, տէր երէց, կըսէ. թերեւս քիչ մը շատ կուտանք կոր : Միւս գիւղերուն մէջ կը սկսի կոր տարածայնիլ թէ հոս ամենուն համար բաց է սորոմութեան գանձանակը : Եւ գիտէք ինչ պիտի պատահի օր մը : Պիտի գան իրրեւ ազքատ հաստատուիլ Լօնկվալի մէջ :

Երէցը յիտուն ֆրանք կուտայ Բօլ ինին : Իսկ գուրս կ'ելնէ այն 50 ֆրանքը ազքատ մարդու մը տանելու՝ որ խարի սայլակի մը վրայէն վար ի յնալով թերը կոտրեր էր :

Արքա Բօնափանթէն առանձին կը մնայ երիցատան մէջ : Մտնուտք ունի : Զօրագունդին անցնիլը զխտեց. այլ ժամ մէկ վայրկեան միայն կանկ առաւ : Երբ կ'երեւնար : Արդէն քանի աստնէ ի վեր, արքան լաւ նկատած էր, թէ ժամ չ'ունի իր սուղի շէնչազ բնութիւնն ու զուարթութիւնը : Երէցը շատ չէր հոգ քրած, երիտասարդական փոքր վիշտ մը կարծելով զ'այն, որ խեղճ ծերունի քահանայի մը զխոնարու բանը չէր կրնար ըլլալ : Այլ, այն օր, ժամին անդամունքը սկսեցեր էր :

— Մէկ պահէն պիտի գամ, կնքահայր, ըսեր

էր նաւ երէցին . ձեզի խօսելու պէտք ունիմ :

— Յանկարծ երբեք գտցեր էր : Արքայ Քօնսթանթինէն ժամանակ չէր ունեցեր Լուլուին կոչկոսք տալու , կամ լաւ եւս կոչկոսները , զի հինգ վեց հասն դրեր էր գրպանը , նկատելով որ Լուլու արժանապատ էր այս խնջոյքին , տասը երկուցն իջեւանաց օրեր համբայ ընելով եւ քսանի շափ գիշերներ աստղերուն տակ անցնելով . Արդէն իսկ , ափիին Աքօթին գլղեակը հարստատու եղին ի վեր , Լուլու շատ անգամ բազմաթիւ կոչկոսներ ունեցած էր : Արքայ Քօնսթանթինէն մտաւ , շուայր եղեր էր . ինքզինքը միլիօնաւէր կը դգար . ժամին ձիուն շաքարը իր անգահատանաց մէկն էր . Ասեաւ որ մ'ալ , քիչ մնաց որ Լուլուին իր մշտնջենական փոքրիկ հասարակութեան ղէք , արժու դնեմեկեայր . Գնեցաւ քառս ինչ .

— Ասի Լոնկոլայի նոր գրեկու հեաց կողմէն է : Արդօթեցէք իրենց համար այս իրկունն :

— Ժամը երեքն էր երբ ժամ երիցատունը եկաւ , եւ երէցն անմիջապէս անովք գնաւ քառսայր քառս :

— Ինծի բարի թէ խօսելու պէտք ունիս ինծի . . . :

Ի՞նչ բանի վրայ է .

— Այնպիսի բանի մը , կեքահայր , որ ձեզ պիտի գարմացնէ , վշտացնէ . եւ որ զիս ալ կը վշտացնէ : Հրամեշտս տարու կուգամ ձեզի :

— Հրամեշտդ , կը մեկնինս :

— Այն , կը մեկնեմ . . .

— Արքայ . . .

— Այսօր իսկ . . . երկու ժամէն աստղերուն շէր . . .

— Երկու ժամէն , բայց այս իրկունն գրեակը պիտի հասնինք . . .

— Հիմա արկին Աքսիին գրեցի ներսւմ ինդրե-
րու համար : Պարտաւ որտ ամեւ եւ անպատահար մեկ-
նի :

— Ընդ հոգի զնոց որ զարմարացիս եւ այնպիսի
զնոց :

— Ընդ հոգի : այսպիսի զո իրաւաստի շնորհոց քո զնոց

— Եւ որ կերթաս յարեւմտայն զամբարանս որտ
մարտիկ զնոց զնոց զնոց զնոց զնոց զնոց զնոց զնոց զնոց զնոց

— Բարից : Ինչո՞ւ այդ յանկարծ ակամս որտ ամեւ :

— Ո՛չ այնքան յանկարծ ակամս : Եստուց արդէն
կը մտած եմ :

— Բայց ինձի բան մը չէիր ըսած . . . : Ժամն , բան
մը կը դատնայ կար . . . : Մեծցար հիմա եւ ո՞չ իրա-
ւունք չունիմ քեզ իրբեւ մանուկ վարկերու , բայց
վերջնապէս , գիտես թէ որքան կը սիրեմ քեզ . . . :
Եթէ տաղնապետեր , նեղութիւններ ունիս , ինչո՞ւ
չէս քսեր ինձի : Թերեւս բարի խորհուրդ մը կըր-
նամ տալ քեզի : Ժամն , ինչո՞ւ Բարից կերթաս :

— Կ'ուզէի չ'ըսել ձեզի . . . : Պիտի մշտանաք . . . :
այլ իրաւունք ունիք գիտնալու . . . : Բարից կեր-
թամ ինդրերու համար որ զիս որիչ գործդի մը
մէջ գրկեն :

— Ուրիշ գործդի մը մէջ : Սուսինեին սիրտի թա-
ղմանս . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Այո՛ , ահա այդ է , Սուսինեին սիրտի թա-
ղում . . . քիչ ատենի համար , բայց վերջնապէս Սու-
սինեին թողուլ , այն է ուզածս , այն է կարեւորը :

— Իսկ ես , Ժամն , չ'ես մտածեր զիս ուրեմն . . . :
Քիչ ատենի համար կ'ըսեա . . . : Քիչ ատեն . . . այլ ես
այլ այնքան ունիմ տպրերու , քիչ ատեն : Եւ այս
վերջին օրերը ուր Աստուծոյ շնորհը փայլեցաւ

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

— Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . : Եւ որտ ամեւ եւ . . . :

գրաս , իմ երջանկութիւնս էր , ժանն , այն , իմ եր-
ջանկութիւնս էր քեզ հաս իմ քովս ունենալ : Եւ
դու կ'երթան . ժանն , սպասէ քիչ մը , համբերէ ,
չսաս երկար չը պիտի տեսէ . սպասէ որ ամենարա-
բին Աստուած գ'իս իրեն կանչէ , սպասէ որ երթամ
գտնամ հոն , աւրնիներ , հայրդ ալ , մայրդ ալ . . . :
Մի երթար , ժանն , մի երթար :

— Եթէ դուք գ'իս կը սիրէք , ես ալ գձեզ կը
սիրեմ . . . եւ դուք լաւ գիտէք գ'այս . . . :

— Այն գիտեմ :

— Ես ձեզի համար միշտ նայն կաթողինն սէրն
ունիմ որ ունէի երբ ազայ էի , երբ դուք գ'իս ա-
ռիք , մեծցուցիք : Սիրաս չը փոխուեցաւ , չը պիտի
փոխուի երբէք . . . : Այլ եթէ պարտաւորութիւնը ,
եթէ պատիւը կը հարկադրեն գ'իս երթալ . . . :

— Ահ , եթէ պարտաւորութիւնն է , եթէ պա-
տիւն է . . . : Ալ բան մը չ'եմ ըսեր , ժանն . . . : Ամեն
բան ես կը մնայ , ամեն բան , ամեն բան : Ես քեզ
միշտ լաւ դատար որ ճանչցած եմ քու պարտաւո-
րութեանդ , քու պատուոյդ . . . : Գնա՛ , զուակս ,
գնա՛ : Բան մը չ'եմ հարցնէր քեզի : Բան մը չ'եմ
ուզեր գիտնալ :

— Էհ ուրեմն , ես կ'ուզեմ ամեն բան ըսել ձե-
զի , գոչեց ժանն , իր յուզմունքէն նուածուած : Դա
զի՛ լաւ եւս է որ գիտնաք ամեն բան : Հոս կը մը-
նաք դուք , պիտի դատնաք ի դղեակի . . . պիտի տես-
նաք . . . գնա՛ :

— Ո՛վ . . . գնա :

— Պէթի՛նան :

— Պէթի՛նան :

— Կը պաշտեմ գ'ինքը, կնքահայրդ իմ, կը պաշտեմ :

— Ո՞վ իմ խնդ՛ գաւակս :

— Ներեցէք որ այս բաներուն վրայ կը խօսիմ ձեզի . . . այլ ասոնք կ'ըսեմ ձեզի որպէս պիտի ըսէի հօրս : Եւ ապա . . . երբէք չը կրցայ ըսել մէկու մը, եւ ասի կը խղզէր գ'իս . . . : Այո՛, խելագարութիւն մըն է այս որ տակաւ վրաս տիրապեանց, կամքիս հակառակ, գի լաւ կը խելամուռ . . . : Տէր Աստուած, հոս ահա սկսայ սիրել գ'ինքը : Գիտէ՞ք, երբ իր քրօջը հետ եկաւ . . . հազար ֆրանքներու փոքրիկ ծրարները . . . իր մազերը որ քակուեցան . . . եւ իրկունը, Մարեմայ ամիսը . . . : Ապա թոյլ տրուեցաւ ինձ ազատարար, ընտանեկար տեսնել գ'ինքը . . . եւ գուք իսկ, անդադար, իր վրայ կը խօսէիք ինձի, իր քաղցրութիւնը, իր բարութիւնը կը գովէիք : Քանի անգամներ ըսիք թէ՛ իրմէ լաւագոյն բան չը կայ աշխարհի վրայ :

— Եւ այնպէս կը մտածէի . . . ու այնպէս կը մըտածեմ տակաւին . . . եւ ոչ ոք ինէ լաւ կը հանդնայ գ'ինքը հոս, զի ես միայն գ'ինքն ազգատներուն խրճիթին մէջ տեսած եմ : Եթէ գիտնայիք, մեր շրջագայութեանց ատեն, սուսօտուն, ինչպէս քաղցրը ու ինչ քաջ է նա : Ո՛չ ցականքը եւ ո՛չ սաստապանքը չեն խրտեցներ գ'ինքը . . . : Այլ ազէկ չեմ ըներ որ ասոնք քեզի կ'ըսեմ . . . :

— Ո՛չ, ո՛չ, այլ եւս տեսնել չեմ ուզեր գ'ինքը, բայց թէ ըսեմ որ խօսին վրան՝ կ'ուզեմ :

— Կենացդ մէջ, ժամ, չը պիտի հանդիպիս լաւագոյն կնօջ եւ որ ունենայ աւելի բարձր զգա-

ցումներ : Նայէ՛ որ աստիճան . որ մը , — գիտ բայ
կառքով տարեր էր , որուն մէջ խաղալիկներով լե-
ցուն էր ճ — այս խաղալիկները պզտիկ հիւանդ աղ-
ջկան մը կը տանէր , եւ , գանձաք ձեռքը տալով ,
խնդացնելու համար , այն պզտիկ աղջիկը դուար-
ձացնելու համար , այնքան անուշ կը խօսէր անոր
հետ , որ քեզ կը մտածէի ու միտս ի վար կըսէի ,
հիմա կը յիշեմ . « Ա՛հ , եթէ աղքատ ըլլար » :

— Ա՛յո , եթէ աղքատ ըլլար . բայց աղքատ չէ :

— Ո՛հ , չէ . . . վերջապէս , ինչ ընես , գաւակա-
եթէ կը շարշարուիս գինքը տեսնելով , իր մօտն
ապրելով , որովհետեւ ամեն բանէ առաջ պէտք է
դանն այն է որ դու չը տատապիս . . . գնա՛ , այն-
պէս թո՛ղ ըլլայ , գնա՛ . . . եւ սակայն . . . եւ սա-
կայն . . .

Մերունի երկըր սկսաւ խոճոճել , գլուխը ձեռքե-
րուն մէջ ինկաւ ու քանի մը փայրիկան լուռ մնաց .
ապա շարունակեց .

— Եւ սակայն , ժան , գիտես ինչ բանի կը մը-
տածեմ : Սրիտող Պէթիման շատ անգամ տեսայ ,
Լօնկփալ գալէն ի վեր : Լաւ ուրեմն , կը խորհիմ ,
— չէի դարմանար այն տանն , շատ բնական կը թը-
ւէր ինձի որ հոգ տածեն քեզի , — բայց վերջապէս ,
քու վրայ կը խօսէր միշտ , այո , միշտ :

— Ի՞նչ վրաս :

— Ա՛յո , եւ հօրդ վրայ , ու մօրդ վրայ : Հետա-
քքիբ էր իմանալու թէ ի՛նչպէս կ'ապրիս , կը խընդ-
րէր որ իրեն բացատրեմ թէ ի՛նչ է գինուորի մը
կեանքը , ճամարիս գինուորի մը կեանքը որ իր ար-
հեստը կը սիրէ ու գ'այն խղճի մտօք կը կատարէ :

Չարմանայի բան, որմէ հետէ այս բանը ըսիր ին-
ծի, մտքիս մէջ շատ յիշատակներ կը ծնին: Հազար
մանր բաներ իրարու քով կը շարուին, մտն կու-
գան իրարու . . . : Արդ, ահա, Հազրէն վերադար-
ձաւ երէկ չէ առջի օր, ժամը երեքին: Լաւ, հաս-
նելէն ժամ մը ետքը, հոս էր: Աւ խեղցն, քու վրայ
խօսեցաւ հետս: Հարցուց ինծի թէ՛ նամակ գրե-
ցիր ինծի, թէ՛ հիւանդ չէիր եղած, թէ՛ երբ պի-
տի գաս, որ ժամուն, թէ՛ գորագունդը գիւղին
մէջէն պիտի անցնի:

— Անօգուտ է, կնքահայրդ իմ, այդ յիշատակ-
ները միտք բերել:

— Ո՛չ, անօգուտ չ'է . . . : Այնքան գոհ կ'երեւ-
նար, այնքան երջանիկ իսկ, մտածելով թէ քեզ պի-
տի տեսնար վերստին: Այս իրկուան ճայը խրախ-
ձան մը պիտի ըլլար իրեն համար . . . : Քեզ իր քե-
ռարօջ պիտի ներկայացնէր, որ եկած է: Այս մի-
ջոցիս ոչ ոք կայ գղեակը, ո՛չ մէկ հրատարակ: Այս
կէտին վրայ շատ կը պնդէր, — եւ կը յիշեմ իր վեր-
ջին խօսքը, — հունու էր, դրան սեւին վրայ: « Էինդ
հոգի միայն պիտի ըլլանք, ըսաւ ինծի, դուք եւ
պարոն ժանր, քոյրս, քեռայրս ու ես: » Աւ յարեց
խնդարով. « Ըշմարիտ ընտանեկան սեզան մը: »
Այս բառին վրայ ձգեց գնաց, փախաւ գրեթէ:
Ըշմարիտ ընտանեկան սեզան մը: Գիտե՞ս ինչ կը
կարծեմ, ժան, գիտե՞ս:

— Պէտք չ'է այդպէս կարծել, կնքահայրդ իմ,
պէտք չ'է . . . :

— Ժան, կարծեմ թէ կը սիրէ քեզ:

— Ե՛ս ալ այնպէս կը կարծեմ:

— Գնա ալ :

— Երբ գինքը թողուցի, քսան օր կայ, այնքան յուզեալ էր, այնքան թուճաւ ելած էր : կր տեսնար որ տխուր եմ ու թշուառ : Չէր ուզեր գիտ թողուլ որ մեկնիմ : Դղեակիկն սանդուղին գլուխն էր : Պէտք եղաւ որ փախչիմ . . . այն . . . փախչիմ : Քիչ մնաց որ սլափի խօսէի, սլայթէի, ամեն բան ըսէի իրեն : Յիսու՛ն քայլ առնելէ յետոյ՝ կանկ առի, ետին գարձայ : Նա սլլ եւս չէր կրնար գիտ տեսնել : Բարբառովին մութին մէջ էի : Բացք ես կը տեսնայի գինքը : Կեցած էր, հոն, անշարժ, ուսերն ու թեւերը բաց, անձրեւին տակ, նայելով այն կողմը ուրկէ կերթայի : Թերեւս խենդ եմ մտածելով որ . . . : Գուցէ գթութեան զգացում մըն էր միայն : Այլ ո՛չ, քան զգթութիւնն ուրիշ բան մըն էր : զի գիտէք ինչ բրտաւ, հետեւեալ առտուն : Մարտտիկի օդով մը եկաւ ժամը հինգին, զօրագունդին հետ ճամբուն վրայէն անցնելու տեսնելու, եւ, հոն, ինչ կերպով հրատեչափ սղջոյնը տուտիւնծի . . . : Ա՛հ, կնքահայրդ իմ, կնքահայրդ իմ . . . :

— Ապա ուրեմն, կըսէ խեղճ երէցը, բարբառովին մտայոյզ, ուղեկորոյս (1), ապա ուրեմն ալ բնաւ չեմ հասկնար : Եթէ դ՛ու գ՛անի կը սիրես, Ժան, եւ եթէ նա ալ քեզ կը սիրէ :

— Նա մանաւանդ ատոր համար է որ պէտք է մեկնիմ : Եթէ միայն ես ըլլայի : Եթէ փտահ ըլլայի թէ իմ սէրս չէ նշմարած, փտահ ըլլայի թէ անկէ ինք ալ ի խանդ չէ շարժած, կը կենայի . . . կը կենայի . . . միայն գինքը տեսնելու քաղցրու-

(1) Désorienté. *Ելլածայ. Միտեայ*

թեանը համար, ու կը սիրէի զ'ինքը հեռուէն, առանց յուսոյ բնաւին, միայն զ'ինքը սիրելու երջանկու թեանը համար . . . Այլ ո՛չ, լաւ հասկցաւ նա . . . եւ զ'իս չը վհատեցնելէ զտա . . . վերջապէս ահա այս է որ կը հարկադրէ զ'իս երթալ . . .

— Ձէ, ա՛յ չ'եմ հասկնար : Լաւ գիտեմ, որդեակ իմ եղկելի, թէ այնպիսի բաներու վրայ կը խօսինք որոնց մէջ իմաստուն չ'եմ . . . բայց վերջապէս, երկուքդ ալ բարի էք, ծաղկահասակ ու սիրուն . . . Դու զ'անի կը սիրես . . . անի քեզ կը սիրէ եղեր . . . եւ դու չ'ես կրնար :

— Հապա իր ստակը, կնքահայրդ իմ, իր ստակը :

— Ի՛նչ հողդ իր ստակը, ոչի՛նչ է ստակը : Մի-թէ ստակին համար սիրեցիր զ'ինքը . . . Մանաւանդ թէ հակառակ ստակին սիրեցիր : Խղճմտանքդ, ժանդ իմ, հանդարտ է այդ նկատմամբ, եւ այդ կը բաւէ :

— Ձէ, այդ չը բաւէր : Բաւական չ'է ինք իր վրայ լաւ կարծիք ունենալ . պէտք է որ ուրիշներն ալ ունենան այդ կարծիքը :

— Ո՛հ, ժան, քեզ հանչցողներուն մէջ՝ ո՛վ կրնայ քու վրայդ կասկածիլ :

— Ո՛վ գիտէ . . . : Եւ սպա, քան այս ստակի խնդիրն ուրիշ բան ալ կայ, ուրիշ աւելի լուրջ եւ աւելի ծանր բան մը : Ես իրեն յարմար ամուսինք չ'եմ :

— Եւ ուրիշ ո՞ր արժանաւորագոյնը . . . :

— Խնդիրն այն չ'է թէ ես ինչ կ'արժեմ . պէտք է նկատել թէ ինչ է անի եւ նկատել թէ ինչ եմ եւ . . . պէտք է հարցնել իւրովի թէ ինչ պիտի ըլլայ իր

կեանքը եւ ինչ պիտի ըլլայ իմ կեանքս . . . : Օր մը ,
 Բօլը , — գիտէք , քիչ մը բերնին եկածը կ'ըսէ . . .
 բայց այս կերպով աւելի պայծառ կը հասկըց-
 աւի մարդուս միտքը , — խնդիրը Պէթինային վրայ
 էր . . . : Բօլ բան մը չէր կասկածեր . . . ապա թէ
 ոչ . . . բարի է նա . . . այսպէս չէր խօսեր : Ուստի ,
 ըսաւ ինձի . « Պէթինային համար , այնպիսի ամու-
 սին մը պէտք է , որ բոլորանուէր իրն ըլլայ , բոլոր-
 անուէր , ամուսին մը որ ուրիշ հոգ չ'ունենայ բայց
 միայն անոր կեանքը մշտնջենի խրախոհան մը ընել .
 վերջապէս ամուսին մը որ անոր ստակին տրիտուրն
 հատուցանէ . » Դուք զիս կը համշնաք . . . : Կարելի
 չէ , պէտք չէ որ այսպիսի ամուսին ըլլամ : Ես զին-
 ւոր եմ եւ զինուոր մնալ կ'ուզեմ : Եթէ զինուորա-
 կան ընթացքիս արկածներն այնպէս բերեն որ պէտք
 ըլլայ Արգենտոյ մէկ խորշը երթալ կամ Ալժէրիի
 աննշան գիւղերէն մէկը , կրնամ իրմէ խնդրել որ
 հետս գայ : Կրնամ զինքը գառապարտել այն զին-
 ւորի կնօջ կեանքին , որ , վերջապէս , զինուորի կեան-
 քըն ըսել է այն ալ քիչ մը : Մտածեցէք այն կեան-
 քըն որ կը վարէ նա այսօր , բոլոր այն պերճու-
 թիւնքը , բոլոր այն գուարճութիւնքը . . . :

— Այո՛ , կ'ըսէ արբան , սաի աւելի ծանր է քան
 ստակի խնդիրը :

— Այնքան ծանր որ ^{կեանքի} բայցրան չը վերցնէր : Այն
 քսան օրուան միջոցը՝ զ'որս հոն անցուցի , առան-
 ձին , բանակին մէջ , շատ իսկ մտածեցի այս ամե-
 նուն վրայ . . . այս միայն մտածեցի . . . ու , սիրե-
 լով զինքը ինչպէս կը սիրեմ , շատ զօրաւոր պէտք
 է ըլլան այն պատճառները որ որոշակի կը ցուցնեն

ինձ այսօր իմ պարտաւորութիւնս : Իմ պարտաւորութիւնս է երթ ալ . . . հեռու , շատ հեռու երթ ալ , կարելի եղածին շափ հեռու : Ետաւ տաւապանք պիտի քաշեմ . . . այլ պէտք չ'է որ տեսնեմ զ'անի վերասին . պէտք չ'է որ տեսնեմ :

Ժան թիկնաթուի մը վրայ նետուեցաւ , վառարանին մտաւ . կղճկած մնաց հոն : Մեր երէցը իրեն կը նայէր .

— Քեզ զժրանգ տեսնել , հէք որդեակ , սցապիսի կսկիծ մը ունենան դուն . . . : Կարի՞ դուն է սցա , կարի՞ անիրաւ . . . :

Այս միջոցին , կամաց մը դուռը զարնուեցաւ :

— Ահ , կըսէ երէցը . . . մի վախճար , ժան . . . կը ճամբեմ եւ եկողը . . . :

Արբան դէպ ի դուռը ուղղուեցաւ , քացաւ դուռը եւ ետ քաշուեցաւ իբրեւ անակնկալ երեւոյթի մ'առջեւ :

Պէթինան էր . . . : Անմիջապէս տեսեր էր ժանը , եւ ուղղակի անոր երթալով .

— Դուք . . . գոչեց : Ո՛հ , սրբան գոհ եմ :

Ժան սաքի երէր էր . . . : Պէթինա անոր երկու ձեռքերը բռներ էր , եւ արբային ուղղելով .

— Ներում կը խնդրեմ ձեռնէ , տէր երէց , եթէ նախ իրեն դացի . . . : Զեզ , երէկ տեսայ . . . իսկ զ'ինքը՝ քան երկար օրերէ ի վեր չ'եմ տեսած , չ'եմ տեսած այն իրկունէն ի վեր ուր մեկնեցաւ տունէն՝ տխուր եւ վշտագին :

Ժանին ձեռքերը միշտ իր ձեռաց մէջ էին : Ժան գորութիւն չ'էր զգար ոչ շարժում մ'ընելու , ոչ բաւ մ'ընելու :

— Իսկ այժմ, շարայարեց Պէթինա, այժմ աւելի լաւ էք: Ո՛չ, տակաւին ոչ... կը տեսնամ... ար- խուր էք տակաւին... Ա՛հ, ինչ ազէկ ըրի գալս... : Ազգեցութիւն մ'եղաւ ինծի: Սակայն, կը նեղուիմ քիչ մը, շատ կը նեղուիմ ձեզ հոս գանալուս: Պիտի հասկնար թէ ինչ խնդրելու կուգամ ձեր կնքահօր- մէն:

Ժանինն ձեռքերը թողուց, ու արբային դառնա- լով.

— Կուգամ, աէր երէց, ձեզի ազաշելու որ լսեք իմ խոստովանանքս... : Այո՛, խոստովանանքս... : Այլ գուք մի մտարերէք երթալ, պարան ժան: Խոս- տովանանքս հրապարակաւ պիտի բնեմ: Ետարա- կամ պիտի խօսիմ ձեր սաջել... Եւ կը մտածեմ ալ թէ այսպէսն աւելի լաւ պիտի ըլլայ: Նստինք... կ'ուզէք:

Ղատահ ու խիզախ կը գգար զ'ինքն յ'անծին: Տենդ ունէր, այլ այն տենդն որով բռնուած զինուորը, պատերազմի գաշտին վրայ, կը հոգեւորի, կը գի- ցագնանայ, վտանգը կ'արհամարհէ: Այն յուզմուն- քը՝ որ Պէթինային սիրտը սովորականէն արագ բա- բախել կուտար՝ բարձր ու վե՛ւմ յուզմունք մըն էր: Կ'ըսէր նա իւրովի.

« Սիրութիւն կ'ուզեմ: Սիրել կ'ուզեմ: Երջանիկ ըլ- լալ կ'ուզեմ: Կ'ուզեմ որ երջանիկ ըլլայ: Եւ որով- չետես նա չը կրնար քաջութիւն ունենալ, ինձ անկ է քաջ ըլլալ երկուքնուս համար, ինծի կ'իջնայ յա- ուաջ ընթանալ միայնակ, բարձրագլուխ եւ անվե- չեր, յաղթակալելու մեր սէրն ու մեր երջանկու- թիւնը: »

Պէթինա , առաջին բառերէն ի վեր որ արաստանեց , կատարեալ իշխանութիւն մ'առեր էր արքային ու ժանին վրայ : Կըթողուին որ ըսէ , ու կընէին ինչ որ կ'ըսէր : Կաւ կը զգային որ վսեմ էր ժամը , կը հասկնային թէ՛ ինչ որ անցնէր հոն՝ վրձնաական , անդ առնալ ի պիտի ըլլար . այլ ոչ մին ոչ միւսը նախատեսելու վիճակի մէջ էին . . . Մտեր (խորհուրդ) նաակ էին , գրեթէ մեքենաբար : Կը սպասէին , մըտիկ կ'ընէին . . . Այս երկու խուճապեալ մարդոց մէջ , Պէթինա միայն , պաղարիւն կը մնար . . . Յրատակ եւ որոշ ձայնով մը սկսաւ .

— Պէտք է նախ ըսեմ ձեզի , տէր երէց , եւ այս՝ ձեր խղճմտանքը բողբոջին հանդարտեցնելու համար , պէտք է ըսեմ ձեզի՝ թէ ես հոս եկայ քրօջս եւ քեռարօջս հաճութեամբ : Գիտեն թէ ինչո՞ւ համար եկած եմ , գիտեն թէ ինչ պիտի ընեմ : Ձէ թէ միայն գիտեն , այլ կը հասանին : Հասկցուեցաւ , այնպէս չէ : Է՛յ լաւ , զիս հոս բերօղը ձեր գրած նամակն է , պարոն ժան , այն նամակը որով իմացուցիք քրօջս թէ չէք կրնար , այս իրկուն , գալ մեզի հետ ճաշել եւ թէ հարկադրած էք մեկնիլ անպատճառ : Այս նամակը իմ բոլոր խորհուրդներս տակն ու վրայ բրաւ . . . Արդարեւ , այս իրկուն , — միշտ քրօջս ու քեռարօջս թողլաւու թեամբ , — կ'ուզէի ճաշն ետքը , ձեզ գարաստանը տանիլ , պարոն ժան , նախիլ ձեզի հետ նստարանի մը վրայ , — տեղն ալ տղու պէս որոշեցի կանխաւ , պահ մ'առաջ . — հոն , փոքրիկ ճառ մը պիտի ըսէի ձեզի , զ'որ պատրաստելով պատրաստեր , երկասիրեր ու գրեթէ գոց ըրեր էի , զի ձեր մեկնելն ի վեր , ու-

բիշ բանի վրայ չը մտածեցի այլ այս ճառին միայն :
Ես ինձի բերնուց կ'ըսեմ զ'այն սուսուօտէն մինչեւ
իրկուն : Ահա ինչ որ մտքս դրեք էի ընել եւ կը
խելամոէք թէ ձեր նամակը . . . : Անճրկեցայ մնա-
ցի . . . : Քիչ մը խորհեցայ եւ ըսի ինքնիրենս որ , ե-
թէ իմ սղտիկ ճառս ձեր կնքահօրն ուղղեմ , գրե-
թէ ձեզի ուղղածի պէս պիտի ըլլայ : Ուստի , ձե-
զի եկայ աղաչել , տէր երէց , որ հաճիք զ'իս մօտիկ
ընել :

— Մտիկ կ'ընեմ , օրիորդ , կակազեց արբան :

— Հարուստ եմ , տէր երէց , շատ հարուստ , եւ ,
անկեղծ արար խօսելով , շատ կը սիրեմ ստակս , այն ,
շատ կը սիրեմ : Անոր կը պարտիմ այս պերճանքն որ
զ'իս կը չըջապատէ , այս պերճանքը որ , չ'եմ ու-
րանար , — խոստովանանքս է այս ահա , — բնու-
անհաճոյ չէ ինձի : Իսկ բարու բանքս այն է որ ,
տակաւին շատ երիտասարդ եմ , տարիքիս հետ կա-
րելի է այս ալ կ'անցնի . . . : Բայց հաւաստի չէ որ
պիտի անցնի : Ուրիշ բարու բանք մ'ալ ունիմ . այն
է որ , եթէ քիչ մը կը սիրեմ ստակս՝ ինձի հայթայ-
թած հաճոյքներուն համար , շատ մըն ալ կը սի-
րեմ՝ որ կը ներէ ինձի բարիք ընել շուրջս : Կը սի-
րեմ զ'այն թերեւս անձնամուրթեամբ , այն ուրա-
խութեան համար զ'որ կը զգայ մարդ տարով . . . :
Վերջապէս , կարծեմ թէ հարստութիւնս շատ գէշ
ձեռքի մէջ չ'է : Է՛յ լաւ , տէր երէց , ինչպէս դուք
հոգիներ ունիք հոգալու , ես ալ ստակ ունիմ հոգա-
լու : Միշտ բաժն եմ ես ինձի . « կուզեմ որ ամու-
սինս , նախ եւ առաջ արժանի ըլլայ այս մեծ հա-
րստութեանս մտանակցելու , կ'ուզեմ վստահ ըլլալ

որ գ'այն աղէկի պիտի գործածէ, ինծի հետ, քանի որ ես ողջ ըլլամ, եւ, ինչէ կարն ալ, եթէ ես իրմէ առաջ երթամ աշխարհէ:» Ուրիշ բան ալ կ'ըսէի եւ ինծի. . . : կ'ըսէի. «Նա որ իմ ամուսինս պիտի ըլլայ, ես կ'ուզեմ սիրել զնա:» Եւ ահա, տէր երէց, ճշմարտապէս հոս կը սկսի խոստովանանքս: Մարդ մը կայ, որ երկու ամիսէ ի վեր, ինչ որ կ'ըրցաւ ըրաւ իր սէրը ինչ ծածկերու համար. . . : Այլ այս մարդը, չեմ տարակուսիր, կը սիրէ գ'իս. . . : Ժան, այնպէս չէ՛, կը սիրէք գ'իս:

— Այո՛, ըսաւ Ժան, ցած ձայնով, աչքերը գոցած ոճրագործի մը պէս, կը սիրեմ զձեզ:

— Աղէկ գ'իտէի, բայց վերջնապէս ձեր բերնէն ըսելու պէտք ունէի: Իսկ այժմ, Ժան, կ'երգուրնցնեմ ձեզ, ա՛յ բան մը մի արտասանէք: Ձեր որ եւ է խօսքը անօգուտ պիտի ըլլայ, պիտի վրդովէ, պիտի արգիլէ գ'իս մինչեւ ծայրը հասնելու եւ ըսելու ինչ որ կ'ուզեմ անպատճառ ըսել: Խօստացէք ինծի նստած տեղերնիդ կենալ, առանց շարժելու, առանց խօսելու. . . : կը խօստանամ:

— կը խօստանամ:

Պէ՛տ ինա սակաւ ինչ կը կորանցունէ՛ր իր համարձակութիւնը, ձայնը թեթեւ մը կը դողդողէր: Սակայն բռնադրօսեալ գուարթութեամբ մը սուտ նորէն. . . :

— Աստուած իմ, տէր երէց, անշուշտ չեմ արատաներ ձեզ այս եզածին համար, այլ սակայն քիչ մ'ալ ձերն է յանցանքը:

— Ի՛մն է յանցանքը:

— Ա՛հ, դուք ալ մի խօսիք: Այո՛, կը կրկնեմ ձե-

բըն է յանցանքը . . . : Ապահով եմ որ ժանիւն իմ վր-
բաս շատ մը ազէկ բաներ բախք , կարի շատ : Թե-
րեւս առանց ատոր , չը պիտի մտարերէր . . . : Եւ ,
միանգամայն , ինծի սղ , իր վրայ շատ մը ազէկ
բաներ կ'ըսէիք , — ո՛չ կարի շատ իր վրայ , ոչ , ոչ ,
բայց վերջապէս շատ : — Ուտի , ես , այնքան վրս-
տահութիւն ունէի ձեր վրայ , որ սկսայ քիչ մ'ա-
ւելի ուշադրութեամբ նկատել ու քննել զ'ինքը :
Սկսայ զ'ինքը բողբոստել այն ամեն անձանց հետ ,
որք տարիէ մ'ի վեր զ'իս ամուսնութեան խնդրած
էին : Ինծի թուեցաւ թէ ամեն կերպով անանցմէ
բարձր էր . . . : Վերջապէս եղաւ որ մը . . . կամ լաւ
եւս իրկուն մը . . . երեք շաբաթ կայ , ձեր մեկնե-
լուն նախորդ օրը , ժան , հասկցայ որ ձեզ կը սի-
րէի . . . : Այո , ժան , կը սիրեմ զձեզ . . . : Կերպ-
ուընցնեմ ձեզ , ժան , մի' ըսէք ոչինչ . . . նստած
կեցէք . . . մի' մտախք ինծի : Հոս գաղէս առաջ , քա-
ջութեան պաշար հետս առեր էի . բայց ահա կը
տեսնէք , պահ մ'առաջ ունեցած հանդարտութիւ-
նըս չը մնայ : Սակայն տակաւին բաներ մը ունիմ
ձեզի ըսելու . . . եւ ամենէն կարեւորները : ժան ,
լաւ մտիկ ըրէք : Չ'եմ ուզեր այնպիսի պատասխան
մը ընդ ունիլ որ ձեր յուզմունքէն խրած ըլլամ զ'այն :
Գիտեմ թէ զ'իս կը սիրէք . . . : Եթէ պիտի ամուս-
նանաք ինծի հետ , չ'եմ ուզեր որ միայն սիրով ըլ-
լայ . կ'ուզեմ որ դատադրութեամբ ալ ըլլայ : Ձեր
մեկնելուն նախընթաց տասնեւհինգ օրուան մէջ ,
այնպիսի խնամք ինչ խոյս տուիք , ամեն խօսակ-
ցութենէ զդուշացաք , որ չը կրցայ ես զ'իս ցոյց
տալ ինչպէս որ եմ : Թերեւս այնպիսի յատկութիւն-

ներ ունիմ զ'որ դուք չէք գիտեր . . . : ժան, գիտեմ թէ ինչ էք դուք, գիտեմ թէ ինչ բանի յանձնառու պիտի ըլլամ ձեր կինը ըլլալով, եւ ձեզի համար ոչ թէ միայն զձեզ կաթոգին սիրող կին մը պիտի ըլլամ, այլ նաեւ կարիճ սրտով կին մը: Ես ձեր ամբողջ կեանքը գիտեմ, ձեր կնքահայրը պատմած է ինձի: Գիտեմ թէ ինչու գինու որ եզած էք, գիտեմ ինչ պարտականութիւններ, ինչ զոհողութիւններ կրնաք նախատեսել ապագային համար . . . : ժան, մի տարակուսիք, ես չը պիտի կեցնեմ ձեզ այդ պարտականութեանց, այդ զոհողութեանց եւ ոչ մէկէն: Եթէ ձեզի գէժ ըսելիք մը ունիմ, թերեւս այն է միայն որ այն մտածութիւնը ունեցաք, — ո՛հ, անշուշտ ունեցաք այդ մտածութիւնը, — թէ ես պիտի փափաքիմ որ ազատ եւ բոլորովին ինձի ըլլաք, թէ պիտի խնդրեմ ձենէ որ ձեր ասպարէզը թողուք: Երբէք, երբէք, կը լսէք, երբէք չը պիտի խնդրեմ ձենէ սցսօրինակ բան . . . : Իմ ծանօթներէս ազջիկ մը ըրաւ զ'այն՝ երբ ամուսնացաւ . զէչ բան էր ըրածը . . . : Ես կը սիրեմ ձեզ եւ կ'ուզեմ ձեզ այդպէս ինչպէս որ էք: Որովհետեւ դուք այն անձանցմէ՝ որք զ'իս իրենց կին ածել փափաքեցան, դուք անոնցմէ տարբեր եւ լաւագոյն կերպով կ'ապրիք, ահա ասոր համար ես փափաքեցայ ձեզ ինձ ամուսին ունենալ: Եթէ դուք ալ անոնց պէս ապրիլ ուզէիք, զ'որս ես չ'ուզեցի, նուազ պիտի սիրէի զձեզ, կամ թերեւս բնաւ իսկ չը պիտի սիրէի, — եւ սակայն շատ դժար պիտի ըլլար այդ ինձի . . . : Երբ կարենամ ձեզի հետ գալ, պիտի գամ, եւ ուր որ դուք գտնուիք՝ հոն պիտի

ըլլայ իմ պարտականութիւնս , ուր որ դուք ըլլաք՝
հոն պիտի ըլլայ երջանկութիւնս : Եւ , եթէ այն օ-
րը գայ (*) որ զիս չը կարենաք հետ տանիլ , այն օրն
ուր պարտիք մինակ երթալ , ըստ ուրեմն , ժան ,
այն օրը , կը խօստանամ ձեզի քաջ ըլլալ , որ քաջ
մնաք դուք ալ . . . Իսկ այժմ , տէր երէց , ոչ ի-
րեն՝ այլ ձեզի կ'ուզեմ խօսքս . . . կ'ուզեմ որ դուք
պատասխանէք . . . եւ ո՛չ ինք : Ըսէք . . . եթէ զիս
կը սիրէ եւ եթէ զիս իրեն արժանի կը գտնայ , ի-
րաւունք է որ այսքան խտուրթեամբ քաւել ապ
ինձի իմ հարստութիւնս . . . : Ըսէք . . . պէտք չ'է որ
ընդունի իմ ամուսինս ըլլալ :

— Ժան , ըստ ծանրութեամբ ձերունի քահա-
նան , ամուսնացիր իրեն հետ . . . պարտաւորութիւ-
նըդ է այդ . . . եւ երջանկութիւնդ պիտի ըլլայ :

Ժան Պէթինային մտեցաւ , թեւերուն մէջ ա-
ռաւ , եւ ճակատին վրայ ստաջին համբոյրը դրոշմեց :

Պէթինա մեղմարար ետ քաշուեցաւ , եւ արբային
ուզեցաւ :

— Եւ այժմ , տէր երէց , տակաւին բան մ'ալ ու-
նիմ ձենէ խնդրելու . . . : կ'ուզէի . . . կ'ուզէի . . . :

— կ'ուզէիք :

— կ'ազաչեմ , տէր երէց , համբուրեցէք զիս :

Մերունի քահանան հայրարար համբուրեց զնա
երկու այտերուն վրայ , ու ապա ըստ Պէթինան .

— Յաճախ ըսած էք , տէր երէց , որ ժան ձեր
գաւակն է քիչ մը , — ես ալ , այնպէս չ'է , քիչ մը

(*) Այն օր՝ այսինքն ժանին եր մահուան ու Թրանսայի պար-
տաւեան վրէժը լուծելու օրը : Ե. Թ.

ձեր ազնիկը պիտի լլլամ: Երկու զուակ ունեցած
կ'լլաք:

.....

Ամիս մը ետքը, Սեպտեմբեր 12, կէս օրին, Պէթինա, Հարսի ամենապարզ շրջազեատով, Լօնկփալի եկեղեցւոյն մէջէն կ'անցնէր, մինչդեռ խորանին ետին, Յերորդ զօրագունդին փողը կը հնչէր՝ փառփառ ձայներով՝ հնաշէն եկեղեցւոյն գմբէթին ներքեւ:

Նանսի Թիւռնէր խնդրեր էր այս հանդիսաւոր պարագային մէջ երգեհօնը նուագելու պատիւն ստանձնել, զի փոքր դասնավիճը աներեւոյթ եղեր էր: Ճանանչազեղ ^{թանկ} պոկերով երգեհօն մը գրուած էր եկեղեցւոյն վերնատան մէջ: Այս երգեհօնը՝ օրորդ Բէնսիփալին հարսանեաց ընծան էր՝ առ արքա Քօնսթանթէն:

Մերունի երէցը պատարագն ըսաւ: Ժան եւ Պէթինա ծնրադրեցին առջևը. պատկի արարողութիւնը կատարեց եւ սպա ազօթքի կեցաւ, մէկ քանի փայրկեաններ, թեւատարած, ի բոլոր սրակ երկնից շորհը հայցելով իր երկու զուակացը վրայ:

Այն միջոցին երգեհօնը հնչեցուց Շօթէնի այն խաչերքը զոր Պէթինա նուագեր էր առաջին անգամուն որ մտեր էր այս գեղջկական փոքրիկ եկեղեցւոյն մէջ, որ իր կենաց երջանկաւ թիւնը պիտի սրբազործուի եղեր:

Եւ այս անգամ Պէթինան էր որ լացաւ:

62.

